

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSPEKTİFİNDE MEKAN: SEN PİYER
HAN'IN FAİLLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selen ÇATAL

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

OCAK 2025

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSPEKTİFİNDE MEKAN: SEN PİYER
HAN'IN FAİLLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Selen ÇATAL
(502201027)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Meltem AKSOY

OCAK 2025

İSTANBUL TECHNICAL UNIVERSITY ★ GRADUATE SCHOOL

**SPACE IN THE PERSPECTIVE OF SUBJECT AND OBJECT PERPETUAL
TRANSFORMATION: THE AGENTS OF SEN PIYER HAN**

M. Sc. THESIS

**Selen ÇATAL
(502201027)**

Department of Architecture

Architectural Design Programme

Thesis Advisor: Doç. Dr. Meltem AKSOY

JANUARY 2025

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502201027 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Selen ÇATAL, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSPEKTİFİNDE MEKAN: SEN PİYER HAN'IN FAİLLERİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Meltem AKSOY** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Funda UZ** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ozan AVCI .....
MEF Üniversitesi

Teslim Tarihi : 10 Aralık 2024
Savunma Tarihi : 07 Ocak 2025

Aileme,

ÖNSÖZ

Yüksek lisans sürecim boyunca yapıcı ve incelikli yorumlarıyla, çokça anlayışlı tutumuyla her daim desteklerini paylaşan; karamsarlığa kapıldığımda bile kendi sesimi bulabilmemi mümkün kılan, görüşleri benim için her zaman kıymetli olan danışmanım Meltem Aksoy'a

Bilgi birikimleri, bakış açıları ile tez çalışmamla ilgili değerli katkıları ve eleştirileri için jüri üyelerimden H. Ozan Avcı'ya ve lisans sonlarında yollarımızın kesiştiği, samimi ve içten yaklaşımlarıyla beni hep destekleyen, eleştirel düşünmeye teşvik eden Funda Uz'a

Lisans eğitimim boyunca sınırları ve sınırlarımı sorgulayıp zorlamakta beni her zaman cesaretlendiren Ayşegül Akçay Kavakoğlu'na

Teorik tartışmaları şekillendirebilmemi ve içselleştirmemi mümkün kılan Sen Piyer Han ile tanıştıran KG Mimarlık ve İBB Miras'a,

Her zaman olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan ve desteklerini her koşulda hissettiğim Hazal Tokmak, Nurdan Yumuk, Başak Albayrak'a,

Her anımda maddi ve manevi yanımda olan, koşulsuz güven, sevgi ve destekleriyle tüm süreçleri mümkün kılan ailem Sefa Çatal, Fami Çatal ve Alper Çatal'a

Sonsuz teşekkürler...

Ocak 2025

Selen Çatal
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET	xvii
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ: MEKANI TANIMAK, TANIMLAMAK ADINA	1
2. ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSFEKTİFİNDEN MEKAN	11
2.1 Tanımların Devinimi	16
2.1.1 Zamanın canlandırıcı gücü: devinim.....	22
2.1.2 Öz arayışında bir durak: bilme ve gerçeklik sorgulaması.....	27
2.2 İnsan Sonrası Perspektiften Özne ve Nesne: “Kim” Değil “Ne”	31
3. BİR ARAŞTIRMACI OLARAK FAİL BEN	49
4. SEN PİYER HAN’IN FAİLLERİ VE FAİL SEN PİYER HAN	53
5. SONUÇ YERİNE	81
KAYNAKLAR	85
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

AAT	: Aktör-Ağ Teorisi
ANT	: Actor-Network Theory
OOO	: Object Oriented Ontology
NYO	: Nesne Yönelimli Ontoloji
YY	: Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Özne ve nesne sözlük anlamları, genel kabuller (Çatal, 2024)	12
Şekil 2.2 : Özne ve nesne ilişkisi (Çatal, 2024).....	15
Şekil 2.3 : Antony Gormley'nin Sutra performansına ait eskiz (Url-2)	16
Şekil 2.4 : Sutra Performansı (2008) (Url-3).....	17
Şekil 2.5 : İkili özne ve nesne okumaları literatür çıktısı (Çatal, 2024)	21
Şekil 2.6 : Bilme ve gerçeklik okuması (Çatal, 2024).....	29
Şekil 2.7 : Öze dair bir sorgulama (Çatal, 2024)	30
Şekil 2.8 : Çalışmadaki öz, aktör ve fail kavrayışı (Çatal, 2024)	33
Şekil 2.9 : Nesne Yönelimli Ontoloji (Çatal, 2024)	37
Şekil 2.10 : Topluluklarda parça bütün ilişkisi (Çatal, 2024).....	40
Şekil 4.1 : Sen Piyer Han (Url-4).....	54
Şekil 4.2 : Sen Piyer Han (Çatal, 2024).....	55
Şekil 4.3 : Sen Piyer Han konumu (Url-5)	56
Şekil 4.4 : Elçi Comte Saint Priest Arması (Url-6)	57
Şekil 4.5 : Sen Piyer Han-Ceneviz Sur duvar ilişkisi (Url-4).....	57
Şekil 4.6 : Etkin bir aktör: sen piyer han 1.dönem Yapı Grubu (Çatal, 2024)	58
Şekil 4.7 : Etkin bir aktör: sen piyer han 2.dönem Yapı Grubu (Çatal, 2024)	59
Şekil 4.8 : Etkin bir aktör: sen piyer han Yapı Grupları (Çatal, 2024).....	60
Şekil 4.9 : Osmanlı Bankası Gümüş Deposu, (Çatal, 2023).....	61
Şekil 4.10 : Osmanlı Bankası Gümüş Deposu İzleri, (Çatal, 2023)	61
Şekil 4.11 : “Bank-ı Osmani-i Veznesi” yazısı (Url-10)	61
Şekil 4.12 : Bank-ı Osmani-i Şahane Gümüş Mahzeni, Salt Arşiv (Url-11).....	62
Şekil 4.13 : Etkin bir aktör: fail Sen Piyer Han aktör konumları (Çatal, 2025)	63
Şekil 4.14 : Etkin bir aktör: Renkli Camlı Döşeme (Çatal, 2022).....	65
Şekil 4.15 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Url-12).....	67
Şekil 4.16 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Url-9).....	67
Şekil 4.17 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Çatal, 2023).....	67
Şekil 4.18 : Etkin bir aktör: Gizlenmiş Sütun (Çatal, 2023).....	68
Şekil 4.19 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposu Penceresi (Çatal, 2023)	69
Şekil 4.20 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposundan erişilen Altın deposu (Çatal, 2023)	70
Şekil 4.21 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposundaki Yarasa (Çatal, 2023)	70
Şekil 4.22 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda tanımlanamamış İz (Çatal, 2023)	71
Şekil 4.23 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda tanımlanamamış İz'in karşısında bulunan duvar (Çatal, 2023)	71
Şekil 4.24 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda Abdullah (Çatal, 2023)	72

Şekil 4.25 : Solda gümüş deposu geçişi, sağda etkin bir aktör: Kuyu, alınmış döşeme izleri (Çatal, 2023)	73
Şekil 4.26 : Etkin bir aktör: Kuyu, alınmış döşeme izleri (Çatal, 2023)	73
Şekil 4.27 : Etkin bit aktör: Kuyu (Çatal, 2023)	73
Şekil 4.28 : Etkin bit aktör: Tonoz ve etkin bir aktör: tonozun altındaki Tuvalet (Çatal, 2023)	74
Şekil 4.29 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar (Çatal, 2024)	74
Şekil 4.30 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar 4 numaralı yapı 2. kat (Çatal, 2024)	75
Şekil 4.31 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar 6-7 numaralı yapı zemin kat (Çatal, 2024)	75
Şekil 4.32 : Etkin bir aktör: Tuğla (Çatal, 2024)	76
Şekil 4.33 : Etkin bir aktör: Döşeme (Çatal, 2024)	76
Şekil 4.34 : Etkin bir aktör: Muhteşem Kot (Url-13)	76
Şekil 4.35 : Muhteşem Kot (Çatal, 2024)	77
Şekil 4.36 : Bir Araştırmacı Olarak “Ben”in faili sen piyer han (Çatal, 2025)	79

ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSPEKTİFİNDE MEKAN: SEN PİYER HAN ÖRNEĞİ

ÖZET

Mekana dair geleneksel tek bir gerçekliğin kabulü yerine mekanı, farklı anlam yaratımları ile, yaşama dahil olan(lar)ın sahip olduğu ve sahip olabileceği sayısız varyasyonların, örgütlenme biçimlerinin; yaşamın, yapma pratiklerinin, eylemlerin, oluş halinin bir yansıması ve bazen de kendisi olarak ele alıyorum. Bu ele alışı mekanın, varlıkların, maddelerin, özne ve nesne konumunda olanların; hem bir özne hem de bir nesne olarak mekanın, bir diğerini dışlamadan, öteki olarak nitelendirilmeden; eş zamanlı olarak, kimi zaman da çakışmalarla gerçekleşen birlikteliği olarak kavramsallaştırıyorum. Bu birlikteliğin yalnızca mekan ve mekanı oluşturan, mekanı şekillendiren/ yönlendiren, mekan ile yönelenlerin kendi varlıklarıyla oluşan bir oluşum ya da bir varlık değil, aynı zamanda onların kurduğu ilişkiler bütünü, birbirleri üzerindeki veya bir sonraki durumları için, kendi üzerlerindeki etki kapasitesini de barındırdığını düşünüyorum. Hem bir özne hem de bir nesne olarak mekanın kabulünde, özne olma hali, bir diğerini ya da kendini dönüştürme potansiyeline, etki etme kapasitesine sahip olanı yani, etkin olanı kapsarken, nesne olma hali; bir diğerinden ya da kendinden etkilenecek dönüşme potansiyeline, etkilenme kapasitesine sahip olanı, edilgenliği kapsayan bir anlam kabulünü içeriyor. Fakat bu kabulde tanımlar, yani öznellik ve nesnellik sıfatı kalıcı ve sabit bir oluşum olan değil; zaman içerisinde dönüşen, devinimde olan bir haldedir. Bu sıfatlar ortadan kaldırıldığında kimliklerden arındırılmış halin “öz” olduğu; özde olanın da zaman içerisindeki dönüşümüyle, kurduğu ilişkilerle öznellik ve nesnellik kimliği kazandığını düşünüyorum. Öz kavrayışında, geleneksel anlamda özne ve nesne olarak tanımlanmış olanların salt varlığını, kendi kendine olma halini, bağımsızlığını ifade etmeye çalışıyorum. Çalışma, özde olanın bağımsızlığının kabulü ile şekillenir fakat, mekan bağlamında, özde olanın yalnızca bağımsız olan haline odaklanmak, kurulan ya da kurulacak ilişkileri göz ardı eden bir kavrayış olacağı için mekanın kendisini de, ona dahil olanlarla birlikte yine birer öz olarak kabul edip; birbirleriyle ilişki kurdukları andan itibaren onları, Bruno Latour referansı ile bir aktör olarak ele almanın daha kapsamlı olacağını düşünüyorum. Çünkü mekanı ve ona dahil olanları, kurulan ya da kurulacak ilişkilerden bağımsız düşünmenin, ortaya çıkacak ilişkiyel ağ reddetmek olacağını düşünüyorum. Söz konusu aktörlerin zaman içerisinde birbirlerine ya da kendilerine etki etme kapasiteleri de onların failliği olarak tanımlamaya çalışıyorum; yani kurulan ilişkilerin ürettiği ağa dahil olmasıyla, aktörlerin faillik kapasitesine sahip olduğuna inanıyorum. Bu bağlamda mekanı, faillerden oluşan bir fail olarak kavramaya çalışıyorum.

Mekanı, zaman ile çarpışarak onu oluşturan aktörleri, onların faillikleri ve kendi failliğinin, kurduğu birlikteliklerin izlerini taşıyan ve bu izler aracılığıyla hikayeler üreten, bu hikayelerle de kendini her seferinde yeniden üreten bir yapı olarak görüyorum. Mekan, yalnızca anlatılarla, söylemlerle, mekana dair hikayelerin

oluşturulmasını değil, aynı zamanda bu hikayelerin, zamana dair izlerle; mekana dahil olan tüm faillerin izleriyle hatırlanmasını da sağlar. Bu bağlamda mekanı, onu oluşturan ve ona dahil olan aktörlerle birlikte, hem fiziksel hem de kavramsal olarak, anbean kendini üretip dönüştüren bir canlı olarak ele alıyorum. Söz konusu canlılık kavrayışında ise önemli olan zaman kavramıdır. Çünkü mekana dahil olan her şey, mekana dair her şey, zaman içerisinde kendi sınırlarını aşındırarak, mekanın kendisi de dahil olmak üzere, sürekli olarak dönüşür ve dönüştürür. Zamana dahil olduğu sürece yalnızca bir aktör olmaktan çıkıp birbirleri üzerindeki etki kapasiteleriyle oluşan senoryalalarla faillik gerçekleşir; gerçekleşen faillikle ise mekanın ve diğer aktörlerin canlılığı devam edebilmiş olur. Zamana dahil olduğu sürece aktörlerin etkileme/etkilenme eylemleri gerçekleşir; zaman ile birlikte önemsenen dönüşümler ve devinimler yaşanır. Buradaki faillikle canlanan mekan kavrayışı mekanın salt varlığının ya da bağımsızlığının reddini içermiyor; kurulan ilişkiler ağına vurgu yapma amacıyla şekilleniyor. İlişkiler ağı içinde olma halinin, etkin olma ve etkilenme halinin, aktörlerin sahip oldukları canlılıkları sürdürebilmesi için gerekli bir unsur olarak ele almaya çalışıyorum. Dolayısıyla mekan üretimi ya da var olan mekanın tüketimi; aktarımı, anlatısı, ona dair söylemler ya da mekanın hafızası söz konusu olduğunda mekanın aktörleri, onların faillikleri ve bir aktör olarak mekanın kendi failliği önem kazanmış oluyor. Tüm bu ele alışlarda ise mekanın kendisi de dahil olmak üzere onun katmanlarını ve bileşenlerini oluşturan ve mekana dahil olan aktörler zaman içerisinde kurulan ilişkilerle, hem fiziksel hem de kavramsal bir faile dönüştüğünü düşünüyorum. Bu durumda mekanın kendisi de dahil olmak üzere her failin, öteki olarak görülmüş olanları da diğerleriyle eş bir hiyerarşide tutarak, mekanın yeniden çözümlenmesi, mekana dair ilişkilerin, birlikteliklerin, ayrışmaların serimi kapsamında, insan sonrası bir perspektifin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Mekanın ne olup ne olmadığına dair ya da mekanı nelerin oluşturduğuna dair; özü arama doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştığım tüm bu tartışmalarda, geleneksel yaklaşımların kurucu bir güç olarak insanı bir özne olarak odağına alan ve mekanı bir nesne, insan yapımı bir ürün olarak konumlandıran ve cansız, sabit bir oluşum olduğunu öne süren yaklaşımları problemli buluyorum. Bu yaklaşımların mekanı ve onu oluşturanların; yaşamına dahil olmuş olanların yani bu çalışma kapsamında aktörlerin kendileriyle birlikte, bir diğer aktör(ler)le kurdukları ilişkisel ağların çözümlenmesini sekteye uğrattığını ve hatta görmezden geldiğini de düşünüyorum. Yalnızca kurulan ilişkilerin ağlarının değil, mekana dahil olmuş, bir şekilde ilişki kurmuş her aktörün eşit önemde varlığının da göz ardı edilebildiğini düşünüyorum. Burada önemli bulduğum mekanı oluşturmuş olan aktörlerin ne olduğudur. Bu açılım için ise insan sonrası bir perspektifin sunduğu teorik çerçevenin, amaçlanan kapsamlı okuma için nitelikli bir altlık oluşturacağını, ötekileştirmeden her aktörün önemini, kurulan ilişkilerle de her aktörün failliğini, eylem kapasitesini çözümleyebilmeyi mümkün kılacağını düşünüyorum. Bu doğrultuda tez çalışmasında, mekanın yaşamına dahil olan aktörlerin etki kapasitelerinin farkında olarak keşfetmek ve etki etmeyle failleşen aktörleri yani fail konumundaki hallerini, yaşama ve zamana dahil oldukları için, zaman ile çakıştığı, birleştiği durumlarda bir canlı olarak kabul ederek çözümlemeyi hedefliyorum.

Tez çalışması, aslında problemli bulduğum antroposentrik özne olan insana odaklanan ve insanın varlığıyla, algısıyla, konumuyla sınırlandırılmış nesne çözümlemelerini, özne ve nesne arasındaki dikotomiye denklemden çıkarabilmek adına insan sonrası bir perspektifle özne ve nesneyi yeniden ele alarak; öznenin ve nesnenin birbirlerine dönüşme halleri üzerine tartışarak başladı. Bu dönüşüm, yani özne ve nesne devinimi,

insan sonrası okumaların da yönlendirmesiyle, temel niyet olan öz arayışında, aslında bir faillik okumasının teorik çözümlemesini mümkün kıldığını düşündüğüm bir altlık oluşturdu. Bu aşamada çalışma, mekan bağlamında öteki olarak görülen aktörlerin mekanın kurulmasındaki, mekanın yaşamındaki, anlatısındaki ve bu aktarımındaki aktifliğinin yani failliğinin kapsam derinliğinin idrakıyla şekillendi. Özne ve nesne arasında bulanıklaşan sınırlar ve gerçekleşen anlamsal çözümler sayesinde, mekan bağlamında bir öz arayışının mümkün olabileceğini düşünüyorum ve bu dönüşümleri, devinimi önemsiyorum. Bu doğrultuda kurulan ilişkilere ve devinime odaklanarak şekillenen literatür taramasının, mekansal ilişkilerin özne-nesne dikotomisinin ötesinde ele alınmasına olanak tanıdığına inanıyorum. Özne ve nesne ilişkilerini irdelemenin, mekana dahil olan insan ve insan dışı aktörlerin rolünü, failliklerini ve bir fail olarak da mekanı anlamak için gerekli olduğunu düşünüyorum. Bir aktörün ne olduğunu, onun bilme kapasitesine sahip olmadan idrak edilemeyeceğini düşündüğüm için en azından ne olmadıklarını eleyebiliyor olmanın önemli olduğuna inanıyorum. Mekanın bir aktör olarak kendisini ve bir fail olarak mekana dahil olan aktörlerin neler tarafından şekillendirildiğini, bu süreçte faillik kapasitesinin nasıl dağıldığını anlamak gerektiğini düşünüyorum. Literatürdeki insan sonrası bir açılımla gerçekleştirmeye çalıştığım özne-nesne tartışmalarından yola çıktığım öz arayışında, bu dinamiklerin analizine ışık tutmayı amaçlıyorum.

Mekanın özünü anlama doğrultusunda yalnızca fizikselden öte, kapsayıcı, ötekileştirmeyen bir perspektifle bir aktör olarak mekanı ve mekana dahil olan aktörleri çözümlemeye çalışarak, mekanın varlığı, oluş halinin keşfini hedefliyorum. Söz konusu çözümleme, birbiri içine geçmiş yaşam öyküleri ve mekansal kurgusu dolayısı ile hem failleriyle şekillenen hem de kendisi bir fail olan Sen Piyer Han özelinde gerçekleştiriyorum. Sen Piyer Han bağlamında bir deney alanı gibi ele alınabilecek mekanın failliği ve onun yaşamı, mekanın geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağlantıları ve sürekliliğinin sağlanmasını mümkün kılan fail birlikteliklerinin çözümlemeleriyle gerçekleştirilmeye çalışıyorum. Sen Piyer Han Yeniden İşlevlendirme Projesi içerisinde yer aldığım süreç boyunca, öncesinde dert edindiğim öznellik/nesnellik düallitesi ve onların devinimlerinin getirisi, onların özlerini anlama çabasından evrilen faillik durumu ve mekanın zaman ile bir araya gelerek sahip olduğu canlılık halinin barındırdığı potansiyelleri, akışları, devinimleri Sen Piyer Han ile ilişkilendirildiğimi fark etmem ile birlikte, tez çalışmasının şekillendiğini belirtmem gerekir. Sen Piyer Han, hem barındırdığı aktörlerle ve onların faillikleriyle hem de kendi failliğiyle çalışmayı, şu an bulunduğu konuma getirdi. Yani Sen Piyer Han bir vaka çalışması olarak değil, failliğiyle bir araştırmacı olarak beni yönlendiren bir faildi. Farklı mecralardaki her bir karşılaşmamda, ona ve aktörlerine yüklediğim anlamlarla, zihnimde yeni bir yaşam senaryosu kurulurken kendi yaşamını da yeniden kurmuş oluyordu. Sen Piyer Han'ın failleri ve kendi failliğinin okuması ve başka bir fail olan benim perspektifimden çözümlemesi, Sen Piyer Han özelinde mekanın fiziksel ya da kavramsal bileşenlerinin temsili ya da tanımlaması değil; onun özü, oluş hali ve var olan ilişkiler ağının, faillerinin ve failliğinin kendisi haline geldi. Ama unutmamak gerekir ki, Sen Piyer Han'ın failleri ve faillik çözümlemesinin anlatısı, bireysel yönelimler ve sınırlamalar barındırır ve fail olan araştırmacı konumumdan aralanan pencereden bir çözümlemeyi, başka bir fail olarak okuyucu nezdinde mümkün kılabilir.

SPACE IN THE PERSPECTIVE OF SUBJECT AND OBJECT PERPETUAL TRANSFORMATION: THE AGENTS OF SEN PIYER HAN

SUMMARY

Instead of accepting a traditional single reality about space, I approach space as a reflection of countless variations, and forms of organization that those involved in life have and can have; life, doing practices, actions, and state of being, with different meaning creations, and sometimes as itself. I conceptualize this approach as the togetherness of space, beings, substances, those in the position of subject and object; space as both a subject and an object, simultaneously, sometimes with overlaps, without excluding the other, without being characterized as the other. I think that this togetherness is not only a formation or an entity formed by the existence of space and those who form space, shape/direct space, and are directed by space, but also includes the totality of relations they establish, their capacity to influence each other or themselves for their next situations. In accepting space as both a subject and an object, the state of being a subject includes that which has the potential and capacity to transform one another or oneself, that is, the active, while the state of being an object includes; It includes an acceptance of meaning that includes passivity, the potential to transform and be affected by being affected by one another or by oneself. However, in this acceptance, the definitions, namely the attributes of subjectivity and objectivity, are not permanent and fixed formations; they are in a state that transforms and moves over time. When these attributes are eliminated, I think that the state that is free from identities is the “essence”; and that which is in essence gains the identity of subjectivity and objectivity with its transformation over time and the relationships it establishes. In my understanding of essence, I try to express the mere existence, the state of being by itself, and the independence of those traditionally defined as subject and object. The work takes shape with the acceptance of the independence of the essential, but since focusing only on the independent state of the essential in the context of space would be a perception that ignores the established or to-be-established relationships, I think that it would be more comprehensive to accept the space itself, together with those included in it, as an essence; and to address them as actors from the moment they establish a relationship with each other, with reference to Bruno Latour. Thinking of space and those involved in it independently of the relationships that have been or will be established would mean rejecting the emerging relational network. I try to define the capacity of the actors in question to affect each other or themselves over time as their agency; in other words, I believe that actors have the capacity for the agency by being included in the network produced by the established relationships. In this context, I try to grasp space as an agent consisting of agents.

I consider space as a structure that collides with time and bears the traces of the actors who form it, their agency, and the unions it establishes, and that produces stories through these traces and reproduces itself with these stories each time. Space not only ensures that stories about space are created with narratives and discourses, but also

that these stories are remembered with traces of time; with the traces of all the actors involved in the space. In this context, I consider space, together with the actors who form it and are involved in it, as a living thing that produces and transforms itself moment by moment, both physically and conceptually. What is important in the concept of liveliness in question is the concept of time. Because everything included in space, everything about space, erodes its own boundaries over time, constantly transforms and transforms, including the space itself. As long as one is included in time, agency ceases to be just an actor and occurs with the scenarios formed by their capacities to influence each other; and with the realized agency, the liveliness of the space and other actors continues. As long as one is included in time, the actors' actions of affecting/being affected occur; transformations and movements that are considered important are experienced with time. The concept of space that is animated by agency here does not include the denial of the mere existence or independence of space; it is shaped with the aim of emphasizing the established network of relations. I am trying to consider the state of being in the network of relations, the state of being active and affected as a necessary element for the actors to maintain their vitality. Therefore, when it comes to the production of space or the consumption of existing space; its transmission, narrative, discourses about it, or the memory of space, the actors of the space, their agency, and the agency of the space itself as an actor gain importance. In all these considerations, I think that the actors that form its layers and components, including the space itself, and that are included in the space, turn into both physical and conceptual agents with the relations established over time. In this case, I think that a post-human perspective is necessary within the scope of the re-analysis of space, the presentation of the relations, togethernesses, and separations regarding space, by keeping those who are seen as the other in an equal hierarchy with the others.

In all these discussions that I have tried to realize in line with the search for the essence of what space is and what it is not or what constitutes space, I find problematic the approaches that focus on the human as a subject as a founding force of traditional approaches and position space as an object, a human-made product and suggest that it is an inanimate, fixed formation. I also think that these approaches disrupt and even ignore the analysis of the relational networks that the space and those who create it; those who are involved in its life, in other words, the actors themselves and other actors within the scope of this study. I think that not only the networks of established relations but also the equally important existence of every actor who has been involved in space and established a relationship in some way can be ignored. What I find important here is what the actors who have created space are. For this opening, I think that the theoretical framework offered by a posthuman perspective will create a qualified basis for the intended comprehensive reading, and will make it possible to analyze the importance of each actor without othering, and the agency and action capacity of each actor through the established relations. In this context, in this thesis, I aim to explore the impact capacities of the actors involved in the life of the space, and to analyze the actors who become agents through impact, that is, their states in the position of agents, by accepting them as living beings in situations where they overlap and merge with time, since they are involved in life and time.

The thesis study actually started by reconsidering the subject and object with a posthuman perspective in order to remove the object analyses that focus on the human, which is the anthropocentric subject that I find problematic and is limited to the existence, perception, and position of the human and the dichotomy between the subject and the object from the equation; and by discussing the states of transformation

of the subject and the object into each other. This transformation, that is, the subject and object movement, also guided by posthuman readings, created a base that I think makes possible the theoretical analysis of an agency reading in my search for the essence, which is the basic intention. At this stage, the study was shaped by the perception of the depth of scope of the activity, that is, the agency, of the actors seen as the other in the context of space, in the establishment of the space, in the life of the space, in its narrative and in this transmission. Thanks to the blurring of the boundaries between the subject and the object and the semantic dissolutions that occur, I think that a search for the essence in the context of space is possible and I value these transformations and movements. In this context, I believe that the literature review, which focuses on established relations and movement, allows spatial relations to be addressed beyond the subject-object dichotomy. I believe that examining subject and object relations is necessary to understand the role and agency of human and non-human actors involved in space and space as an agent. Since I believe that what an actor is cannot be comprehended without having the capacity to know, I believe that it is important to at least be able to eliminate what they are not. I believe that it is necessary to understand the space itself as an actor, what shapes the actors involved in space as an agent, and how the capacity for agency is distributed in this process. In my search for essence, which I set out from the subject-object discussions that I try to realize with a posthuman opening in the literature, I aim to shed light on the analysis of these dynamics.

In order to understand the essence of space, I aim to discover the existence and state of being of the space by trying to analyze the space and the actors involved in the space as an actor with a perspective that is not merely physical, inclusive, and non-alienating. I am carrying out this analysis specifically in the case of Sen Piyer Han, which is both shaped by its agents and is itself an agent due to its intertwined life stories and spatial structure. In the context of Sen Piyer Han, I am trying to realize this with the analysis of the agency of the space, which can be considered as an experimental field, its life, the connections between the past, present, and future of the space and the agent associations that enable its continuity. During the process in which I was involved in the Sen Piyer Han Re-use Project, I should state that the thesis study took shape with the realization that I was associated with the subjectivity/objectivity duality that I had previously been concerned with and the yield of their movements, the agency status that evolved from the effort to understand their essences and the potentials, flows, and movements of the state of vitality that the space possesses by coming together with time, and Sen Piyer Han. Sen Piyer Han brought the work to its current position, both with the actors it hosts and their agency, and with its own agency. In other words, Sen Piyer Han was an agent that guided me as a researcher not as a case study, but with its agency. With each encounter in different media, with the meanings I attributed to it and its actors, a new life scenario was being constructed in my mind, while it was also reconstructing its own life. The reading of Sen Piyer Han's agents and its own agency and its analysis from my perspective as another agent became not the representation or definition of the physical or conceptual components of the space in the specific case of Sen Piyer Han; but its essence, its state of being, and the network of existing relations, its agents and agency itself. But it should not be forgotten that the narrative of Sen Piyer Han's agents and analysis of agency contains individual tendencies and limitations, and can make an analysis possible for the reader as another agent, from the window opened by my position as an agent researcher.

1. GİRİŞ: MEKANI TANIMAK, TANIMLAMAK ADINA

“Duyularımın düşüncelerim gibi dolaşmasına izin vermeliyim,

gözlerim bakmadan görmeli. ...Bakmakla meşgul olmayın.

Nesneye gitmeyin; bırakın o size gelsin.”

Henry David Thoreau¹

[Fiziksel olanı reddetmeyen,

Oluş halindeki göz ardı etmeyen,

Sınırları önceliklendirmeyen,

Merkezine özden, başka hiçbir şeyi konumlandırmayan,

Zamana ve getirilerine kucak açan,

Var olanı ve henüz var olmamışı dert edinen,

Faillerle² şekillenen,

Bir araştırmacı olarak...]³

---

¹ Henry David Thoreau, Journal (Url-1). “Daha özgür duyularla yürümeliyim. Yıldızları ve bulutları incelemek, çiçekleri ve taşları incelemek kadar kötüdür. Duyularımın düşüncelerim gibi dolaşmasına izin vermeliyim, gözlerim bakmadan görmeli. Carlyle gözlem yapmanın bakmak olduğunu söylemişti, ama ben daha ziyade görmek olduğunu söylüyorum ve ne kadar çok bakarsanız o kadar az gözlem yaparsınız. Öyle bir dikkat alışkanlığım var ki, duyularım hiç dinlenmiyor, aksine sürekli bir gerginlikten muzdarip. Bakmakla meşgul olmayın. Nesneye gitmeyin; bırakın o size gelsin. Kendimi sürekli aşağı bakarken ve bakışlarımı çiçeklerle sınırlarken bulduğumda, düzeltici olarak bulutları gözlemlene alışkanlığı edinmenin iyi olabileceğini düşündüm; ama hayır, bu çalışma da aynı derecede kötü olurdu. İhtiyacım olan şey hiç bakmamak değil, gözlerin gerçek bir gezintiye çıkması.”

² Çalışma kapsamında fail kavramını sadece gerçek kişiler, harekete geçen, fiili bir şey yapan gerçek kişi üzerinden değil; bunu daha çok bilinçli ya da bilinçsiz, “eylem”, fail-fiil ilişkisi, etki etme kapasitesi üzerinden ele alıyorum.

³ Bu tez çalışmasında, araştırma süreçlerinin strüktüre yansıtılmış halini, yani araştırma sürecinde durup bir adım geriye döndüğüm noktaları tezin bölümlerinde de aktarmayı hedefliyorum. Bir araştırmacı olarak “ben”in keşif süreçlerinin aktarımlarıyla şekillenen başlıkların şu anki haline gelmesini sağlayan ve kendime ne yaptığımı hatırlatacak notlara, bölüm başlarında ya da alt başlıkların hemen altında; köşeli parantez ile açılan, sağa hizalanmış girizgahlar olarak yer veriyorum.

Mimarlığın hem içkin hem de aşkın bileşenlerinden mekan, tanımını her söylem ile yeniden kurulan, farklı algılarda farklı senaryolar ve özelliklerle şekillenen, zaman zaman gelip geçici ve çoğu zaman fiziksel olarak sabit kalan, dışarıda olanı içine alan içerisinde bulunanı ise sınırlarında dolaştıran ve çokça bir öncekinin izini barındıran bir oluşum olarak tanımlanabilir. Mekanı, yalnızca fiziksel bir varlık veya nesnel bir gerçeklik olarak ele almaktan ziyade, anlamın ve gerçekliğin sürekli bir yeniden üretim sürecine tabi olduğu, çok katmanlı bir ilişkisellik alanı olarak değerlendiriyorum. Bu bağlamda, mekanın tanımı, yalnızca onu oluşturan unsurların bir arada bulunma hallerinden ibaret değildir; bu unsurlar arasındaki etkileşimlerin, çakışmaların ve kesişimlerin sürekliliğiyle şekillenen ve kendini yeniden üreten dinamik bir bütünlük içerir. Mekan, zamana ve içinde yer alan varlıkların eylemlerine eklemlenerek, hem onların değiş(k)en hallerini ve örgütlenme biçimlerini, eylemselliklerini hem de bu etkileşimlerin ortaya çıkardığı ilişkiyel ağları bir arada barındırır. Mekanın bu ilişkiyel doğası, onu salt bir formdan ibaret olmaktan çıkarır ve geçmişin izlerini, şimdinin eylemlerini ve geleceğin potansiyel oluşumlarını aynı anda taşıyan bir yapı haline getirir. Mekan, yalnızca belirli aktörlerin fiziksel ve kavramsal varoluşlarına, etkiselliğine dayalı bir oluş hali sunmaz; bu aktörlerin birbirleri üzerindeki etkilerinin, birbiriyle örülmüş etkileşim ağlarının ve sürekli dönüşen hikayelerinin yansımalarını barındırır. Bu nedenle, mekanın anlamını, özünü tam anlamıyla kavramak, onu oluşturan unsurların bireysel niteliklerinden çok, bu unsurlar arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilerin ürettiği kolektif dönüşümlerin incelenmesini gerektirir. Bu bağlamda zamansal boyut ise mekanın özsel bir bileşenidir; çünkü mekan, geçmişten gelen izleri taşır, bu izler aracılığıyla hikayeler üretir ve bu hikayelerle her seferinde kendini yeniden üretir. Zamanın izleriyle katmanlaşan mekan, sadece bir fiziksel alan değil, geçmişin, şimdinin ve geleceğin kesişim noktasında yer alan, bu kesişimi sürekli yeniden düzenleyen bir oluş hali olarak var olur. Bu nedenle mekan, yalnızca bir aktörler topluluğunun faaliyetiyle yani aktörlerin faillikleriyle (agency) sınırlı kalmayan, kendi failliğiyle etki etme ve faillerinden etkilenme kapasitesine sahip olan; zaman ve etkileşimle şekillenen bir toplumsal⁴ varlık alanı olarak yeniden kavranabilir.

---

⁴ Tez çalışması kapsamında toplumsallık, insan sonrası perspektifin sunduğu kavrayışı gerektirir. Merkezine insanı almaz ve aktörlerin etkilenme ve etki etme hallerini barındıran faillikleriyle şekillenen ilişkiler ağı ile oluşmuş bir toplumsallık anlayışıdır.

Mekanın tarihsel materyalizm içerisinde bir anlatı aracı olarak nasıl işlev gördüğünü ve mekanın hafızayla olan ilişkisini ele alan Walter Benjamin (1999), mekanların sadece yaşanmışlıkların, deneyimlerin fiziksel adresleri değil, aynı zamanda bu yaşanmışlıkların anlatısal yeniden üretimleri olduğunu da söyler. Henri Lefebvre (1991), mekanın üretimi döngüsünde mekanın kendisinin aktif rolü üzerinde durur. Lefebvre'nin mekanı, içerisindeki deneyimlerle, davranışlarla eylemlerle sürekli olarak yeniden üretilir ve her yeniden üretim ile yeni anlatılar ortaya çıkar. Anlatı oluşturma ve her seferinde kendini yeniden üretme yetisiyle mekan, sadece şimdiki zamandan öncesinin bir yansıması değil, aynı zamanda şimdiki zamandan sonrasının da bir inşasıdır ve bu inşa canlılığını sürdürmesini sağlar. Mekanın anlatısı da geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir bağ oluşturarak mekanın zamansal boyutunun katmanlaşarak devam etmesini sağlar.

Mekanlar, yalnızca yaşananların anlatılarıyla, söylemlerle, mekana dair hikayelerin oluşturulmasını değil, aynı zamanda bu hikayelerin, zamana dair izlerle hatırlanmasını da sağlar; mekana dahil olanların izleriyle. Pierre Nora (1989), “hafıza mekanları” kavramını ortaya atarak, “mekanların toplumsal hafızanın taşıyıcısı olduğunu” savunur. Ona göre, hafıza mekanları, “toplumsal olarak önemli olan olayların, kişilerin ve nesnelerin” hatırlanmasını sağlayan kolektif oluşumlardır. Nora perspektifinde hafıza mekanları, izlerin getirisiyle hatırlanan şeylerden ziyade, hafızanın ortaya çıktığı, şekillendiği, dönüştüğü konumlardır. Söz konusu konumlar fiziksel oluşumlardan ziyade toplumsal birlikteliklerin olduğu, hafızayı şekillendiren, hafızaya dahil olanı tekrar tekrar hatırlatan aslında bir nevi mekanı yeniden şekillendiren oluşumlar olarak düşünülebilir. Mekanlar, içlerinde yaşanan hikayeleri hatırlayarak ve hatırlatarak, hem fiziksel hem sembolik izlerle toplumsal hafızanın hem de mekana dahil olanların hafızasının sürdürülmesini sağlar.

Tez çalışması, mekanın genellikle kurucu gücü, genel anlamda canlı, özne olan insanı odağına alan, mekanın kendisini bir nesne olarak konumlandırıran ve cansız olduğunu öne süren yaklaşımların problemli olduğunu düşünmemle, süreç içerisinde şekillenmeye başladı. Bu yaklaşımların, mekanı ve mekan özelinde yaşamı oluşturan parçaların, mekanın kendisi de dahil olmak üzere, mekana dahil olan her şeyin birlikteliklerinin, oluşan ilişkisel ağın ortaya çıkmasını engellediğini ve mekansal çözümlemeleri sekteye uğrattığını düşünüyorum. Çünkü zaman içine dahil olan her kavramda / oluşumda olduğu gibi mekan özelinde de bir bitmemişlik, varlık ve yokluk,

sürekli olarak bir dönüşüm, bir oluş hali söz konusudur. Mekan da bu oluş hali içerisinde, hem etken hem de edilgen duruşlar sergileyerek, anlamsal sınırlarını sıklıkla aşındırır. Hem bir etken olarak özne, hem de etkilenen olarak nesneyken, aynı zamanda kendi içerisinde de kendinden başka özne ve nesneleri de barındırır. Bu doğrultuda da öznelik ve nesnelik sıfatlarını kimlerin aldığı ve mekan içerisindeki etkileme-etkilenme durumlarını gerçekleştirdiği üzerine düşünmek gerekir.

Çalışma kapsamında, insanın merkez konumunun ve her zaman kurucu bir güç olma durumunun alaşağı edilme haliyle fiziksel olanın ardındakileri de göz önünde bulunduran, ötekiler üzerine çözümlemeler için teorik bir altlık sunduğunu düşündüğüm insan sonrası yaklaşım ve kurulan ilişkileri önemseyen, madde üzerinden ele alınsa da öze dair sorgulama biçimlerini kazandırdığını düşündüğüm yeni materyalist yaklaşımlar ışığında, mekanın özünü anlamaya çalışıyorum. Bu öz arayışına, mekanın hem kendi içindeki hem de zaman ile birlikte mekanla ilişki kuranların ilişkilerini, dinamiklerini de sorgulamak adına, tez çalışmasının ana tartışmasını başlatan özne ve nesne arasındaki sınırın dönüşümünü anlamaya çalışarak başladım. Özne ve nesne arasındaki ilişkiyi çözümlemenin sınır dönüşümünü okumanın; mekanı, ona dahil olanları ve mekanın özünü çözümleme bağlamında merkezi bir rolde olduğunu düşünüyorum. Özne ve nesnenin kendilerini ve hem birbirleriyle kurdukları hem de kendi tanımlarıyla/türleriyle kurdukları ilişkilerini sorgulamayla başlayan literatür taraması, mekansal ilişkilerin özne-nesne dikotomisinin⁵ ötesinde ele alınmasına olanak tanıdığına inanıyorum. Özne-nesne düalitesi haricinde de dikotomik tanımlamaları, anlamı ya da gerçekliği bir diğerine, farklı bir türe, kendinden başka bir şeye bağımlı kıldığını düşündüğüm için problemli buluyorum.

Mekanı da, genel tanımların sınırlayıcı ve tek boyutlu çerçevelerine sıkışmış bir kategori olarak değil, onu, anlam ve varoluşun çok katmanlı bir dokusu olarak görüyorum. Yaşama dahil olan(lar)ın sahip olduğu ve sahip olabileceği sayısız varyasyonların, örgütlenme biçimlerinin; yaşamın, yapma pratiklerinin, eylemlerin, oluş halinin bir yansıması ve bazen de kendisi olarak çözümlemeye çalışıyorum. Mekanı, bu anlamda, salt bir fiziksel varlığın ötesinde, eylemlerle ve ilişkilerle sürekli

---

⁵ Tez çalışmasında dikotomi, özne ve nesnenin tanımsal bağımlılığının problemli halini tanımlamak için kullanılıyorken düalite, özne ve nesneye dair karşılıklı okumaları yansıtmak için kullanıyorum.

yeniden tanımlanan bir akış, bir dönüşüm alanı olarak; bir oluş hali olarak ele alıyorum. Bu ele alışı mekanın, varlıkların, maddelerin, özne ve nesne konumunda olanların; hem bir özne hem de bir nesne olarak mekanın, bir diğerini dışlamadan, öteki olarak nitelendirilmeden; eş zamanlı olarak, kimi zaman da çakışmalarla gerçekleşen birlikteliği olarak kavramsallaştırıyorum. Bu birlikteliğin yalnızca mekan ve mekanı oluşturan, mekanı şekillendiren, yönlendiren, mekan ile yönelenlerin kendi varlıklarıyla oluşan bir oluşum ya da bir varlık değil, aynı zamanda onların kurduğu ilişkiler bütünü, birbirleri üzerindeki veya bir sonraki durumları için, kendi üzerlerindeki etki kapasitesini de barındırdığını düşünüyorum. Kurulan ilişkiler bütünü, mekanın kurduğu ilişkileri, mekanda kurulan ilişkileri idrak edebilmek adına ona dahil olanları ve onu oluşturanları yeniden ele almak gerektiğini düşünüyorum. Mekanın hem etkilendiğini hem de etkin, etkileyen olarak ele alabilmek adına mekanın hem bir özne hem bir nesne olduğu söylemini önemsiyorum. Bu doğrultuda özne olma halini, bir diğerini ya da kendini dönüştürme potansiyeline, etki etme kapasitesine sahip olanı yani, etkin olanı kapsarken, nesne olma halini; bir diğerinden ya da kendinden etkilenecek dönüşme potansiyeline, etkilenme kapasitesine sahip olanı, edilgenliği kapsayan olarak kavramsallaştırıyorum. Bir kullanıcı olarak mekana herhangi bir fiziksel müdahalede bulunduğumda, örneğin üzerine çıkarak tavana erişmek amacıyla bir küp yerleştirdiğimde, kullanıcı olan ben, bir eylem gerçekleştirdiğim için bir özne sıfatını alıyorken, bir müdahale ile oraya konumlandırılan küp bir nesne sıfatını alıyor. Mekanda küp bulunmuyorken senaryo farklı bir şekilde gerçekleşecekken, oraya gelen başka bir kullanıcının küpü gördüğünde üzerine oturuyor olması ya da küpün konumlandığı zeminin üzerine basarak doğrultusunu değiştirmeden yürüyüp karşıdaki pencereye erişecekken, küpün artık etkinliğe kavuşarak kullanıcıyı kendi sınırları dahilinde yönlendirmesiyle küp özne sıfatını, kullanıcı ise nesne sıfatını almış olur. Çünkü her ne kadar kullanıcı bir eylem halinde olsa da ilk eylem burada küpün çizdiği sınırlarla gerçekleşmiş olur. Burada genel anlamda eylem kapasitesine sahip olduğu kabul edilen, canlılık hali kabul edilen insanın örneklendiriliyor oluşunun kafa karıştırıcı olabileceğini düşündüğüm için genel anlamda cansız olduğu kabul edilenlerle de açıklamaya çalışacağım. Genel kabulde nesne ya da bir madde ya da bileşen olarak görülen buz ve gümüşü düşünelim. Buzun üzerine yerleştirilen gümüş madde parçası buzu normal erime hızından daha hızlı bir şekilde eritmeye başladığında buradaki eylem nasıl tanımlanabilir? Eylem kime aittir? Bu durumda ilk akla gelenin gümüş madde

parçasında gözle görülen bir değişim olmadığı için, dönüşen, form değiştiren buz olduğu için etki eden özne olarak gümüş; etkilenen nesne olarak buz olduğu söylenebilir. Buzun özne yani etki eden, gümüşün nesne yani etkilenen olduğu bir senaryo mümkün mü? Nasıl mümkün olabilir diye düşünürken aslında buzun gümüşle ilişki kurmadan zaten erimeye başladığı bir senaryoda, buzdan akan suya temas eden gümüşün su etkisiyle hareket ederek buza yaklaşması ve teması halinde buzı daha yüksek bir ivmeyle eritmeye başlaması durumunda buzun kendisini bir etken, harekete geçiren, eylemi şekillendiren bir durumda oluyorken gümüşün etkilenen, edilgen bir durumda olabileceğini söylemem mümkün. Bu noktada önemli olan da özne ve nesne olarak sıfatlandırılanların sıfatlarının değiştiği durumların kabulüdür. Gerçekleşen eyleme sebep olan ilişkilerin ve eylemlerin nerede, ne zaman, nasıl gerçekleştiğinin etken ve edilgen olanı tanımlamakta kritik bir konumda olduğunu düşünüyorum. Yani bu kabulde tanımlar, yani öznelik ve nesnelik sıfatı kalıcı ve sabit bir oluşum olan değil; zaman içerisinde dönüşen, devinimde olan bir haldedir. Bu sıfatlar ortadan kaldırıldığında kimliklerden arındırılmış halin “öz” olduğunu; özde olanın da zaman içerisindeki dönüşümüyle, kurduğu ilişkilerle öznelik ve nesnelik kimliği kazandığını düşünüyorum. Yani “öz” kavramını, varoluşun şartlandırılmamış ve kimliklerden arındırılmış çekirdeği olarak ele alıyorum. Öz kavrayışıyla, geleneksel anlamda özne ve nesne olarak tanımlanmış olanların sıfatlarından arındırılmış salt varlığını, kendi kendine olma halini, bağımsızlığını ifade etmeye çalışıyorum. Bu öz kavrayışı, felsefede bir varlığın kendinde var olan, varoluşunu sürdürebilen ve başka bir şeye bağlı olmayan temel varlık kipi olan tözü de içinde barındırıyor. Materyalin kritik konumu, ölçeği, zamansallığı bilinciyle birlikte, tözün bireyselliği ve biricikliği ile birlikte, tözde olanın kendi kurduğu ve tözde olan ile kurulan ilişkiler doğrultusunda çözümlenebilir hali, yani deneyim katmanının şekillendirdiği halini de içerir.

Çalışma özde olanın bağımsızlığının kabulü ile şekilleniyor fakat, mekan bağlamında, özde olanın yalnızca bağımsız olan haline odaklanmak, kurulan ya da kurulacak ilişkileri göz ardı eden bir kavrayış olacağı için mekanın kendisini de, ona dahil olanlarla birlikte yine birer öz olarak kabul ediyorum. Birbirleriyle ilişki kurdukları andan itibaren de onları, Bruno Latour (2005) “Aktör-Ağ Teorisi” (Actor-Network Theory, ANT) referansı ile bir aktör olarak ele almanın daha kapsamlı olacağını düşünüyorum. Özne ve nesne düalitesinin okumasının sunduğu teorik altlığı bu bağlamda önemsiyorum çünkü, düalitenin tartışıldığı durumlarda kurulan ilişkilerin

ele alınma halleri süreç içerisinde beni bir öz arayışına yönlendirdi. Çünkü özne ve nesneden yola çıkarak, mekanı ve ona dahil olanları, kurulan ya da kurulacak ilişkilerden bağımsız düşünmenin, ortaya çıkacak ilişkisel ağı reddetmek olacağını düşünüyorum. Söz konusu aktörlerin zaman içerisinde birbirlerine ya da kendilerine etki etme kapasiteleri de onların failliği olarak kavramaya çalışıyorum; yani kurulan ilişkilerin ürettiği ağa dahil olmasıyla aktörler faillik kapasitesine sahip olduğunu kabul ederek çalışmayı sürdürüyorum. Bu bağlamda mekanı da faillerden oluşan bir fail olarak kavramaya çalışıyorum. Söz konusu faillik kavrayışı ise etki etme kapasitesine sahip olma koşulunu içeriyor, yani bilinçli ya da bilinçsiz olarak, bir diğeri üzerinde etkisi olanlar birer fail haline geliyor; koşul, ilişkiselliği de beraberinde getirmiş oluyor.

Mekanı, yalnızca belirli bir zaman ve yerde oluş(turul)muş fiziksel bir varlık olarak değil, sürekli bir etkileşim ve dönüşüm sürecine dahil olan bir anlam sahnesi olarak görüyorum. Bu sahne, aktörlerin eylemleriyle sürekli yeniden inşa edilirken, zamansal izler ve mekansal kodlarla, bellek ve aidiyet pratiklerini kendi içerisinde barındırır. Mekan, hem bir anlatılar alanı olarak hem de kendi anlatısını oluşturarak, geçmişin yoğunlaşmış ve katmanlaşmış izlerini taşıdığı kadar, geleceğe dair potansiyelleri de içinde barındırır ve bu potansiyeller, hem bir fail olarak mekana dahil olan her aktörün etki alanı içerisinde, hem de kendi failliği çerçevesinde şekillenir. Bu bağlamda, mekanı yalnızca sabit bir arka plan ya da edilgen bir bağlam olarak değil, dinamik ve etken bir varlık olarak da kavramsallaştırmak gerektiğini düşünüyorum. Mekan, onu şekillendiren kavramsallaştırmalar, söylemler, pratikler ve ilişkilerle de sürekli olarak yeniden üretilir ve dönüştürülür. Bu durum, mekanı hem fiziksel hem de kavramsal bir "canlı organizma" olarak ele alma gerekliliğini ortaya koyar; çünkü mekan, bir yandan maddi varlığıyla, aktörlere sınırlar sunarak bir altlık oluştururken, diğer yandan bu aktörler aracılığıyla kendi yapısal özelliklerini aşarak zamanla çerçevelenmiş yeni bir varoluş düzlemine geçer.

Mekana dahil olan insan ve insan dışı aktörlerin rolünü, failliklerini ve bir fail olarak da mekanı anlamak için, özne ve nesne ilişkilerini irdelemenin gerekli olduğu düşünüyorum. Mekanın kendisini, hafızasını ve anlatısını anlamak için, bu katmanların ya da oluşumların neler tarafından şekillendirildiğini, bu süreçte faillik kapasitesinin nasıl dağıldığını anlamak gerekir. Literatürdeki insan sonrası açılımla gerçekleştirmeye çalıştığım özne ve nesnenin, anlam ve kapsam tartışmalarıyla, bu

dinamiklerin analizine ışık tutmayı amaçlıyorum. Mekan oluşumunu sorgulayan çoğu yaklaşımda mekan, salt özne-nesne ilişkisi ile kurulan bir sabit bir değer/ yer; özne ya da nesneye hizmet eden bir oluşum olarak ele alınırken, söz konusu ilişkilerin temelinde,öznenin ya da nesnenin etken ve edilgen duruşlarının, pozisyonlarının mekanın tanımında ön plana çıktığı söylenebilir. Oysa mekanın, zamanın dahil olmasıyla birlikte, canlanarak, kendisine atfedilen sabit ve durağan tanımları kırıp, kendi sınırlarını da muğlaklaştırıp, failinin konumuna gelebildiğini düşünüyorum. Bu konum dönüşümleri doğrultusunda mekana dahil olanları, mekanın faillerini; birliktelikleriyle kurulan ilişkileri ve etkileşimleri, mekanın ve mekana dahil olanların yani aktörlerin perspektifinden, mekanın canlı olma hali üzerine düşünmek, mekanın yaşamını yeniden ele almak gerektiğini düşünüyorum. Söz konusu yaşam, yalnızca mekanın fiziksel bileşenlerinin ya da bir zamanlar merkezde konumlandırılmış insanın değil, zamansal döngüde yer alan ve mekana bir şekilde dahil olan her şeyin yaşamıdır. Mekanın özünü keşfetme bağlamında mekanın failliğini ve aktörlüğünü ve ona dahil olan failleri tartışırken, bu faillerin/aktörlerin tarihsel bağlamlarını ve dönüşüm süreçlerini okumanın, mekansal analizleri daha kapsamlı ve eleştirel bir hale getirebileceğini düşünüyorum.

Mekan üretimi ya da var olan mekanın tüketimi, aktarımı, anlatısı, ona dair söylemler ya da mekanın hafızası söz konusu olduğunda mekanın aktörleri, onların faillikleri ve mekanın kendi failliğinin önemi kritik bir konumda olur. Bu durumda mekanın kendisi de dahil olmak üzere her faili, öteki olarak tanımlanmış olanları da diğerleriyle eş bir hiyerarşide tutarak, hepsinin ilişkiler ağına dahil olmasıyla bir etki etme kapasitesine sahip olduğunu kabul ederek, insan sonrası bir perspektifin sağlayacağı açılımlarla okumak gerektiğini düşünüyorum. Mekanın yeniden çözümlenmesini sağlayan bu okumanın mekana dair ilişkilerin, birlikteliklerin, ayrışmaların serimi kapsamında gerekli olduğuna inanıyorum. Çünkü insan sonrası yaklaşımlar, insanın özneliğe ve merkezde olma haline dayalı konumunun eleştirel bir düşünce ortamında yeniden sorgulanmasını mümkün kılar. Söz konusu sorgulama, mimari perspektifte, yapıların, mekanların ve bunların bileşenlerinin sadece fiziksel formlardan ibaret olmadığını hatırlatır ve insanın öznel deneyimlerinin ötesindekileri düşünmeye teşvik eder, özünü anlamaya yöneltir. Güncel tartışmalar ile birlikte önem kazanan insan ve diğerlerinin,

ötekilerin⁶ ilişkisinin sorgulanmasını, mekan bağlamında yeniden ele almaya çalışıyorum. Sorgulanan ilişkilerle birlikte mekanın, sadece fiziksel olanlarla değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, tarihsel ve sembolik katmanlarla şekillendiğini ben de kabul ediyorum. Fakat insan ve insan olmayanın (non-human), canlının, cansız olanın yaşamdaki kabulü ile birlikte insan merkezli toplum yaklaşımlarının getirisi sosyal, kültürel, tarihsel ve sembolik bu katmanları, yaşama dahil olan şeyler ile birlikte ele almak, yer yer yeniden tanımlamak, çözümlemek gerektiğini düşünüyorum. Bu doğrultuda mekanın, kendi karmaşık ve çok katmanlı yapısını da, mekana dahil olan her şey⁷ ile olan ilişkisi göz önünde bulundurularak tekrar ve tekrar ele almayı ihtiyacı oluşturduğunu düşünüyorum. Çünkü mekana dahil olan her şey, mekana dair her şey, zaman içerisinde kendi sınırlarını aşındırarak, mekanın kendisi de dahil olmak üzere, sürekli olarak dönüş(tür)ür.

Mekanın özünü anlamak adına gerçekleştirdiğim, mekanı da aktörlerden, faillerden oluşan bir aktör olarak ve ilişkiler ağına dahil olmasıyla mekanı da başka bir fail olarak kabul edişi, mekanın oluş halini okuma doğrultusunda kıymetli buluyorum. Oluş halinde olmanın temel ilkesinin “zaman” kavramı olduğunu düşünüyorum. Bu doğrultuda zaman kavramı ile birlikte, zamana dahil olan her şeyin, dönüşümle, tanımların devinimiyle canlı hale geldiğini kabul eden bir tutum sürdürmeye çalışıyorum. Devinimi tartışmaya başladığım ilk zamanlarda karşılaştığım Sen Piyer Han ile teorik olarak önemseydiğim şeylerin, fiziksel olarak karşımda durduğunu düşünmüştüm. Sen Piyer Han ile KG Mimarlık bünyesinde, “Sen Piyer Han Yeniden İşlevlendirme Projesi”nde çalışan bir mimar olarak yer aldığım süreçte, 2022 yılında tanışmıştım. Öncesinde dert edinmiş olduğum mekan perspektifinde öznellik/nesnellik düallitesi ve devinimlerinin getirisi olan, onların özlerini anlama çabasının, ve mekanın zaman ile bir araya gelerek sahip olduğu canlılık halinin barındırdığı potansiyellerin, akışların, devinimlerin, Sen Piyer Han ile fiziksel olarak da var olduğunu düşünmemle birlikte, Sen Piyer Han, artık bu tez çalışmasını yönlendiren bir güç olmuştu. Devinimdeki yönlendiren-yönleneği bana yeniden düşündürerek bu çalışmayı aktörler, faillikleri ve etki etme kapasiteleri kapsamında şekillendirdi. Sen Piyer Han, birbiri içerisinde geçmiş yaşam öyküleri ve mekansal kurgusuyla, yalnızca barındırdığı failleriyle ve onların üzerindeki failliğiyle değil; benim üzerimdeki failliğiyle de

---

⁶ Diğerleri ya da ötekiler olarak: doğa, insan olmayan (non-human), canlı/cansız her varlık, her “şey”

⁷ İnsan olan/olmayan (non-human), canlı/cansız her varlık, var olan, olması muhtemel olan

çalışmayı, şu an bulunduğu konuma getirdi. Yani Sen Piyer Han bir vaka çalışması olarak seçilmedi, failliğiyle bir araştırmacı olarak beni yönlendirdi. Sen Piyer Han'ın failleri ve kendi failliğinin okuması ve başka bir fail olan benim perspektifimden çözümlenmesi ise, Sen Piyer Han özelinde mekanın maddesel ya da fiziksel bileşenlerinin temsili ya da tanımlaması değil; onun özü, oluş hali ve var olan ilişkiler ağının, faillerinin ve failliğinin kendisidir. Fakat buna rağmen tıpkı Roland Barthes'ın (1967) Yazar'ın Ölümü'nde (The Death of the Author) savunduğu gibi, bendeki failliği ve bir araştırmacı olan "ben"im araladığım pencerede sunulmuş aktörleri ve onların faillikleri ve Sen Piyer Han'ın kendi faillik ilişkileri, yazınsal ya da görsel anlatımla başka bir boyutta varlık kazanarak, okuyucunun zihninde yeni bir faillige, Sen Piyer Han'a doğru yola çıkmış oldu.

2. ÖZNE VE NESNE DEVİNİMİ PERSFEKTİFİNDEN MEKAN

Özne ve nesneyi birbirleri üzerinden anlamlandıran özne-nesne dikotomisi, Batı düşüncesinin temel kavramsal çerçevelerinden biri olarak, özellikle Kartezyen Felsefe ve modern epistemolojinin etkisiyle derinleşir ve yaygınlaşır. Bu geleneksel bakış açısına göre, özne, bilinçli bir fail olarak nesneleri algılar, anlamlandırır ve kontrol ederken, nesneler pasif, sabit ve eylemsiz bir varlık düzleminde konumlanır (Descartes, 1996). Ancak 20. ve 21. yüzyıl düşünürleri, bu ikili ve hiyerarşik ilişkiyi sorgulayan eleştiriler geliştirerek özne-nesne ayrımını yeniden düşünmeyi önerirler. Bu eleştiriler, yalnızca insan merkezli bir ontolojiyi aşmayı değil, aynı zamanda nesneleri aktörler olarak yeniden değerlendirmeyi amaçlar. Descartes'ın (1996) *Meditations on First Philosophy*'sinde temellenen özne-nesne⁸ ayrımı, bilinçli özneyi gerçekliği anlamlandıran merkezi bir konuma yerleştirirken, nesneleri bu anlamlandırma sürecinin edilgen araçları olarak görür (Cottingham, 2017).

Nesne kavramının, epistemolojik ve ontolojik tartışmalarda, zihnindeki ilk yansımalarının, genellikle onu tanımlayan, anlam kazandıran, kurucu bir güç olan özne olduğu söylenebilir (Şekil 2.1). Nesne ve özne kavramları üzerine etimolojik tartışmalar gerçekleştiren Benveniste (1969), dilin özne ve nesne kavramlarını nasıl şekillendirdiğini tartışır. Latince "subjectum" ve "objectum" kelimelerinden türeyen özne (subject) ve nesne (object) terimleri, "Subjectum," "altına konulan" anlamına gelirken, "objectum," "karşısına konulan" anlamını taşır. Benveniste, kökenleri üzerinden özne ve nesnenin, birbirine karşıt ve tamamlayıcı roller üstlendiğini belirtir ve ona göre, öznellik ve nesnellik, dilin temel kategorileri olup, dil kullanımı yoluyla

---

⁸ Descartes, *Meditations on First Philosophy*'de (1996), maddi dünyanın nesneleri "uzamda yer kaplayan" (res extensa) varlıklar olarak tanımlar. Bu nesneler, mekanik ve matematiksel yasalarla açıklanabilecek şekilde sabit ve öngörülebilir bir düzen içindedir. Descartes'a göre, nesneler "uzamlı töz" (res extensa) olarak öznenin "düşünen töz"ünden (res cogitans) ayrılır. Nesnelerin varlıkları, fiziksel dünyada sabit bir düzeni temsil eder ve bu düzen, insan bilincinden bağımsızdır. Descartes'ın nesnelere dair bu yaklaşımı, onların mekanik bir sistemin parçaları olarak görüldüğünü ve bu sistem içinde değişmez yasalara tabi olduğunu ortaya koyar (Descartes, 1996).

sürekli olarak yeniden üretilir (Benveniste, 1969). Psikoloji perspektifinden özne ve nesne arasındaki ilişki, benlik algısı ve dış dünya ile etkileşim bağlamında da incelenir. Gallagher (2020), öznenin benlik bilincinin gelişimi sürecinde, kendisini diğer nesnelerden ayırt etme yeteneğinin kritik bir rol oynadığını belirtir. Bu süreçte, özne kendisini aktif bir fail olarak konumlandırırken, nesneleri pasif ve manipüle edilebilir varlıklar olarak algılar. Öte yandan, Fuchs (2021), özne ve nesne arasındaki ayrımın mutlak olmadığını⁹, bedenin hem özne hem de nesne olarak deneyimlenebileceğini öne sürer.

[özne]	+	[nesne]	+
• tartışılan, açıklanan veya ele alınan kişi veya şey • düşünen veya hisseden bir varlık: bilinçli zihin; ego , özellik- le de zihnin dışındaki herhangi bir şeye karşıt olarak • bir cümlede ana bileşenlerinden biri olarak işlev gören ve cümlede geri kalanının yüklemlediği öge olan bir isim veya isim tamlaması • bir şeyin niteliklerinin aksine merkezi özü veya özü • belirli bir duyguya, tepkiye veya eyleme yol açan kişi veya durum • bilimsel veya tıbbi ilginin veya deneyin odağı olan kişi • bir önermenin , hakkında bir açıklama yapılan kısmı • bir fügen ya da sonat formundaki bir eserin teması ; önde gelen bir ifade veya motif • otorite veya kontrol altına alınmış olan. bir hükümdara tabi olan ve hükümdarın kanunlarına göre yönetilen kişi, egemen bir gücün veya devletin toprakların- da yaşayan, korumasından yararlanan ve ona bağlılık borcu olan kişi • düşünce veya bilinç biçimini sürdüren veya üstlenen her türden zihin, ego veya fail • tepkileri incelenen kişi • bir sanat eserinde temsil edilen veya gösterilen şey		• duyuyla algılanabilen maddi şey • düşünen zihin veya öznenin dışında olan bir şey belirli bir eylemin veya duygunun yönlendirildiği kişi veya şey bir amaç • düşüncenin, duygunun veya eylemin yönlendirildiği zihin- sel veya fiziksel bir şey • bir birey tarafından algılanan ve psikolojik özdeşleşmenin aracı haline gelen fiziksel bir şey • aktif bir geçişli fiil veya bir edat tarafından yönetilen bir isim veya isim cümlesi • bir araştırma veya bilimin unsurunu oluşturan veya konusu- nu oluşturan şey • bilgisayar tarafından bilinen herhangi bir şeyin (işlemci veya kod parçası gibi) tanımını sağlayan ve çalışma yöntemini tanımlayan bir veri yapısı • nesne yönelimli programlamada, sabitlerin , değişkenlerin ve diğer veri yapılarının yanı sıra işlevleri içerebilen bir veri yapısı • bilgisayar grafiklerinde diğer varlıklardan bağımsız olarak yönetilebilen ayrı bir varlık (pencere veya simge gibi) • birbiriyle iletişim kuran, hiyerarşiler halinde düzenlene- bilen ve ek nesneler oluşturmak üzere birleştirilebilen nes- nelerden oluştuğu bir bilgisayar programlama türü	

Şekil 2.1 : Özne ve nesne sözlük anlamları, genel kabuller (Çatal, 2024)

Postmodernist bir eleştiriyle Foucault (1970), özne ve nesne kavramlarının tarihsel ve sosyal olarak nasıl inşa edildiğini, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi tartışırken araştırır. Foucault'ya göre, modern epistemenin¹⁰ (bilgi) yükselişiyle birlikte, özne nesneye hakim olan ve onu bilgisel olarak denetleyen bir konumda yer alır. Bu, bilgi ve iktidarın özne-nesne ilişkilerini nasıl şekillendirdiğinin bir göstergesidir (Foucault,

⁹ Fuchs bunu, bedenlenmiş biliş teorisi çerçevesinde gerçekleştirir.

¹⁰ Episteme, bilgiye nasıl ulaşıldığını, bilginin doğasını ve sınırlarını inceler.

1970). Derrida (1998), batı felsefesinin özne-merkezcilik eğilimini eleştirir ve dilin yapısökümünü gerçekleştirir. Ona göre, özne ve nesne arasındaki ayrım, dilin ve yazının temsiliyetine dayalıdır ve bu ayrım sabit ve değişmez değildir. Derrida (2005), bu ayrımın sürekli bir farklılaşma (différance) ve ertelenme (deferral) süreci olduğunu öne sürer. Bu süreçler onun yapısöküm felsefesinin (deconstruction) merkezinde yer alır ve özne-nesne ayrımına dair bir eleştiri sunar. “Farklılaşma”, her türlü anlamın, öznenin veya nesnenin sabit ve değişmez bir varlık olmaktan ziyade, sürekli olarak diğerlerinden farklılaşarak var olduğunu vurgular. Bu farklılaşma, özne ve nesne gibi düalitelerin hiçbir zaman tam olarak tanımlanamayacağını ve birbirlerinden mutlak surette ayrılamayacağını gösterir. “Ertelenme” ise, anlamın her zaman bir başka işarete (sign)¹¹ ertelendiğini, yani hiçbir zaman tam olarak sabitlenemediğini ve kesin bir anlama ulaşmanın mümkün olmadığını ifade eder. Hem geleneksel düaliteyi hem de fenomenolojiyi eleştiren Derrida'nın yapıbozumu, özne-nesne ayrımının içsel istikrarsızlığını, anlamın “différance” (anlam farkı) oyunu aracılığıyla sürekli ertelendiğini göstererek ortaya koyar (Derrida, 2005).

Geleneksel felsefede nesne-özne düalizminin net bir biçimde okunduğu, Descartes'in (2008) "Cogito, ergo sum" (Düşünüyorum, öyleyse varım) ifadesi, öznenin kendini bilme yeteneğini vurgular. Bu bağlamda, özne, bilgiye sahip olma ve bilinçli deneyim yaşama kapasitesi ile nesneden ayrılır. Nesne ise, öznenin bağımsız olarak var olan ve öznellik kapsamında olmayan her şey olarak tanımlanır (Husserl, 2001). Descartes (1996), düşünen öznenin önceliğini savunur ve zihnin (res cogitans) ve dünyanın¹² (res extensa) arasındaki temel ayrımı kurar. Bu ayrım, nesnel dünyanın varlığının ve doğasının, algı ve bilişin öznel yetilerine bağlı olduğu "dış dünya problemi" olarak bilinen epistemolojik ve metafiziksel bir soruna yol açar. Bu yaklaşım, solipsizme

---

¹¹ Derrida'nın (2005) “ertelenme” (différance) kavramında yer alan işaret (sign) terimi, Saussure'cü dilbilim paradigmasının merkezinde bulunan bir epistemolojik yapıya işaret eder ve bir anlamın temsili ya da gösterimi amacıyla kullanılan bir yapı taşı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda işaret, gösteren (signifier) ve gösterilen (signified) arasındaki ilişkiye dayalı bir anlam inşası sürecinin öznesidir (Saussure, 2011). Ancak Derrida, bu ilişkiyi sabit bir düzlemde ele almayı reddederek, işaretin anlam kazanma sürecini sonsuz bir erteleme ve farklılık (différance) bağlamında yeniden yorumlar. Bu bağlamda, işaretin anlamı, yalnızca kendi özsel doğasında bulunmamakla birlikte, onun diğer işaretlerle olan ilişkisel yapısında ve bu yapıdaki hareketlilikte gizlidir. Derrida'ya (2005) göre, işaretin anlamını sabitleme çabası, aslında metafizik bir nihailik arayışının yanıltıcılığını ortaya koyar. Anlam, her zaman başka bir işarete gönderme yaparak ertelenir ve bu gönderim süreci, dilin içsel dinamiği gereği hiçbir zaman sonlanmaz (Derrida, 2005). Böylelikle işaret, yalnızca bir sembol ya da referans olmaktan çıkıp, dilin sürekli farklılaşan ve ertelenen bir anlam oyununa dönüşmesine aracılık eden bir fenomen olarak konumlanır.

¹² Descartes, Latince zihni “res cogitans”, dünyayı “res extensa” olarak kullanır.

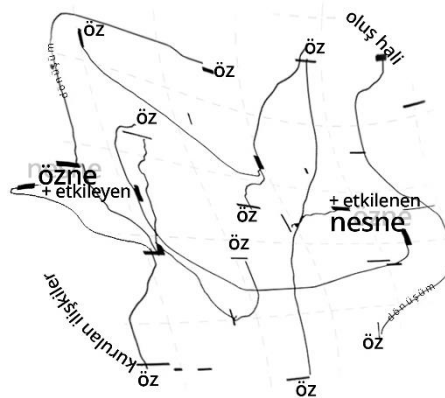
(tekbencilik) yol açan sonuçları ve deneyimin karşılıklı boyutlarını hesaba katmamakla eleştirilir. Merleau-Ponty (2013), Descartes'ın özne-nesne düalizmini eleştirir ve Descartes'ın düalizminin deneyimin karşılıklı boyutlarını göz ardı ettiğini ve bilincin dünyadaki yerleşik varoluşunu tam anlamıyla anlayamadığını savunur. Husserl (2021) ise, Descartes'ın metodolojik şüpheciliğine olumlu yaklaşıp da Kartezyen düalizmi ve bunun solipsizme yol açma potansiyelini eleştirir. Husserl'in fenomenolojisi, öznenin dünyayla olan ilişkisinin dolaysız ve anlam yüklü olduğunu vurgular.

Husserl'in öğrencisi olan Heidegger (1962) ise, "Varlık ve Zaman"da (Being and Time), özne ve nesne kavramlarını varlık sorunsalı içinde ele alır, özne nesne ayrımını eleştirir. Heidegger (1962), "orada olma" (dasein)¹³ kavramını öne sürerek, insanın dünyaya "fırlatılmış" olduğunu ve özne-nesne düalitesinin ötesinde bir varoluş biçimine sahip olduğunu savunur. Descartes'ın özne-nesne ayrımını, Batı metafiziğinin temel bir hatası olarak gördüğü ve "dasein" kavramı ile bu düalizmi aşmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Ona göre, özne sadece dünyayı deneyimleyen bir varlık değil, aynı zamanda bu deneyimin içinde yer alan ve dünya ile ilişki kuran bir varlıktır. Bu, öznenin dünyadan ayrılmış bir gözlemci olmadığını, onunla iç içe geçen bir varlık olduğunu gösterir. Heidegger'in (1962) nesneleri, öznenin eylemleriyle ilişkilendirilir ve işlevsellikleri doğrultusunda anlam kazanır. Bununla birlikte Heidegger (1962), nesnelerin yalnızca özneye hizmet eden araçlar olmadığını, kendi "varlık"larına sahip olduklarını da vurgular. Heidegger'in ontolojisi, özne-nesne düalizmini çözmeyi amaçlar ve anlamının ve yorumlamanın temel varoluş biçimleri olduğunu öne sürer. Ancak, Heidegger'in "dasein"a odaklanması, antropomorfizm (insanmerkezcilik) ile eleştirilir ve nesnelerin maddeselliği üzerinde yeteri kadar durmadığı düşünülür. Graham Harman (2002), Heidegger'in ontolojisinin nesneleri yeterince dikkate almadığını ve her şeyin insan merkezli bir perspektifle değerlendirildiğini savunur. Harman'a (2002) göre, Heidegger'in "dasein" analizi, nesnelerin bağımsız varoluşlarını ve maddesel özelliklerini göz ardı ederek, insan deneyimini merkeze alır.

---

¹³ Heidegger'in Dasein yaklaşımı için bkz.: "2.1.1 Zamanın canlandırıcı gücü: devinim"

Özne ve nesne arasındaki ilişkiyi (Şekil 2.2) özne-nesne dikotomisinin ötesinde ele almaya çalışarak, özne ve nesnenin kendilerini, salt benliklerini/varlıklarını ve ilişkilerinin (hem birbirleriyle kurdukları hem de kendi tanımlarıyla/türleriyle kurdukları ilişkileri) çözümlenebilmesini mümkün kılacağını düşünüyorum. Öznenin ve nesnenin özünde barındırdıkları, dönüştürdükleri ya da dönüştürdüklerini ve bunların tümüyle kurulan ilişkiyi irdelemenin, mekanın kendisi de dahil olmak üzere, mekana dahil olan insan ve insan-dışı aktörlerin rolünü, failliklerini anlama/sorgulama doğrultusunda, onların (özne ve nesne her ne ise özünde barındırığının) bağımsız olan halini de kavrayabilmek adına gerekli buluyorum.

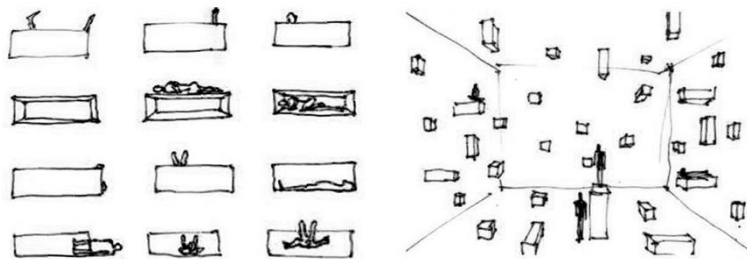
15

Mekanın aktörlerini ve onların failliklerini; fiziksel olan, olmayan, fenomenal, felsefi, sosyolojik, epistemolojik başlıklar ile kategorize etmektense, mekanın barındığı dinamizme ve düalliteye vurgu olarak, kurulan ilişkilerin çözümlenebilmesi adına, etki eden ve etkileneni, yani geleneksel anlamla özne ve nesne arasındaki devinimi ele alıyorum. Mekanın aktörlerini, failliğini, yani özne ve nesnenin sıfatlarından arındırılmış hallerinin, zaman içerisinde etki eden ve etkilenen konumlarını dönüştürdükleri ve birbirlerinin failliğine, birbirlerinin kimliklerine büründükleri için, ikisi arasındaki devinimi önemsiyorum. Geleneksel özne-nesne yaklaşımlarının direkt olarak kabullerini özümsemeyen ve içselleştirmeyen bir perspektifle, özne ve nesnenin dikotomik ilişkisini eleştiren bir tutumla, mekanın kendi failliğini ve failleri anlamaya çalışıyorum. Çalışma kapsamında özne ve nesnenin tanımlamalarını problemli bulmama rağmen, öz arayışında teorik bir altlık olarak kullanıyor olmamın sebebinin, geleneksel yaklaşımlarla erişebileceğini düşündüğüm nesnenin ve öznenin “ne olmadıkları” ve özne-nesneye yöneltilen insan sonrası sorgulamaların sağladığı çözümlmeleri mümkün kılmasıdır.

2.1 Tanımların Devinimi

“Bir yokluğun, bir bitmemişliğin ifadesi olarak mekan.” (Tschumi, 1996)

Çalışma özelinde yer alan mekanı dolayısıyla özneyi ve nesnenin varlığını, tanımını, konumunu sorgulama sürecim yüksek lisans sırasında, dönem çalışması¹⁴ kapsamında incelenen Antony Gormley’nin (2008) “Sutra” performansı için yaptığı eskizle başladı (Şekil 2.3). Sutra (2008), kareografisi Sidi Larbi Cherkaoui’ye, sahne tasarımı ise Antony Gormley’e ait olan ve Budist keşişlerden ilhamla dövüş sanatlarının yorumlandığı bir performans olarak tanımlanabilir (Şekil 2.4).

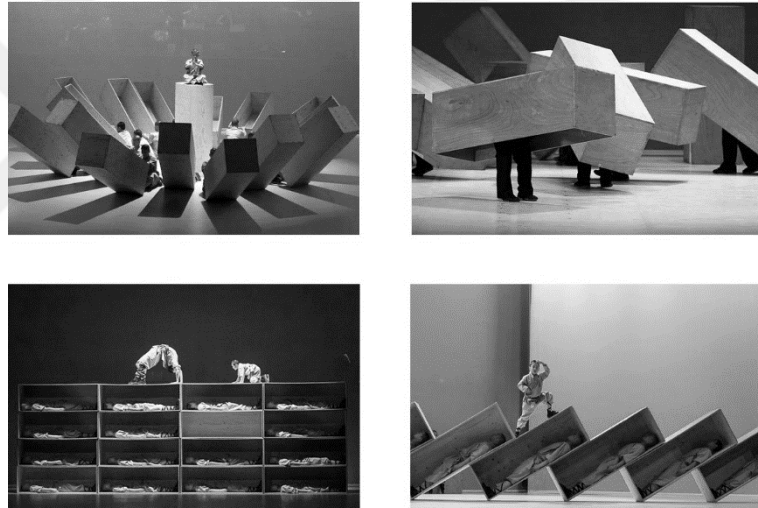

Şekil 2.3 : Antony Gormley’nin Sutra performansına ait eskiz (Url-2)

¹⁴ Fatma Erkök ve Pelin Dursun Çebi yürütücülüğündeki “Beden ve Mekan” dersi kapsamında 2021 Bahar döneminde yapıldı.

Performans süresince yirmi bir ahşap kutu, öznenin hareketi doğrultusunda çeşitli tanımlara bürünür; ahşap kutular tabut, köprü, duvar, tapınak, mezarlık, şehir manzaraları, dominolar, kitap rafları gibi bir dizi nesne, mekana dönüşür. Ahşap kutunun üzerine oturan bir beden görüldüğünde bir bank, içine yatan bir bedenle tabut, yanında konumlanan bir bedenle bir duvar, yan yana ve üst üste dizilip içine yatıldığında ise bir morg, üzerine çıkıldığında bir tapınak imgesi oluşur.

Antony Gormley'nin Sutra için yaptığı eskizde; aynı içi boş, üstü açık ahşap bir kutunun her seferinde öznenin referansıylayla, konumuyla farklı tanımlanıyor oluşunun, bir araştırmacı olarak “ben” için, özne ve nesnenin konumu ve tanımına dair temel sorgulamaları başlatıcı bir güç, beni yönlendiren bir fail olduğunu da söylemem gerekir.

Şekil 2.4 : Sutra Performansı (2008) (Url-3)

Mekanı özne ve nesne deviniminden okumaya çalışma sürecim, Antony Gormley'nin eskizindeki, farklı dizilim ve birlikteliklerle, farklı tanımlara ve mekansallaşmalara sahip olan ahşap kutuların, yani özne olan insan bedenine göre şekillenen nesnelerin, aslında bir noktadan sonra onu kuran özneyi yönlendiren başka bir özneye dönüştürdüğünü, özne olan bedenın nesneleştığı, nesne olan ahşap kutuların da özneleştığı bir çıkarımın da mümkün olduğunu düşünmemle başladı. Bir yüzeyi açık bırakılmış bu ahşap kutuların- yani nesnenin- konumlarının, bir araya gelme şekillerinin değişmesiyle ve türetilmesiyle, buradaki performatif bedenın -yani bu senaryoda öznenin-, aktörün hareketini, konumunu yönlendiriyor ve şekillendiriyor oluşu zihnimde “aktör kim?” sorusunun belirmesine neden oluyor. Bir araştırmacı

olarak kendimi, performansı sergileyen bedenin yerine koyarsam, ve geleneksel anlamda ben bir özneysem, ahşap nesnelerin benim hareketlerimle, konumlanmalarım ile tanımlanması gerekmez mi? Ahşap nesneleri, tapınak (bir nesne ya da mekan) olması için üst üste dizmeye başladığımda ve onu metaforik olarak bir tapınağa (nesne ya da mekana) dönüştürdüğümde (algımda demeyi tercih etmiyorum); ahşap nesnelerden oluşan, benim tapınak olarak tanımladığım, ahşap nesneler dizimi; yani mekan, bir başka özne için onu yönlendiren bir aktör konumuna gelmeyecek mi? Onun hareketini şekillendirmeyecek mi? Tapınak orada oluşmamışken, doğrultusunu değiştirmeden yürüyebilecekken, orada bulunan tapınağın üzerine tırmanmak zorunda kalmayacak mı? Ya da sağından, solundan, doğrultusunu değiştirerek ilerlemek zorunda kalmayacak mı? Özne aslında yalnızca hareket halinde olan bir nesneye dönüşmeyecek mi? Özne ve nesnenin devinimiyle birbirlerinin tanımlarını alıyor ya da ödünç alıyor oluşu, aslında kamufle olmuş -ya da edilmiş- özün/özlerin giydiği -ya da giydirildiği- bir kimlik değil miydi? Öznenin de nesnenin de özünü oluşturan şey neydi, ya da ne değildi? Özne ve nesnenin dikotomiden sıyrılmış halleri, bağımsızlığı nasıl açıklanabilirdi? Mimarlık nesnesi mekan, ona atfedilmiş antroposentrik nesneliğinden sıyrıldığında geriye kalan öz neydi, nelerdi? Aslında nesne de özne de belirli bir kompozisyonla yönlendirilmiş aktörler değil miydi? Yönlendirilen aktörler etki ettikleri (kendilerine ya da diğerlerine) fail konumunda değiller miydi? Mekanın kendisi de en az onu oluşturan failler kadar fail değil miydi?

Bu ve benzeri birçok sorgulama beraberinde beni, diğerlerini/öteki olanları düşünmeye teşvik etti. Aradığım, sorguladığım öz halinin aslında failliğin insan sonrası perspektifteki, yalnızca insan merkezli analizleri aşan, insanın doğa, teknoloji ve diğer maddi varlıklarla ilişkilerini yeniden yorumladığı ve kurulan ilişkilerin de varlık, oluşum, diğer türler gibi bilinmeyenleri ortaya çıkarma ihtimalinin mümkün kıldığı ele alış halinin sağladığı kapsayıcılıkla çözümlenebileceğini düşünmeye başlamıştım. Problemleri bulduğum antroposentrik özne insana odaklanan ve insanın varlığıyla, algısıyla, konumuyla sınırlandırılmış nesne çözümlemelerini, özne ve nesne arasındaki dikotomiye denklemden çıkarabilmek adına insan sonrası bir perspektifle yeniden ele almaya çalışıp; onların birbirlerine dönüşme, devinim halleri üzerine odaklanmıştım. Bu devinim, insan sonrası okumaların da yönlendirmesiyle, aslında bir faillik okumasının teorik çözümlemesini mümkün kıldığını düşündüğüm bir altlık oluşturdu. Bu aşamada çalışma, mekan bağlamında öteki olarak görülen aktörlerin

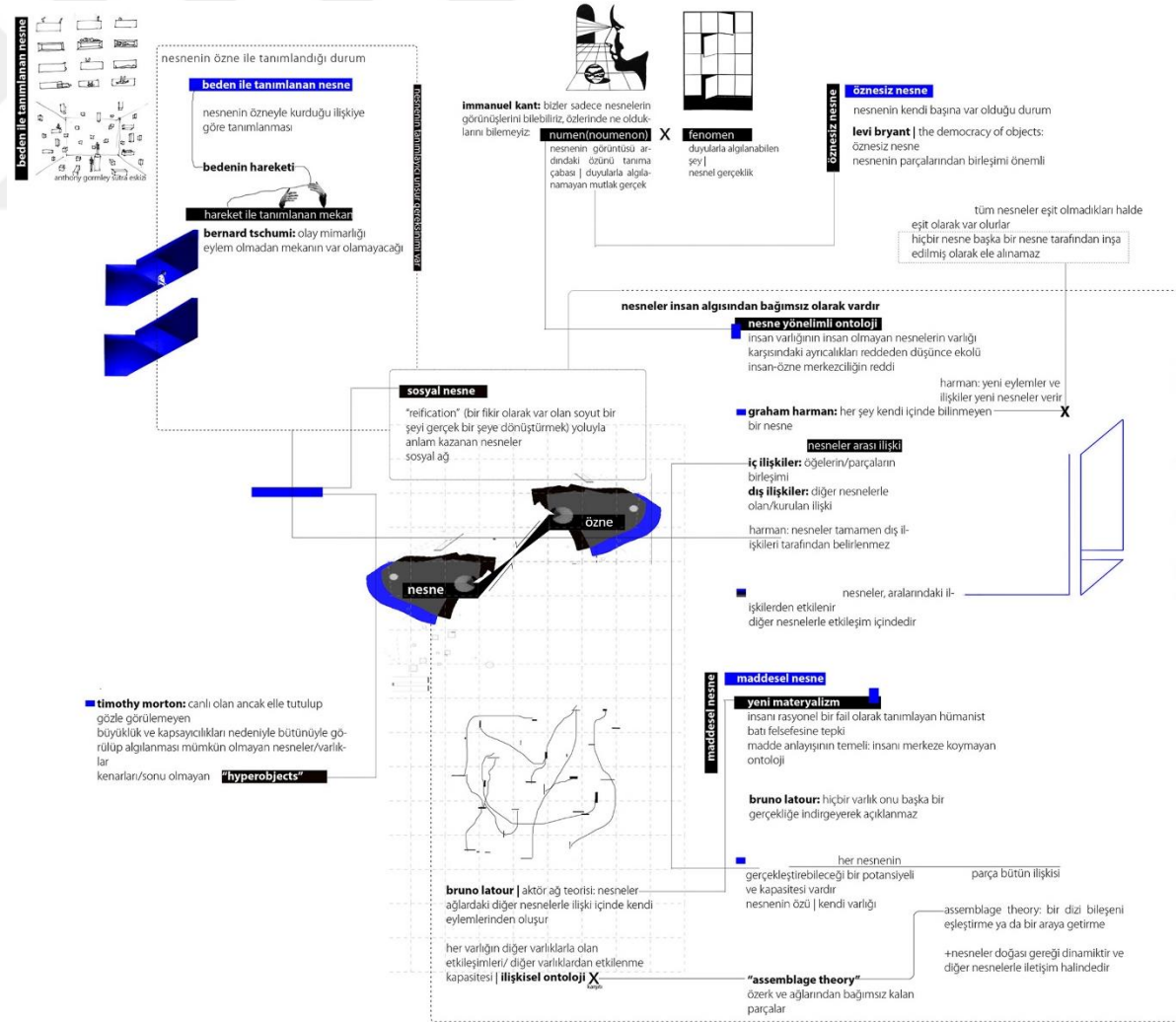
mekanın kurulmasındaki, mekanın yaşamındaki, anlatısındaki ve bu aktarımındaki aktifliğinin, failliğinin kapsam derinliğinin idrakıyla şekillendi.

Öznenin kurucu bir güç olmaktan çıkıp; gücüyle kurduğu şeyin, kendisi olan özneyi yönlendiren yeni bir güce dönüşüyor olması; mekanın aktörleri, failleri ve kendi failliği üzerine düşünürken, nesne ve özneye ek olarak nesne ve özne arasındaki bu tanımsal dönüşümü; devinimi de önemsemek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü her devinim, yeni tanımlamaları, yeni konumları, bilinenden, idrakımızdan farklı olanın gerçekleşmesini mümkün kılıyor. Bu doğrultuda da bir adım geriye çekilip, eğer bir sınıflandırma yapmaya ihtiyaç duyulacaksa, -ki bunun yalnızca bir sınıflandırma için değil de, sorgulanılanın ne olup olmadığını, özünü idrak edebilme bağlamında sunacağı bir teorik altlık için gerekli olduğunu düşünüyorum- mekanın da kimi zaman bir özne, kimi zaman da bir nesne olduğunu göz önünde bulundurarak; özne ve nesneye dair dikotomik bir yaklaşımdansa, yani varlıksal anlamlarını yalnızca tanımlamak istenilenden başkasına ihtiyaç duyarak yapmaktansa, onun varlığını anlamını diğerine bağımlı kılmaktansa, özneyi insan ya da canlı ile tanımlayan, geri kalanıysa nesne olarak konumlandıran bir yaklaşımda bulunmaktansa; başta insandan bağımsız bir varoluş anlayışı geliştirme çabasında olunan, öteki olanları da önemseyen insan sonrası yaklaşımla mekanı, mekanın geleneksel aktörlerini, yani özne ve nesneyi devinim çerçevesinde yeniden ele almak gerektiğini düşünüyorum. Söz konusu ele alışı, çözümlemeyi, varlıksal anlamda birbirine bağımlı olma halinden uzaklaştırma doğrultusunda özne ve nesnenin kurduğu ilişkileri göz ardı etmeden; birbirlerine etki etme kapasitelerinin, birbirlerini yönlendirme ihtimallerinin farkında olarak, hiyerarşiden uzak bir bakışla onların varlıklarının bağımsızlığının kabul edilmesi olarak tanımlıyorum. Bu doğrultudaysa özne ve nesnenin devinimlerini kavrayabilmek adına, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi merkezine alan söylemleri yeniden ele alıyorum (Şekil 2.5).

Mekanın yalnızca bir nesne, sadece etkenlerle şekillenen bir dışsal oluşum değil, aynı zamanda içsel bir deneyim olması bağlamında Merleau-Ponty'nin (2013) fenomenolojik yaklaşımlarında mekan, özne ve nesne arasındaki sürekli etkileşimler üzerinden de anlam kazanır. Merleau-Ponty'ye (2013) göre mekan, öznenin algısal ve bedensel varoluşunun bir parçasıdır. Öznenin mekanı deneyimlemesi, yalnızca görme, işitme gibi duylara indirgenemez; beden, mekanın içine kök salmış bir varlık olarak, onunla bütünleşir. Ona göre beden, özne ve dünya arasındaki arayüzdür. Algı

deneyiminde, özne ve nesne arasındaki sınırlar bulanıklaşır ve beden, hem özne hem de nesne olarak işlev görür. Bu perspektif, özne ve nesne ilişkisinin dinamik ve karşılıklı etkileşimli olduğunu vurgular. Merleau-Ponty (2013) mekanın da sadece etkenlerle şekillenen dışsal bir oluşum, bir nesne değil, aynı zamanda içsel bir deneyim olduğunu savunur.

Merleau-Ponty'nin (2013) fenomenolojik yaklaşımından yola çıkarak, mekanı, öznenin beden aracılığıyla deneyimlediği ve anlamlandırdığı bir varlık olarak ele almak mümkündür. Mekan yalnızca fiziksel bir gerçeklik değil, öznenin algı ve hareket yoluyla içinde bulunduğu bir dünyadır. Burada önemli bulduğum, öznenin algı ve hareket ile içinde bulunduğu bir dünya olan mekanda neyin ne zaman geleneksel anlamda bir özne ya da nesne olduğudur. Juhani Pallasmaa (2012), Merleau-Ponty'nin fenomenolojik bakışını mimarlık bağlamında geliştirir. Pallasmaa (2012), mekanın öznenin duyuşal deneyimlerini şekillendirdiğini vurgular. Benim perspektifimde bu tutum, mimarlık nesnesi mekanın, belirli bir yönelim ile özne konumuna gelişi olarak da kabul edilebilir. Pallasmaa, mekanın özne ve nesnelerin etkileşimleri üzerinden anlam kazandığını ve tüm duyularla algılanan bir gerçeklik olduğunu da savunur. Bruno Latour ise (2005) mekanı, özne ve nesnelerin bir araya gelerek oluşturduğu ilişkişel ağların bir ürünü olarak ele alır. Latour'un "Aktör-Ağ Teorisi" yaklaşımı, mekanın hem özne deneyimiyle hem de nesnelerin birbiriyle olan etkileşimleriyle şekillendiğini ortaya koyar. Latour, özellikle mimari bağlamda mekanın sosyoteknik bir varlık olarak ele alınabileceğini vurgular. Yapılar, teknolojiler, kullanıcılar ve çevresel unsurlar bir araya gelerek mekanın anlamını ve işlevini belirler. Latour'un yaklaşımı, mekanın sadece statik bir fiziksel alan değil, dinamik bir etkileşim ortamı olarak değerlendirilmesini sağlar. Mekanın bu dinamik ve çift yönlü doğası sebebiyle, onun yalnızca bir bağlam ya da arka plan değil, failliğe ve etkileşime sahip bir varlık olarak ve söz konusu faillik çerçevesinde kurulan ilişkiler için de mekanı aktörleri ile yeniden ele almak gerektiğini düşünüyorum. Buna ek olarak mekanın faillerinin, aktörlerinin zaman kavramının döngüye dahil olmasıyla kendi tanımlarını, konumlarını yeniden ürettiğini de düşünüyorum. Bu doğrultuda ise zamanın canlandırıcı gücünü göz önünde bulunarak öze yeniden bakıyorum.

Şekil 2.5 : İkili özne ve nesne okumaları literatür çıktısı (Çatal, 2024)

2.1.1 Zamanın canlandırıcı gücü: devinim

[Düşünüyorum öyleyse varım (Cogito ergo sum) yerine: zamandayım öyleyse varım.
Zaman içerisinde var olan her şeyin canlılık kabulü.]

"Her şey akış halindedir, her şey kaçar, her şey oluşur. Kalıcı olan hiçbir şey yoktur: ne benlik, ne nesne, ne de onların arasındaki ilişki." (Deleuze, 1988)

Zaman, felsefi düşüncenin en temel ve aynı zamanda en karmaşık kavramlarından biri olarak, hem devinimi hem de varoluşu açıklama doğrultusunda merkezi bir konumdadır. Salt bir bağlam değil, varlığın anlamlandırılma çabasını mümkün kılan canlandırıcı bir güçtür. Özde olanı durağanlık yerine hareketliliğe, statiklik yerine devinime davet eder. Zaman, yalnızca varoluşun temellendirilmesinde değil, aynı zamanda ilişkilene biçiminde de belirleyicidir. Özde olanın dünyayla kurduğu ilişkide devingen bir fail olarak karşımıza çıkar. Zaman, kendi akışıyla özde olanı bir yandan geçmişin yükünden kurtarıırken, diğer yandan sürekli yeniden yaratılan bir geleceğin ufkuna taşır. Bu doğrultuda da zamana dahil olduğunda canlılık halinin oluştuğuna inanıyorum. Zamanın canlandırıcı gücünü de, ilişkisel ağları bir bütün olarak yeniden anlamlandırmaya yönlendiren bir kavrayış olarak ele alıyorum.

Henry David Thoreau (2004), canlılık cansızlık dengesini doğanın döngüsellliği üzerinden ele alıp, doğa ve insan arasındaki organik bağı vurgular, doğanın kendiliğinden canlılığına odaklanır ve doğaya dahil olanların içsel canlılıkları ve devinimde olma hallerinden sıklıkla söz eder. Thoreau'nun (2004) perspektifinde, "canlılık doğanın içsel ritmiyle ve döngüsüyle uyum içinde yaşamayı ifade ederken, cansızlık ise doğadan kopuş ve dengesizlik" olarak algılanır. Kendisini de doğaya ait, doğayı oluşturan organizmalardan biri olarak konumlandırır. Burada önemli olan dinamik ve değişim, dönüşüm içinde olana dahil olmaktır. "Her bitki, her çiçek, bir yaşam belirtisidir ve bu yaşamın bir parçası olarak her şey sürekli bir yenilenme içindedir" (Thoreau, 2004, s. 123).

Doğaya ait olan (buradaki aidiyet kavrayışı kapsayıcılık olarak düşünülmeli) her şeyin canlı olduğu yaklaşımıyla birlikte Thoreau (2004) doğada hiçbir şeyin ölü ya da dinamik olmayan, eylemsiz, hareketsiz olarak tanımlanamayacağını söyler. Fakat her şeyin canlı olduğunun kabulünden beklenecek tutuma ek olarak cansızlığın da var

olabileceğini, ancak, bunun geçici bir durum olduğunu belirtir. Bu yaklaşım cansızlığın salt bir durum olarak kabulünü değil, doğaya ait olanın, dönüşümü içerisinde yeniden canlanacağını vurgular. Bu doğrultuda Thoreau perspektifi ile, yaşamı “sonlanan” (her zaman olandan farklı olma hali) organizmaların, sonlanma sonucu başka sistemlere doğal ya da doğal olmayan yollarla dahil oluşu ile yeniden yaşam kazanacağını söylemek mümkündür. Thoreau’nun bu yaklaşımından yola çıkarak zamanı çizgisel bir akışta ele almadığı ve zamanda sıçrayışların canlılığı oluşturduğu söylenebilir. Zamanı dış bir etken olarak tanımlamak yerine, zamanın da doğanın değişimlerine ayak uydurması gerektiğini düşünür. Modern toplumun geleneksel zaman kavramını eleştirir ve insanların zamanlarını nasıl tükettiklerini sorgular.

Martin Heidegger, Varlık ve Zaman’da (Sein Und Zeit) (1962), gündelik deneyime ait bir yer algısına dayalı, boş ve homojen mekanı (raum) sistematik olarak dışlayan bir mekan görüşünü ileri sürer. Bu yaklaşım, esas olarak mekanı dünya açısından bir referans sistemi olarak düşünür. Pek çok felsefi teorinin de tasarladığı ve varsaydığı şekliyle mekan, yapay bir oluşum olarak ele alınır. Buna karşılık Heidegger’in perspektifinde mekan, yani yer olarak mekan, tüm boyutlarıyla insanın varoluşuna, pratik karakterine, "dünyada-varlık" (in-der-Welt-sein) olgusuna dayanır (Heidegger, 1962). Heidegger insanın varlığının temelinde dünya ile kurduğu ilişkinin yer aldığını ifade eden ve insanın anlam arayışını vurguladığı “Dasein” (Almanca’da varlık anlamına gelen, Heidegger için insan varoluşu olarak tanımlandığı söylenebilen) kavramının mekansallığı, Dasein’ın varlığının ilksel yapılarından biridir ve var oluşun asıl anlamını bu kavram üzerinden arar. Heidegger perspektifiyle mekan, fiziksel bir boşluk ya da geometrik sınırlamalarla oluşan bir alandan ziyade, insanın dünya ile kurduğu ilişki ve bu ilişkilerin yarattığı etkileşimlerin oluşturduğu bir bağlam olarak ele alınabilir. Heidegger, Dasein’ın “ort” (yer) ve “nähe” (konum olarak yakınlık, mesafe, ilişki) kavramlarıyla mekanı ilişkilendirir.

Heidegger mekanı Dasein’ın varoluşsal bağlamda iki temel kavramı olan “Zuhandenheit” (bir şeyin kullanım amacı, işlevi üzerinden varlığını ele alan) ve “Vorhandenheit” (şeylerin saf varlığına odaklanan) ile açmaya çalışır (Heidegger, 1962). Zuhandenheit (sözlük anlamı ile el altında) olan şeyler mekan olarak tanımlanan alanın içinde bulunan, fiziksel çevremizi sınırlandıran şeyler olarak ele alınabilir. Bu perspektiften yola çıkarak bir yapı içerisinde konumlanan mekan

bileşenleri, duvarlar, tavanlar, eşyalar; caddeler, bir sokakta konumlanan yapılar, araçlar el altında olanlar olarak tanımlanabilir. Mekanı sınırlandıran bu şeylerle kurulan ilişkiyi ve etkileşimle insan varoluşunu tanımlayan Heidegger bu durumu “alltägliche Erfahrung” (gündelik deneyim) olarak tanımlar. Gündelik deneyimi ise, insanın oluş hali ve çevresindekilerle kurduğu ilişkiler bağlamında, “in-der-Welt-sein” (dünyada olma) ve “umwelt” (çevresel dünya) kavramlarını ile ele alır. Heidegger dünyada olma halini, "Dasein, kendi dünyasında var olan bir varlıktır ve bu dünya, insan olmayan varlıklarla doludur. Bu varlıklar, Dasein'in varoluşunu anlamada önemli bir rol oynar" (Heidegger, 1962, s. 94) cümleleriyle açıklar. Heidegger'in Vorhandenheit (sözlük anlamı ile varlık, mevcudiyet) kavramınının “das Zeug” (nesne, eşya, malzeme) gündelik yaşamlarından çıkartılıp bağamlarından koparıldıklarında gerçekleşecek oluş hallerini algılamak, tanımlama üzererinden ele aldığı söylenebilir. Bu perspektifte merkez düşünce varlığın mevcudiyeti konumundadır.

Şeyler, (das Zeug'un çevirisi için daha kapsayıcı olduğunu düşünüyorum) deneyimsellik bağlamından sıyrılıp, bağımsız, biricik olan özellik ve niteliklerde varlıklar olarak ele alınır. Bu doğrultuda Heidegger Vorhandenheit'ı şeylerin “kendine varlık” (“An sich sein”, kendi başına olmak) olarak kavranması gerektiğini söyler (Heidegger, 1962, s. 59). Zuhandenheit ve Vorhandenheit olma durumunu karşılıklı söylemlerle gerçekleştiren Heidegger bir şeyin kullanım anlamını (Zuhandenheit) yitirmesiyle, bozulmaya uğramasıyla, işlevini yitirmesiyle varlıksal anlamının (Vorhandenheit) ortaya çıktığını söyler (Heidegger, 1962, s. 102). Tüm bu söylemlerden yola çıkarak Heidegger'in ontolojisinde, şeylerin varlığı tutumunu, insandan bağımsız olmayan bir perspektifte ele aldığını söylemek mümkündür. Çünkü ona göre şeylerin varlıkları, mevcudiyet hali onların kullanım amaçları ile, günlük yaşam deneyimlerine dayalı ilişki ve etkileşimlerin bilinci doğrultusunda şekillenir. Bu yaklaşım her ne kadar şeylerin mevcut varlıklarını gözetse de onların salt, insandan bağımsız bir tutumla ele almadığını söylemek mümkündür.

"Fark, varlığın tek anlamıdır ve varlığın tüm anlamlarının farkı olduğu söylenebilir" (Deleuze, 2017).

Deleuze, özne ve nesneyi ayrı ayrı tanımlamaktan ziyade, bu iki kavramı birbiriyle ilişkili ve birbirini karşılıklı olarak etkileyen süreçler olarak ele alır. Deleuze'ün felsefesinde, özne ve nesne arasındaki geleneksel ayrım sorgulanır ve bu iki kavram arasındaki sınırlar bulanıklaşır. Deleuze, “özne ve nesnenin birbirine bağlı olduğunu

ve birbirlerini karşılıklı olarak ürettiğini” vurgular (Deleuze, 2017). Özne, nesnelerle girdiği ilişkiler ve etkileşimler yoluyla sürekli olarak yeniden şekillenir ve dönüşür. Aynı şekilde, nesneler de öznelerle olan ilişkileri ve etkileşimleri yoluyla sürekli olarak yeniden tanımlanır ve farklı anlamlar kazanır (Deleuze, 2017). Deleuze'ün yaklaşımında "sabit" olarak tanımlanabilecek tek şeyin, sürekli değişim ve dönüşümün kendisi, oluş durumu olduğu söylenebilir. Deleuze, varoluşun ve gerçekliğin temelinde sürekli bir hareketlilik ve değişim olduğunu savunur. Her şey bir oluş ve dönüşüm halindedir, bu nedenle sabitlikten ziyade, değişim ve farklılaşma esastır. Fark ve Tekrar'da (2017) farkın (différence) ontolojik öncelliğini vurgulayarak, oluş ve değişimlerin temel prensibi olarak aktarır. Buradaki söz konusu farkın sabitliği, geleneksel anlamda bir sabitlik değildir. Deleuze'ün felsefesinde, fark, yaratıcı bir güç olarak görülür ve sabit bir varlık olarak değil, dinamik bir süreç olarak anlaşılır. Bu bağlamda, sabitliği değil, farkın kendisini, yani sürekli olarak yeni farklar yaratan bir süreci vurgular (Deleuze, 2017). Tekrar, aslında hiçbir zaman aynı olanın tekrarı değildir, her tekrar, içinde farkı barındırır. Bu nedenle fark, Deleuze'ün düşüncesinde merkezi bir rol oynar ve bir referans noktası olarak işlev görür.

Deleuze ve Guattari'nin "Bin Yayla"sında da (1991) benzer bir yaklaşım görülür. Özne ve nesne arasındaki ayrımın yerine "topluluk" (assemblage) kavramı öne çıkar (Deleuze & Guattari, 1987). Topluluklar, özne ve nesnenin de dahil olduğu çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle oluşan “dinamik ve heterojen” bir yapıdır. Bu yapı içinde özne ve nesne, birbirleriyle sürekli olarak etkileşim halindedir ve birbirlerini karşılıklı olarak dönüştürür. Deleuze ve Guattari, bu ilişkiyi şöyle açıklarlar: "Bir topluluk içinde, özne ve nesne birbirinden ayrılamaz; bunlar, topluluğun işleyişi ve dönüşümü içinde sürekli olarak yeniden tanımlanır" (Deleuze & Guattari, 1987). Deleuze ve Guattari'nin "topluluk" kavramı, bireyleri ve nesneleri birbirine bağlı ve sürekli değişen yapılar olarak ele alır ve bu bağlamda çokluğun vurgusu ve bireysellik eksikliği dolayısı ile eleştiriye açık olduğu söylenebilir. Deleuze'ün sabit kimlikler ve kategorileri reddetmesi, pratikte uygulanabilirliği konusunda soru işaretleri yaratabilir. Buna ek olarak Deleuze'ün özne ve nesne anlayışı, epistemolojik ve ontolojik belirsizlikler içerebilir. Özne ve nesnenin sürekli olarak birbirine dönüşmesi ve etkileşim içerisinde olması, bilgiye ve gerçekliğe dair keskin ve net sınırların çizilmesini problematik hale getirebileceğini düşünüyorum.

Deleuze'ün materyalizm anlayışının¹⁵, geleneksel materyalizm anlayışından ayrılan noktaları bulunur. Deleuze'e göre materyalizm, sadece fiziksel nesnelerin varlığını değil, aynı zamanda düşüncenin ve duyguların da maddi bir temele sahip olduğunu kabul etmelidir (Deleuze, 2017). Yalnızca fiziksel nesnelerin varlığını kabul etmenin, düşüncenin ve duyguların da maddi bir temele dayandığını göz ardı etmek anlamına geldiği söylenebilir. Deleuze'e göre, maddenin içsel dinamikleri ve süreçleri de önemlidir ve bu süreçler düşüncüyü ve duyguları da etkiler. Deleuze, materyalizm konusunu ele alırken, genellikle geleneksel materyalist yaklaşımlardan farklı bir yol izler. Onun düşüncesinde materializm, maddenin dinamik ve sürekli değişen doğasını vurgular ve bu nedenle onun materializmi, genellikle "proses" veya "hareket" olarak adlandırılan bir çerçevede ele alınır (Deleuze, 2017). Deleuze için maddi gerçeklik sürekli bir dönüşüm ve farklılaşma halindedir. Deleuze'ün materializmi, aynı zamanda onun "immanans düzlemi" kavramı ile de ilişkilidir. Immanans düzlemi, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu ve hiçbir şeyin özgün nedenler veya sonuçlar olmadan var olmadığı bir varlık alanı olarak tanımlanabilir. Bu düzlemde, her şey sürekli olarak birbirine dönüşür ve etkileşir.

"İmmanans düzlemi, kavramların yerleştiği, kavramların üzerinde hareket ettiği, kavramların değiştiği ve dönüştüğü düzlemdir." (Deleuze & Guattari, 1987).

"Her şey birbirine bağlıdır ve her şey bir madde içinde immanent bir şekilde var olur. Bu madde, hem düşüncüyü hem de uzamı içerir ve bu ikisi arasında kesin bir ayrım yapmak mümkün değildir." (Deleuze, 1988)

"Tekrar, aynı olanın geri dönüşü değil, farklı olanın geri dönüşüdür." (Deleuze, 2017, s. 126)

---

¹⁵ Farklılaşma (Differentiation): Deleuze (1994), varlığı, sürekli olarak farklılaşan ve yeni formasyonlar oluşturan bir süreç olarak görür. Varlık, kendini tekrar etmek yerine, sürekli olarak farklılaşarak yeni varoluş biçimleri üretir.

Tekillik (Singularity): Varlık, genel veya evrensel niteliklerden ziyade, tekilliklerden oluşur. Her varlık, kendi içinde benzersiz ve tekrar edilemez özelliklere sahiptir.

Çoğulluk (Multiplicity): Deleuze (1994) için varlık, tekil bir özden ziyade, iç içe geçmiş ve sürekli olarak etkileşim halinde olan çoğulluklar olarak anlaşılır. Varlık, sabit bir yapıya sahip olmayıp, çeşitli güçlerin ve süreçlerin dinamik bir ağıdır.

Sürekli Oluş (Becoming): Deleuze (1994), varlığı, "olmak" (being) yerine "olma halinde olmak" (becoming) olarak tanımlar. Bu, varlığın hiçbir zaman tamamlanmamış, sürekli bir dönüşüm ve evrim içinde olduğu anlamına gelir.

"Varlık, özdeşlik değil, farktır." (Deleuze, 2017, s. 52)

"Oluş, özdeşliğin reddi ve farkın onaylanmasıdır." (Deleuze, 2017, s. 55)

"Dünya, farkların sonsuz bir oyunudur, sürekli olarak kendini yeniden yaratan bir kaostur." (Deleuze, 2017, s. 69)

Bu doğrultuda zamanı yalnızca dışsal bir ölçüm aracı olarak değil, özle karşılaşılan bir alan; değişimi ve devinimi mümkün kılan yaratıcı bir bağlam olarak görüyorum. Mümkün kıldığı değişim ve devinimlerle özde olanı da her seferinde yeni bir öze dönüştürdüğünü; sürekli bir tekrarı değil, her seferinde farklı olanın doğduğu bir devinimi de beraberinde getirdiğine inanıyorum. Özde olanlar zamana dahil olmalarıyla yalnızca fiziksel anlamda değil, zamanın akışkan ve çok katmanlı doğasında da yeniden üretilirler. Bu bağlamda, zamanla örülü mekanın bir öz çözümlemesi, kaçınılmaz bir şekilde bilme eylemi ile gerçeklik arasındaki ilişki sorgulamasını da beraberinde getirir.

2.1.2 Öz arayışında bir durak: bilme ve gerçeklik sorgulaması

Bilme, çoğunlukla statik bir olgu olarak ele alınsa da, aslında zamanın canlandırıcı gücüyle, diğer her şey gibi, sürekli yeniden şekillenir. İnsan, gerçekliği kavrama çabasında, bilmenin sabit bir noktasından değil, hareketli ve devingen bir perspektiften yola çıkar. Bu bağlamda, mekansal ve zamansal döngüler sorgulamayı gerçekleştirenin yani bu çalışmada araştırmacı olan "ben" in öz tanımını etkiler, dönüştürür ve hatta bazen sorgulamasına neden olur. Çünkü bilme eylemi, yalnızca dışsal bir gerçekliği tanımlama girişimi değil, aynı zamanda sorgulamayı yapanın kendisini, bu gerçeklik içinde yeniden inşa ettiği bir süreçtir. Gerçeklik, bilme eyleminin ötesinde, deneyimlenme biçimleriyle de şekillenir. Ancak, bu deneyim tamamen öznel bir zeminde gerçekleşmez; mekanın failliği, bireyin gerçeklik algısını sürekli yeniden biçimlendirir. Bu noktada, mekansal ve zamansal etkileşimler, yalnızca içinde bulunulan çevrenin anlanmasına değil, sorgulayıcının kendi özünü yeniden tanımlamasına da zemin hazırlar. Zaman, lineer bir ilerleme ya da döngüsel bir tekrar olmanın ötesinde, döngüye eklenen her yeni an ile birlikte, bilinenin ve deneyimlenenin ötesine geçme potansiyelini taşır; bu durum, yalnızca geçmişin birikimiyle değil, aynı zamanda geleceğin olasılıklarıyla da birleştirir.

Immanuel Kant, modern epistemolojinin temel problemlerinden biri olan gerçekliğin bilinebilirliği sorusunu ele alır ve iki soruya cevap arar: Ne bilebiliriz? Gerçeklik

hakkında bilğimiz nasıl mümkün olur? Bu bağlamda Kant, insan bilgisinin hem deneyim (empirik) hem de zihin yapıları (a priori (deneyimden bağımsız) kategoriler ve kavramlar) tarafından sınırlandırıldığını öne sürer.

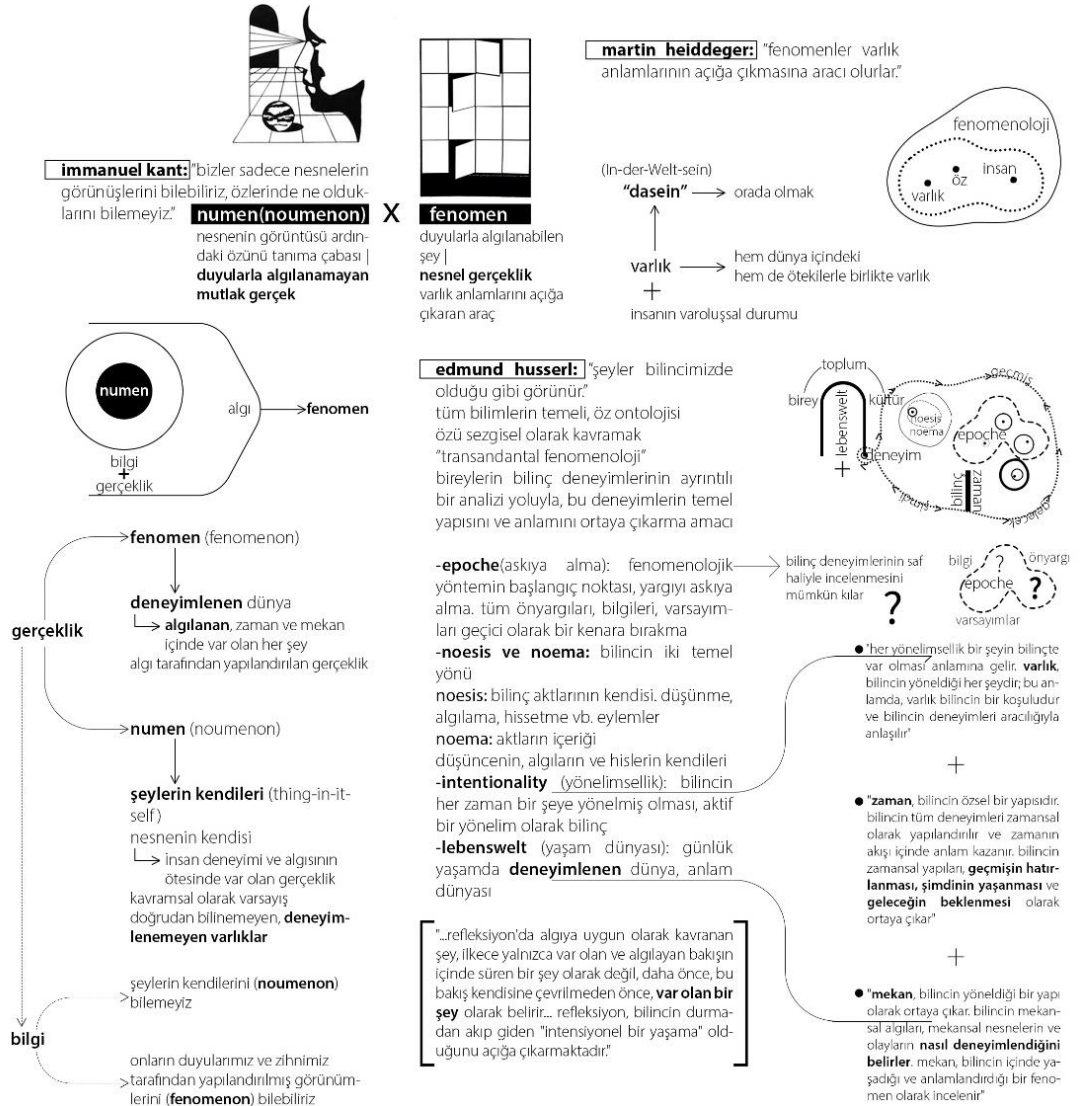
Kant'ın (1998) nesneleri, öznenin zihinsel kategorileri ve algısal çerçeveleri aracılığıyla deneyimlenir ve anlam kazanır. Kant'ın bilgi üzerinden ele aldığı çözümlemede özne, deneyim yoluyla gelen veriyi zihnindeki a priori (deneyimden bağımsız bilgi) yapılar (zaman, mekan) ve kategoriler (nedenlilik, birlik, nicelik vb.) aracılığıyla düzenler ve şekillendirir. Bu durum, şöyle özetlenebilir: "Nesnelerin bilgisi, bize onların kendilerinde ne olduğu gibi değil, bize göründükleri haliyle gelir". Burada, bilgi üretim sürecinde özne, duyumlarla elde edilen ham veriyi işler ve onu bilgiye dönüştürür. Dolayısıyla özne (bilen insan zihni) ve nesne (bilgi konusu olan şey) arasındaki etkileşim sonucu, bilgi ortaya çıkar. Kant (1998), bilgi ve gerçeklik kavrayışı doğrultusunda varlıkları iki ayrı düzlemde ele alır: fenomen (phenomenon) ve numen (noumenon).

Fenomen düzlemi, insan deneyimi ile doğrudan ilişkilidir. Duyusal algılarımız aracılığıyla kavradığımız ve zihinsel kategorilerimizle yapılandırdığımız dünya, fenomenler dünyasıdır. Fenomenler, zaman ve mekan içinde algıladığımız ve deneyimlediğimiz varlıklar ve olaylardır (Kant, 1998). Numen ise şeylerin kendileri olarak tanımlanır (thing-in-itself) ve insan algısının ötesinde, deneyimlenemeyen bir gerçeklik düzlemini ifade eder. Gerçekliğin insan zihninden bağımsız, salt kendi varlığıyla var olan halidir. Kant'a (1998) göre, numenler bizim doğrudan bilgi edinebileceğimiz varlıklar değildir; yalnızca akıl yoluyla kavramsal olarak varsayılabilir, ancak doğrudan bilinmeyen gerçekliklerdir. Kant, insan bilgisinin yalnızca fenomenal dünya ile sınırlı olduğunu savunur. Biz, şeylerin kendilerini (numenleri) değil, onların duyusal algılarımız ve zihinsel yapılarımız tarafından biçimlendirilmiş görünümelerini (fenomenleri) bilebiliriz (Kant, 1998).

"Noumenon, bir nesnenin kendisi olarak, bizim duyusal algımızdan bağımsız olarak var olan şeydir; fakat biz onu doğrudan bilemeyiz ve sadece akıl yoluyla kavramsal olarak varsayabiliriz" (Kant, 1998, s. 294).

Yani aslında Kant'ın fenomenolojisinden yola çıkarak, burada aktardıklarım da onların numenleri yani özleri değil, onların özlerinin, bir araştırmacı olarak "ben"im failliğimle biçimlendirilmiş fenomenleri olarak yorumlanabilir. Tartışılanların

gerçekliği de benim failliğimle, benim failliğimi şekillendiren diğer faillerle ilişkilendiği takdirde anlamlı bulunabilir. Fakat fenomenolojide, özde olanların birer fenomen, akıl yoluyla varsaydığımız kavramlar olarak ele alınıyor oluşunun (Şekil 2.6), özde olanın varlığının bağımsızlığını çözümlenemez kıldığını düşündüğüm için fenomenolojiyi, insan sonrası ve yeni materyalist yaklaşımların süperpozisyonel kabullerine eklememeyi tercih ediyorum.

Şekil 2.6 : Bilme ve gerçeklik okuması (Çatal, 2024)

Devinimle meydana gelen yeni tanımları, zamana dahil olarak canlananları, en az kendimiz kadar gerçek olduklarını zamana dahil oluşlarıyla bir ilişkisel ağda etken ya da etkilenen konumda olduklarında bilebildiklerimizin idrakı için insan sonrası bir perspektife sahip olabilmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Bu görüşün mekandaki yansımalarıyla mekanın özünü, mekanı oluşturan devinimlerin özünü anlama doğrultusunda, onu oluşturanları ve ona dahil olanları kavrayabilmek adına, mekanla özdeşleştirilmiş insanın dışındaki genel anlamda özneleri de düşünmeyi gerektiren bir yaklaşım söz konusudur. Fakat bunu yaparken de insanı ve diğer özne olarak konumlandılabilir olacak özleri; etki etme potansiyeli barındıran tüm varlıkları, canlı ya da cansız olanları, doğayı, ötekileştirilenleri, açığa çıkmamış dahi olanları da yalnızca özne konumunda tutmayan bir duruş sergilemeye çalışıyorum. Etki edenin de zaman içinde nesneleşeceği, hareketi bitmeyen, devinimi süren ve zaman içerisinde sürmekte olacak döngü olarak mekanı; hem nesne hem özne olarak, fakat bazen de başka faillerin yaşamına olanak sunan bir bağlam da olarak ve aynı zamanda kendi failliğinin de kabulüyle mekanı yeniden ele almak gerektiğini düşünüyorum.

Bu ele alışı, mekanın çift yönlü doğası getirisiyle, mekanı yalnızca bir bağlam ya da arka plan değil, faillığe sahip bir varlık olarak yeniden tanımlamayı mümkün kılabileceğine inanıyorum. Bu doğrultuda hedeflediğim, tek bir yaklaşımın kabulüyle değil, mekanının aktörlerinin birbiri üzerindeki etkileri, kurulan bağları göz ardı etmeyen ve mekanın kendisinin de bir diğerine etki etme kapasitesini tartışan yaklaşımların, insan sonrası ve yeni materyalist yaklaşımların süperpozisyonlarıyla bir çözümleme gerçekleştirebilmektir (Şekil 2.7). Burada üzerinde durduğum aşkın etkilenme halleri değil, kurdukları ağlardaki içkin etkileşimlerdir. Çünkü onların hayatta olma biçimlerine dair söz söyleme yetisinde olamayacağımızın, yalnızca onların yapma ya da olma biçimlerini kendi algımızda sistematize ederek yorumlayıp, öyle olduklarını varsayarak bir insan fail olarak yalnızca spekülasyonlar üreterek söyleme kapasitesine sahip olabileceğimizi düşünüyorum.

Şekil 2.7 : Öze dair bir sorgulama (Çatal, 2024)

2.2 İnsan Sonrası Perspektiften Özne ve Nesne: “Kim” Değil “Ne”

[Özne ve nesne arasındaki sınırların bulanıklaşması sonucu birbirinin

rolünü üstlenen tanımlar. Tanımların, konumların dönüşümü;

konumların çöküşü. Var olmanın, varlığın devinimi.

İç içe geçişler. Döngüler. Kısırlaşan döngüler. Kopuşlar...]

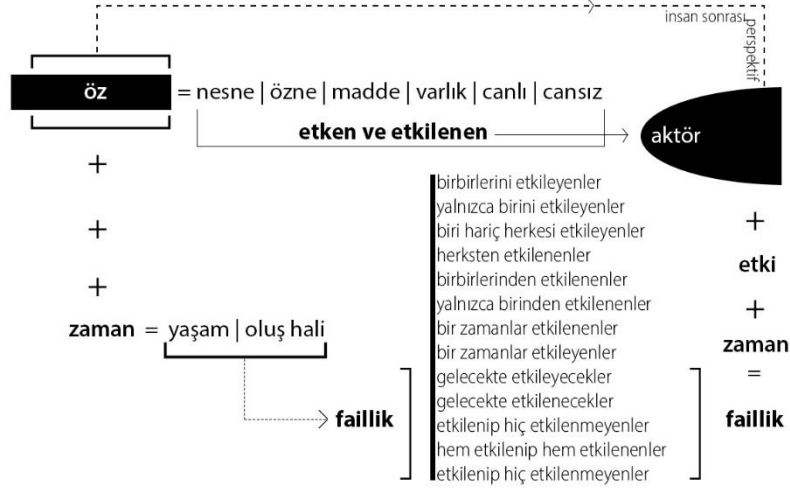
[Aktörler bilinçli olsun ya da olmasın; kendi bileşenleri arasında,

kendi türü arasında, türlerarasında, bir şekilde etkileri bulunur.]

Mekanın özünü anlama bağlamında, ilk aşamada gerçekleştirmeye çalıştığım, özne-nesne kavramlarına dair ikili okumaların, mekanın faillerini ve mekanın kendi failliğini çözümleme doğrultusunda sunduğu teorik altlığı önemsiyorum. Fakat özne ve nesne perspektifli yaklaşımlarda bakış açısını oluşturan konumu problemli buluyorum. Öznenin yalnızca kurucu bir güç, harekete geçirici bir unsur olarak kabul edildiği, yani etken olarak görüldüğü yaklaşımlarda nesne, özne dolaylı anlam kazanan bir unsur olarak kabul görür. Fakat bu durumda, zaman içerisinde harekete geçirici, anlam kazandırıcı unsur olan özne, kendi hareketlerini nesnenin sınırlarına göre yeniden şekillendirebilme ihtimalini de barındırır. Yani artık nesne, özneyi şekillendiren, harekete geçiren kurucu bir güce de dönüşebilir. Bu bağlamda sınırların bulanıklaşmasıyla özne ve nesnenin, atfedilen tanımların ötesine geçip birbirinin rollerini çalma eğiliminde oldukları, sürekli bir anlamsal ve kavramsal devinimde olduklarını düşünüyorum. Tanımlar dönüştükçe konumlar değişirken, konumlar değiştiğinde de yeni tanımlara sahip olurlar. Aslında bu bir tanım yıkımıdır. Bu tanım yıkımı da çözümleyen bir fail olarak bizi, öznenin, nesnenin özünde ne olduğuna yönlendirir. Örneğin nesneyi var eden özne senaryosunda nesne var olduktan sonra artık öznenin hareketini şekillendiren bir güce dönüşebilir. Özne, kurucu bir güç iken mevcut senaryoda artık farklı bir güç tarafından yönlendirilen bir varlık haline gelebilir. Ya da iki farklı özne bir araya geldiğinde ve iki farklı özne de hareket halindeyken bir diğerinin hareketini sınırlandıran ya da yönlendiren bir güce de dönüşebilir. Nesne de özne de aslında hareket halinde oldukları sürece ya da hareket ihtimalleri bulunduğu sürece birer aktörlerdir. Bu hareket yalnızca fiziksel olan bir hareket değil, birbirini yönlendirmenin ya da ihtimalinin, etki etme durumunun

barındırdığı harekettir. Var olmanın, varlığın zaman içerisindeki devinimi olarak birer aktör olarak da tanımlanabilirler. Bu aktörlerin, bilinçli olsun ya da olmasın; kendi bileşenleri arasında, kendi türü arasında, türlerarasında, bir şekilde etkileri bulunur. Etki eden ya da etki etme ihtimali barındıran her aktör ise failleşir. Ne yalnızca kendilerinden ibaretlerdir ne de anlamları bir başkasının varlığı-yokluğu ile anlam kazanır. Yoklukları da başlı başına bir var oluşturmaz.

Özne de nesne de tanımlarında bir kurucu güce ya da kurucu güç olmaya ihtiyaç duyduğu için nesne ve özne yönelimli yaklaşımlar tartışmasının, onların yalnızca kim olduğuna dair tartışılanların; öze dair sorgulamaları kısır bir döngü içine aldığını düşünüyorum. Fakat yine de bu yaklaşımları çerçeve dışında tutmaktan ziyade, tartışmanın strüktürünü oluşturma ve bir referans noktası oluşturmaya birlikte oluşturduğu teorik altlığı kıymetli buluyorum. Çünkü söz konusu tartışmalar eğer bir “kim”lik sorgulaması yapıyorsa aslında kim olduğu tartışılanın tanımının sabit kalmadığını, sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olarak birbirlerinin “kim”liklerine de bürünebildiklerini; “kim”lik meselesinin bir nevi bir kabuk, bir üst örtü olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda, kısırlaştığını düşündüğüm ikili döngüden uzaklaşmak adına, özneliği ya da nesneliği sorgulanan varlıkların/ var olmayanların kim olup kim olmadıkları değil; nerede, ne zaman olduklarını nasıl ilişkiler kurduklarını ve kurulan tüm bu ilişkilerin oluşturduğu ağlar üzerine yeniden düşünmeyi; yani faillikleri (Şekil 2.8) üzerine yeniden düşünmeyi daha kapsayıcı buluyorum. Çünkü önemli olanın, özde olana uygun görülen sıfatlar değil; yani özneliği/nesneliği değil farklı özlerin birbirleri üzerindeki etkileri ve etkilerle oluşmalar olduğuna inanıyor; tartışıyor olduğumuz tüm durumların kavramların birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda anlamlı hale geldiğini düşünüyorum. Buradaki anlamlı olmadaki kavrayış, bağımsız olarak sadece var oldukları halin, özde olanın önemsizliği gibi bir algı oluşturmamalı; insan sonrası bir tutumla her özün yani her aktörün etki kapasitesine sahip olduğu kabulüyle algılanmalı. Özde olanın salt varlığına direkt olarak değinmiyor oluşumun sebebi ise, bir tür olak konumlandığım, bulunduğum yerde, kendi algımla yani insan perspektifinde onları tanımlamaya çalışmanın, tartışılana, öz olana dair spekülasyon söylemler olmanın ötesine geçemeyeceğini düşünmem.

Şekil 2.8 : Çalışmadaki öz, aktör ve fail kavrayışı (Çatal, 2024)

Mekan oluşumunu anlamak adına gerçekleştirdiğim nesne ve özneye dair ikili okumalar sonucunda, özne-nesne düalitesini ve devinimini mekan bağlamında ele alacak olursak da, mekanın, kendi fiziksel oluşumunun haricinde, öznenin ya da nesnenin etken ve edilgen duruşları ve konumları ile şekillendiği görülür. Fakat yalnızca bu bakış açısı ile mekanı okumanın, mekanı nesneleştirip, tek bir tanıma, tanımlananın ve tanımlayanın gerçekliğine hapsedebileceğini düşünüyorum. Bu yüzden mekanı, salt fiziksel bir nesne olmaktan ziyade, insan deneyimiyle ve insanın kendisiyle olduğu kadar diğer aktörlerle ve onların faillikleriyle de iç içe geçmiş fakat yalnızca onunla kurduğu ya da kuracağı ilişkiden ibaret olmayan, kendi failliği de olan; en az ötekiler kadar öteki olan, hem etkileyen hem etkileyen, kültürel, tarihsel, sembolik ve anlatsal boyutları ve eylemleri olan dinamik bir varlık olarak kavramaya çalışıyorum. Bu doğrultuda, mekanın özü, oluş hali üzerine, failliği üzerine düşünmek adına bileşenlerini ve katmanlarını anlamanın, disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirdiğini ve çeşitli kuramsal perspektiflerin sentezinden beslenebileceğini düşünüyorum.

Mekanı pasif ve yalnızca kullanıcısı ile tanımlanan bir şey (nesne) olarak görmekten ziyade mekanı, aktif ve bir canlı olarak da ele almayı, (özne olarak değil; öz olarak) mekanın kendisini ve potansiyellerini keşfetmek adına değerli buluyorum. Çünkü mekan da kendi içinde hem nesneleşir, hem özneleşir; kimi zaman yönelir, kimi zaman da yönlendirir. Mekan, zamanın dahil olmasıyla birlikte, canlanarak, kendisine atfedilen sabit ve durağan tanımlardan kurtulup, sınırlarını bulanıklaştırır. Söz konusu yaşam, yalnızca mekanın fiziksel parçalarının, katmanlarının değil, bir zamanlar

merkezde konumlandırılmış insanın değil, zamansal döngüde yer alan ve mekana bir şekilde dahil olan her şeyin yaşamıdır. Dolayısıyla mekanı anlamak adına, problemli bulduğum insan merkezli olan merkeziyetçi tanımlardan uzaklaşmaya çalışıyorum. Mekanın özünü anlama doğrultusunda mekanı da aktörlerden oluşan bir aktör olarak ve ilişkiler ağına dahil olmasıyla mekanın kendisini de başka bir fail olarak kabul ediyorum. Bu doğrultuda da asıl tartışma özne-nesne devinimi değil etken-etkilenen devinimi haline geliyor. Teorik tartışmanın anlaşılabilir olması adına özne ve nesne kelimelerini metnimden çıkarmıyorum fakat etken ve etkilenenlerin aktörlüğü ve faillikleri üzerinde durmaya çalışıyorum.

Geleneksel özne-nesne düalitesindeki yaklaşımlar, öznenin epistemolojik izolasyonuyla mücadele ederken, fenomenolojinin aşkınsal öznelliği bir düalizm biçimini sürdürme riski taşır. Çağdaş teoriler ise, yapıbozumu ve fail realizmi gibi, bu düaliteyi yeniden düşünmek için çözümlemeler sunarak özne ve nesnelerin akışkanlığını ve karşılıklı bağlantısını vurgular. İnsan merkezli ontolojileri aşmaya çalışan insan sonrası ve yeni materyalizm öncülü yaklaşımclar, maddenin canlılığı, failliği ve insan olmayan varlıkların politik ve sosyal önemi çerçevesinde perspektiflerini oluştururlar.

İnsan sonrası (posthümanist) düşünce sistematığının, insanı varlığın merkezinde konumlandıran geleneksel ontolojik paradigmaları aşma çabası içinde, bir zamanlar nesne olmuş özneye ya da özne olmuş nesneye, özde olana dair daha kapsayıcı ve insandan bağımsız bir varoluş anlayışı geliştirmeye olanak sağladığını düşünüyorum. İnsan sonrası bir tutumla kurulmuş bakış açısı, yalnızca antroposantrik (insan merkezli) düşünceyi sorgulamakla kalmaz; aynı zamanda nesneleri, öznenin algısına veya işlevine bağlı bir araçsallıktan kurtararak, kendiliklerine özgü bir varlık değerine kavuşturur (Bryant, Srnicek, & Harman, 2011). Yani artık özne ve nesne olarak sıfatlandırılmış olana yöneltilen, kim olduğuna dair hiyerarşi barındıran sorulardan daha kapsayıcı olan, hiyerarşiden uzaklaştırdığını düşündüğüm onların ne olduğu sorusuyla açığa çıkan, özde olana yönlendiren bir tutum söz konusudur. İnsan sonrası perspektifin, insanı dışlamayan fakat olmayanı da, ötekiyi de en az insan kadar önemli bir aktör olarak ele alma tutumu, özne ve nesne olanların, ve kimlik dönüşümlerinin özünde olanı görebilmek, kurulan ilişkileri, etki etme kapasitelerini, yönlendirme ve yönelimlerinin çözümülenmesi için gerekli kapsamı sunduğunu düşünüyorum.

İnsan sonrası perspektifte, nesnelerin yalnızca insan deneyimi veya düşüncesiyle değerlendirilemeyeceği görüşüne dayanan ve Graham Harman (2018) ile bütünleştiği söylenebilen “Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO)” (Object-Oriented Ontology / OOO) yaklaşımı, nesnelerin yalnızca insan deneyimi veya düşüncesiyle değerlendirilemeyeceği görüşüne dayanır. Nesnelerin kendilerine içkin bir öze sahip olduğunu ve bu özün, diğer nesnelerle ya da insanla olan ilişkilerde bütünüyle anlaşılabilir ya da tüketilemez olduğunu savunur (Harman, 2018). Bu yaklaşıma göre nesneler, insanlar da dahil olmak üzere diğer tüm varlıklarla ilişkiler kurar, fakat bu ilişkiler onların özünü tam anlamıyla ortaya çıkaramaz. Harman’ın yaklaşımı, nesnelerin birer “aktör” olarak ele alınabileceği ve kendi başlarına varoluşsal bir gerçeklik taşıdıkları fikrini öne çıkarır. Harman (2002), nesneleri yalnızca insanlarla ilişkileri bağlamında düşünmenin onları eksik değerlendirmek olduğunu belirtir ve bu nedenle nesnelere dair daha geniş bir ontolojik çerçeve önerir. Bu çerçeve nesneleri, insanın sahip olduğu bir "varlık olarak varlık" (being qua being) kategorisinde ele alır. “Varlık olarak varlık” anlayışı nesneleri öznenin algı kapasitesinden bağımsız olarak ele alan, nesnelerin kendilerine özgü bir varoluşu olduğunu savunan bir ontoloji geliştirme çabasına dayanır. Bu yaklaşıma göre nesneler, kendi içsel gerçekliklerine sahip bağımsız varlıklar olarak değerlendirilmelidir. Harman (2018) Nesnelerin varlığının, öznenin düşünce veya algı süreçlerinden bağımsız olduğu ve onların tam gerçekliğini hiçbir zaman kavrayamayacağını ileri sürer. Bu yaklaşım doğrultusunda Harman (2018) için, nesneler “ötesine geçilemez” bir gerçeklik içinde var olur ve insan bilinci onların tüm derinliğini veya içsel özelliklerini asla tam anlamıyla açığa çıkaramaz. Harman’ın ontolojik ayrımı, fenomenal görünüşler ile nesnelerin “derin gerçekliği”¹⁶ arasındaki farkı vurgular. Nesne yönelimli ontolojide, bu içsel gerçeklik,

---

¹⁶ Graham Harman’a göre nesnelerin “derin gerçekliği,” onların insan algısından bağımsız olan, yalnızca özne-nesne ilişkilerinden ibaret olmayan, kendine özgü ve içkin varoluşlarına işaret eder. Harman, bu derin gerçeklik kavramını özellikle Heidegger’in “alet-varlık” kavramından yola çıkarak geliştirir ve nesnelerin sadece görünüşleri veya işlevsel yönleriyle değil, kendi içsel varlıkları ve potansiyel etkileriyle de tanımlanması gerektiğini öne sürer. Harman’a göre her nesne, insan bilincine görünmeyen bir derinlik taşır ve bu derinlik, nesnelerin özne tarafından asla tam anlamıyla kavranamayacak olan yönlerine işaret eder (Harman, 2002). Bu bağlamda Harman, nesnelerin derin gerçekliğini iki temel kavramla açıklar: araçsal varlık (tool-being) ve nesnenin geri çekilişi (withdrawal of the object). Araçsal varlık, nesnelerin yalnızca belirli işlevler ve insan algısıyla sınırlı olmadığını, bunun ötesinde kendi kendine bir varoluşa sahip olduklarını ifade eder. Harman’a göre, nesneler işlevsel kullanım dışında bir varlığa sahiptir ve bu varlık, onların diğer nesneler ve çevreyle olan ilişkilerinden bağımsızdır (Harman, 2002). Bu bakış açısı, nesnelerin insan algısından bağımsız ve doğrudan erişilemeyen bir doğaya sahip oldukları, dolayısıyla insanla ilişkili olmayan bir derinlik taşıdıkları anlamına gelir. Nesnenin geri çekilişi ise, nesnelerin gerçekliğinin insanların veya diğer nesnelerin kavrayışından her zaman bir adım ötede olduğunu ifade eden bir ele alıştır. Harman’a göre nesneler,

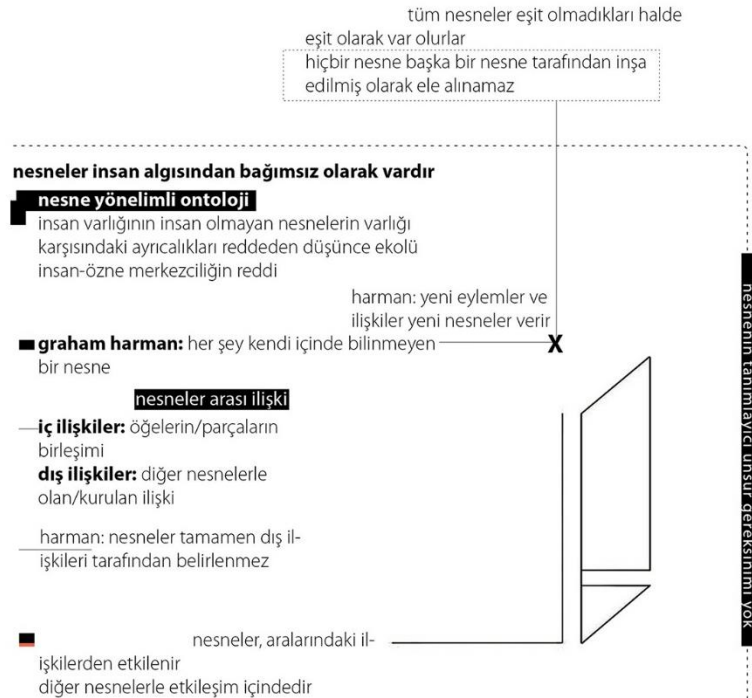
insan deneyiminin ötesinde, nesnenin kendine has bir ontolojisi olarak görülür. Harman, bu noktada nesnelerin insan tarafından “kavranamaz” veya “gizli kalan” yanlarının olduğunu belirterek, nesnelerin sonsuz bir derinliğe sahip olduklarını iddia eder (Harman, 2005). Bu bakış açısı, klasik ontolojideki varlık ve fenomen arasında yapılan ayrımları radikal bir şekilde genişletir. Böylelikle “varlık olarak varlık” kategorisi, insan sonrası perspektife özgü bir ontolojik çerçeve sunarak nesnelerin ontolojik statüsünü yeniden tanımlar.

Harman’ın nesnelerin “ötesine geçilemez” bir gerçeklik içinde var olduğu iddiası, nesnelerin içsel özelliklerinin insan bilinciyle tamamen açığa çıkarılamayacağını öne sürerken, nesnelerin kendi içsel “derinliğinin” nasıl anlaşılabilirliğine dair epistemolojik bir boşluk bırakır. Quentin Meillassoux (2008), Harman’ın nesnelerin mutlak derinliğine dair bu görüşünü "spekülatif realizm" çerçevesinde radikal bir şekilde eleştirir. Meillassoux, Harman’ın "ötesine geçilemez" nesne gerçekliği fikrini, insan düşüncesinin dışsal dünyayı “mutlak” anlamda bilemeyeceğini öne süren “farklılaşamazlık” (correlationism) olarak adlandırılan felsefi geleneğin bir devamı olarak görür. Meillassoux’a göre, Harman’ın yaklaşımı, nesnelerin gerçekliğini insanların kavrayışına tamamen kapatarak nesnel bilginin olanaksız olduğunu ima eder. Bu nedenle Meillassoux (2008), nesnelerin gerçekliğini, insan zihninden bağımsız ve kesin özellikler üzerinden tanımlamayı önerir ve buna “gerçekliğin kontenjan doğası” adını verir. Böylece, nesnelerin mutlak bir içsel doğası olduğu iddiasını kabul etmek yerine, nesnelerin bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğunu, ancak bu gerçekliğin tam anlamıyla bilinemez olmadığını savunur. Ray Brassier (2007) de nesne gerçekliğine dair “ötesine geçilemezlik” fikrinin metafizik bir temel eksikliği olduğunu ileri sürer. Brassier (2007), Harman’ın nesne derinliği kavramını fenomenolojik yaklaşımlar temelinde sınırlı bulur ve bu yaklaşımın nesneleri yalnızca öznenin deneyiminden bağımsız olarak değerlendirme çabasına rağmen, öznenin

---

diğer nesnelerle veya insanla etkileşime girse bile, kendi içsel gerçekliklerinin tümünü asla açığa çıkarmazlar; her nesne etkileşim içinde bile kalsa, bir kısmı her zaman geri çekilir, gizlenir (Harman, 2018). Bu “geri çekiliş” düşüncesi, nesnelerin hiçbir zaman tam anlamıyla “görülemez” veya “anlaşılamaz” olduğunu ima eder ve her nesnenin, onu gözlemleyen öznenin veya etkileşime girdiği diğer nesnelerin algıladığından daha derin bir ontolojik yapıya sahip olduğu fikrini pekiştirir. Harman’ın bu “derin gerçeklik” kavramını tanımlaması, nesnelerin yalnızca yüzeysel veya algılanabilir niteliklerinden değil, görünmeyen, kavranamayan ve gizli kalan varoluşlarından da oluştuğunu savunur. Bu, nesnelerin çok katmanlı bir varlık yapısına sahip olduğu ve onların içsel gerçekliğine ulaşma çabasının her zaman eksik kalacağı anlamına gelir.

zihinsel kategorilerinden kopamadığını öne sürer. Brassier, nesnelerin içsel özelliklerinin ve derinliklerinin yalnızca insandan bağımsız değil, ayrıca insana bağlı olmadan da açıklanabilir bir yapıya sahip olabileceğini savunur. Ona göre, bilimin sağladığı bilgi aracılığıyla nesnelerin derin yapılarının kısmen de olsa anlaşılabilirliği düşüncesi, Harman’ın tamamen erişilemezlik fikrine karşı bir alternatif sunar. Levi Bryant (2011) ise nesne yönelimli ontolojiyi daha pratik bir perspektifle ele alır ve Harman’ın “ötesine geçilemez” nesne derinliği fikrini eleştirerek “makul ajans” (democratic agency) olarak tanımladığı bir kavram geliştirir. Bryant’a göre, nesneler, insan zihni tarafından tamamen anlaşılamasa bile, farklı nesnelerle etkileşimleri yoluyla “ilişkisel” olarak ele alınabilir. Böylece nesnelerin içsel özelliklerini açıklamak için “temas eden yüzeyler” yaklaşımını benimseyen Bryant (2011), nesnelerin birbirleriyle etkileşimlerinden yola çıkarak onların derinliklerine dair çıkarımlar yapmayı önerir. Bryant’ın yaklaşımı, nesnelerin derin yapılarının, çevreleriyle kurdukları ilişkiler bağlamında anlaşılabilirliğini öne sürerek Harman’ın erişilemezlik düşüncesine bir alternatif sunar. Nesnelerin derinliklerinin ve içsel özelliklerinin tamamen erişilmez bir alanda bırakılmasının, nesnelerle ilgili bilgi üretimini sınırlayabileceğini söylemek mümkündür.

Şekil 2.9 : Nesne Yönelimli Ontoloji (Çatal, 2024)

Nesne yönelimli ontolojide (Şekil 2.9) bir nesnenin eylemleri, hareketleri, davranışlarıyla veya dış ilişkileriyle değil içsel gerçekliğiyle, mevcudiyet ile tanımlandığını söylemek mümkündür. Bu içsel gerçeklik nesnenin iç varlığını şekillendiren, özünü oluşturan içsel ilişkiler olarak tanımlanabilirken; dış ilişkiler ise nesnelerin diğer nesnelerle kurduğu ilişki olarak düşünülebilir. Bununla birlikte Harman, yeni eylemler ve ilişkilerin yeni nesneler oluşturduğunu da vurgular (Harman, 2019). Harman'ın nesneye dair bu ontolojik yaklaşımı her ne kadar özde olana odaklanmaya çalışsa da mevcut ve içsel olana dair spekülative bir yaklaşım kabulü ile birlikte tanımlanabilir. Nesnenin kendi gerçekliği tanımlanırken, var olan, olmayan, ortaya çıkması muhtemel olan şeyler daha ortaya çıkmadan nesne olarak tanımlanır ve bu tutumun nesneyi, nesneye atfedilecek gerçeklik olgusundan uzaklaştırır.

Harman'ın nesnelerin bağımsızlığını ve ilişkilerden bağımsız olarak var olduklarını (dış ilişki bağımsızlığı)¹⁷ vurgulayan yaklaşımı yeni materyalist perspektifte problemli bulunur. Timothy Morton'a (2013) göre Harman'ın bağımsızlık üzerinden ele aldığı, nesneler arasındaki ilişkiler ve ağlar, onların varoluşunun temel bir parçasıdır ve bu ilişkiler göz ardı edilemez. Morton (2013), Harman'ın yaklaşımının nesneler arasındaki karmaşık etkileşimleri yeterince dikkate almadığını savunur. Morton, Harman'ın nesne yönelimli ontolojisinin, ekolojik sorunların anlaşılmasına ve çözümüne dair yetersiz kaldığını öne sürer. Morton'ın (2013) görüşüne göre, nesnelerin birbirlerinden bağımsız varlıklar olarak kabul edilmesi, çevresel problemlerin kökenlerini anlamak ve çözmek için gerekli olan bütünsel bakış açısını zayıflatır; ekolojik sistemlerin karmaşıklığını ve bu sistemler içerisindeki nesnelerin karşılıklı bağımlılıklarını daha iyi anlamak için ilişkisel bir ontolojiye ihtiyaç duyulur. Morton (2013), büyüklük ve kapsayıcılıkları nedeniyle bütünüyle görülüp algılanması neredeyse mümkün olmayan nesneler için “hipernesneler” (hyperobjects) tanımını kullanır. Hipernesneler insan tarafından doğrudan üretilmiş olsun ya da olmasın, insan ölçeğine kıyasla çok büyük, kitlesel nesneler olarak tanımlanır. Büyük ölçekli

---

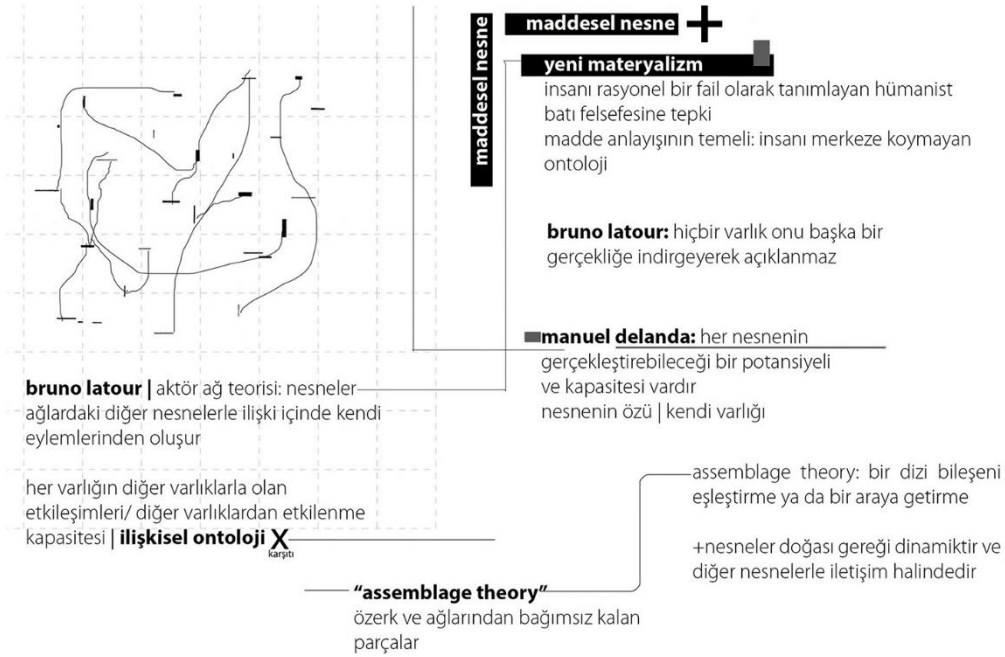
¹⁷ Harman'ın (2008) “dış ilişki bağımsızlığı” (independence from external relations) tanımı, nesnelerin varoluşlarının ve özerklerinin, onların dış ilişkilerinden bağımsız olduğunu ifade eder. Harman (2018), nesnelerin gerçekliğinin, yalnızca diğer nesnelerle kurdukları ilişkilerle tanımlanamayacağını; aksine, her nesnenin kendi başına, ilişkilerden bağımsız bir öz veya varlık alanına sahip olduğunu savunur. Nesneler yalnızca ilişki kurdukları diğer nesneler tarafından tüketilemez veya tamamen açıklanamaz. Nesnelerin bu bağımsızlık durumu, onların kendilerine özgü bir "derinlik" ya da "geri çekilmişlik" (withdrawal) niteliği ile ilişkilidir. Yani, bir nesne diğer nesnelerle etkileşimde bulunsada dahi, o nesnenin gerçekliği bu etkileşimlerle sınırlı değildir. Bu bağlamda, nesnelerin özerkliği hiçbir zaman tamamen başka bir nesne tarafından ele geçirilemez ya da anlamlandırılmaz.

fenomenler olarak da tanımlanabilen hipernesnelere bir yer ya da bir zaman atfedilemeyeceğini; hipernesnelerin zamanda ya da uzayda bir başlangıç veya sonunun olduğunun söyleyemeyeceğini, hipernesnelerde zaman ve mekanın iç içe olduğunu vurgular (Morton, 2013). Hipernesneler insan-çevre düalitesi bağlamında ele alınarak bu doğrultuda, insanın çevre üzerindeki etkisi ve paralelinde çevrenin de insan üzerine etkileri incelenir. Her eylemin çevre üzerinde bir etkisi olduğu ve yapılan her eylemin, sonunda eylemi gerçekleştirene geri döndüğünü vurgular. Hipernesnelerin temel ilkesi olduğu söylenebilecek etki-tepki durumu, nesne ve özne devinimi perspektifinde, nesne ve özne arasındaki sınırların ve kim olma halinin dönüşümünü tartışmak bağlamında potansiyelli bulunur.

Bruno Latour (2005) özne ve nesne arasındaki geleneksel ayrımı sorgulayan ve eleştiren bir perspektifte, aralarındaki katı ayrımları bulanıklaştırarak, bu iki kategorinin birbirine bağımlı ve iç içe geçmiş olduğunu savunur. Latour'un (2005) geliştirdiği “Aktör Ağ Teorisi” (Actor-Network Theory, ANT), insan ve insan olmayan aktörler arasında bir ayrım yapmaksızın, hepsinin aynı ağın parçası olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda hem özne hem de nesne "aktör" olarak kabul edilir ve her ikisi de ağlar içinde etkileşimde bulunur. Özne ve nesne olma hallerinde her ikisi de, birbirlerini etkileyen ve şekillendiren dinamik unsurlar olarak görülür (Latour, 2005). Latour aynı zamanda insan ve insan olmayan varlıkların hibritleşmiş yapısını da vurgular. AAT, faillik kavramını insanlarla sınırlamayı reddederek, insan olmayan varlıkları (non-human actors) da etkili aktörler olarak kabul eder. Latour'a göre (2005) bir aktör, kendi başına eylemde bulunabilen ve diğer varlıkları etkileyen her şeyi ifade eder (Şekil 2.5). Ancak, AAT çerçevesinde, yalnızca insanlar değil, insan-dışı unsurlar da "aktant" olarak bu statüye sahiptir. AAT'nin merkezi kavramlarından biri olan ağlar, heterojen öğeler arasında kurulan ilişkilerin toplamıdır. Bu bağlamda, ağlar durağan ya da sabit değildir; aksine, sürekli yeniden tartışılan ve yeniden üretilen süreçlerdir. Latour (1996), ağların gücünün öğelerin bireysel niteliklerinden ziyade ilişkilerin yoğunluğundan kaynaklandığını belirtir. AAT'nin diğer bir kritik unsuru "çeviri" kavramıdır. Bu süreç, aktörlerin bir ağ içinde diğerlerini ikna etme, yönlendirme ya da mobilize etme yollarını ifade eder. Çeviri, gücün dağılımını ve toplumsal düzenin inşasını anlamada anahtar rol oynar.

ANT'nin temel argümanı, bir ağ içerisindeki her aktörün, insanın, nesnenin ya da öteki görülen herhangi bir varlığın, eşit derecede faillik taşıdığıdır. Latour'un faillik

(agency) kavramı, bir varlığın (insan ya da insan olmayan) eylemde bulunabilme kapasitesini, eylemsel gücünü ifade eder. Latour'un yaklaşımında faillik yalnızca insanlar gibi bilinçli aktörlerle sınırlı değildir; nesneler, teknolojiler ve hatta doğa unsurları gibi insan olmayan varlıklar da belirli bir bağlamda etkin olabilirler. Burada faillik kavramı, geleneksel anlamdaki öznellik veya bilinçli karar verme yetisiyle değil, etki(ler) üretme kapasitesi bağlamında kullanılır (Şekil 2.10).

Şekil 2.10 : Topluluklarda parça bütün ilişkisi (Çatal, 2024)

Bennett (2010), Bruno Latour'un actant kavramını benimseyerek, insan ve insan-dışı tüm varlıkları içeren geniş bir tanım sunar. Ona göre, bir aktant, çevresi üzerinde etkili olabilecek herhangi bir varlıktır; canlı (insanlar, hayvanlar) ve cansız (nesneler, maddeler) unsurları kapsar. Bennett'in yaklaşımı, maddeye "canlılık" atfetmekle ilgilidir ve bu canlılık, eylem kapasitesinin yalnızca insanlara özgü olmadığını gösterir. Bennett'in failik anlayışı, failik (agency) kavramını bir öznenin (insan) sahip olduğu bir özellik olmaktan çıkarır ve dağıtılmış bir kapasite olarak tanımlar. Failik, bir ağ içinde etkileşimde bulunan varlıkların toplam gücünden doğar. Bennett, aktör kavramını genellikle actant ile eşanlamlı olarak kullanır. Ancak, bir aktör genellikle bir ağ içinde etkinliği gözlemlenebilen bir varlık olarak görülürken ağ içinde bulunmadığı durumlarda bir aktant olarak ele alır. Bennett'e (2010) göre, bir aktant, etkinlik gösterebilen, bir şeyi değiştirebilen ve etkileyebilen bir güce sahip olan bir varlıktır. Latour'un "aktant" terimi, genellikle herhangi bir varlığı ifade ederken,

"aktör" terimi, daha çok aktif eyleme geçen bir varlık olarak kullanılır. "Faillik" ise, eyleme geçme kapasitesini ifade eder. Bennett (2010), faillerin tek başına hareket etme yeteneğinin yanı sıra, somatik, teknolojik, kültürel, politik ve ekonomik unsurlardan oluşan birleşimler içinde hareket etme yeteneğini de vurgular.

Karen Barad ise (2003), aktör kavramını daha çok "içsel etkileşimde olan" olarak tanımlar. Yani, aktörler sadece var olup faillik göstermeyen varlıklar değil, aynı zamanda birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan ve birbiriyle etkileşim halinde tanımlanan varlıklardır. Barad'ın teorisinde aktörler, yalnızca insanlar ve objeler değildir; aynı zamanda bu iki unsurun iç içe geçtiği kompleks ilişkiler ağıdır. Bennett (2010) failliği, bir varlığın veya nesnenin, kendi başına hareket etme veya etkileme kapasitesi olarak tanımlar. Ona göre faillik, sadece insanlar ile sınırlı olmamakla birlikte, maddi dünyanın çeşitli unsurları tarafından paylaşılan bir özelliktir. Faillik, bireysel varlıklardan ziyade, farklı aktörlerin birleşimi ve etkileşimi içerisinde ortaya çıkar. Bu da failliğin "dağıtılmış" bir yapıya sahip olduğunu ifade eder. Barad ise, failliği performativite kavramı aracılığıyla tanımlar. Ona göre faillik, bir varlığın özelliklerinden ziyade, varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerinden doğar. Yani faillik, varlıklara ait sabit bir özellik değil, sürekli olarak ortaya çıkan ve etkileşimlerde yeniden tanımlanan bir durumdur. Barad (2003), failliğin dolanıklık (entanglement) olarak anlaşılabilirliğini savunur. Madde ve anlam, birbirleriyle dolanmış ve iç içe geçmiş hallerde bulunur, bu durum onların failliğini belirler.

Bennett (2010) "Vibrant Matter: A Political Ecology of Things"de, insan-olmayan varlıkların (things) politik ekolojisi üzerine bir inceleme yaklaşımı ile, cansız nesnelerin (nonhuman entities) genellikle göz ardı edilen, ikincil planda kalan boyutunu ele alır. İnsan-olmayan varlıkların "politik ve sosyal ilişkilere dahil olma durumunu, bu ilişkilerin doğaya ve topluma etkilerini" vurgular. Maddeyi canlılık atfetme eğilimiyle ele alarak, nesnelerin sadece "insanların manipüle edebileceği pasif varlıklar olmadığını, aksine etkin aktörler" olduğunu savunur. Bennett'in yaklaşımı, maddelerin içinde bulundukları "topluluklarda" etkinlik gösterebileceklerini ve canlılık potansiyeline sahip olduklarını vurgular. Bennett (2010), maddelerin içinde bulundukları assemblajları, insan ve insan olmayan maddelerin bir araya gelerek ortak etkiler yarattığı kompleks ve değişken yapılar olarak tanımlar.

Barad'ın (2007) fail realizmi, kuantum mekaniği ve feminist teori etkisiyle, anlamın ve maddi gerçekliğin dolaşıklığını vurgulayarak özne-nesne ilişkisini yeniden

düşünmeyi önerir. Bu bağlamda Barad, fiziksel dünyanın sosyal ve dilsel dünyalardan ayrı düşünülmemesi gerektiğini öne sürer. Kuantum mekaniğinden yola çıkarak, "ölçüm" süreçlerinin yalnızca gerçekliği keşfetme yolları olmadığını, aynı zamanda gerçekliği aktif olarak üreten "müdahaleler" olduğunu belirtir. Yani, gözlemcinin ve gözlenenin kesin sınırlarla ayrılmadığı, bunun yerine karşılıklı etkileşimler ve ilişkiler aracılığıyla anlam kazandığı bir ontolojik ve epistemolojik çerçeve sunar.

Barad'ın yaklaşımı (2007), insan-olmayan varlıklarla olan ilişkiyi yeniden düşünmeyi, özne-nesne ayrımını sorgulamayı bu dolaşıklık (entanglement) bağlamında¹⁸ yeniden tanımlamayı önerir. Bilimsel bilginin tarafsız olmadığını, aksine, belirli bir bağlam içinde sürekli olarak oluştuğunu ve yeniden üretildiğini gösterir. Barad için nesneler, özne tarafından keşfedilmeyi bekleyen pasif varlıklar değildir; intra-aksiyonlar (içsel etkileşimler) aracılığıyla, dinamik olarak kurulurlar. Barad (2007), maddeyi aktif, canlı ve yaratıcı bir fail olarak kavramsallaştırır. Barad, yeni materyalist paradigma ve insan sonrası perspektifte olduğu söylenebilen, maddeye dair geleneksel anlayışları sorgulayan bir yaklaşım sergiler. Failliğin öznelere (genel anlamda insan) özgü olmadığını, aksine maddi dünyanın kendisinin de aktif bir failiyet kapasitesine sahip olduğunu belirtir. Onun perspektifinden bakıldığında, maddenin ontolojisi, insan-merkezci bir anlayışın ötesine geçerek, maddenin kendi içsel dinamiklerini ve potansiyellerini ön plana çıkarır. Barad'ın "faillik realizmi" (agential realism) teorisi, maddenin statik bir varlık olmaktan ziyade, sürekli bir oluş halinde olduğunu vurgular. Bu oluş süreci, Barad'ın ifadesiyle maddenin içsel dinamikleri ile söylemsel pratiklerin karşılıklı içsel etkileşimi sonucu şekillenir (Barad, 2007). Dolayısıyla, madde ve söylem arasındaki ilişki, geleneksel düalist anlayışların aksine, birbirinden ayrılamaz bir bütünlük arz eder. Barad (2007) bu durumu maddi-söylemsel (material-discursive) olarak niteler ve maddenin anlam kazanmasında ve şekillenmesinde söylemsel pratiklerin rolünü vurgularken; söylemsel pratiklerin de maddi koşullar tarafından sınırlandırıldığını ve etkilendiğini savunur. Bennett'in (2010), insan bedeninin kendisi çeşitli biyofiziksel güçlerin bir toplamıysa, failliğin de asla tamamen insani olmayacağına dair görüşüyle, insan öznelliğinin maddi ve insan olmayan unsurlarla iç içe geçtiğini vurgular. Bu perspektifin, özneyi merkezden uzaklaştırarak, nesnenin de

---

¹⁸ Barad (2007), feminist teorinin kesişimselliği ve kuantum mekaniğinin dolaşıklık kavramlarıyla çalışarak, etik sorumluluk kavramını da dolaşıklık bağlamında yeniden tanımlar. Etik-politik sorumluluğu yalnızca insan aktörlere değil, aynı zamanda insan olmayanlara da genişletir.

fail olabileceği yani etken olduğu, diğerlerini etkilediği konumda olduğu bir düzlemi mümkün kıldığı söylenebilir.

Rosi Braidotti (2013) ise, insan ile insan olmayan her şeyin arasındaki geleneksel ayrımı bulanıklaştırarak insan yapısını ve özneyi yeniden ele alır. Braidotti insan sonrası hareketin, geleneksel insan merkezli öznellik durumunu yerinden etme halini tartışır. Braidotti (2013), bu geleneksel anlayışın yıkımı durumunu “bilişsel ve ahlaki benliğin” kaybı olarak algılanması yerine, “post insanın çoklu ve net sınırları olmayan kimliklerin anlamlandırılması doğrultusunda ele alınması gerektiğini” söyler (s. 42). Geleneksel insanı merkezine alan özne anlayışını sorgulayarak insan sonrası bir perspektifle yaklaşıp, öznenin değişkenliğini ve çokluk halini vurgulayarak özneyi etkileşim halinde bir yapı olarak ele alır. Braidotti’nin (2013) özne anlayışı, insanın dışında yer alan diğer canlılar olduğu gibi, teknoloji ve doğayı da kapsar; nesne anlayışı ise pasif/sabit bir varlık olarak tanımlanmaz fakat özne deneyimine olan katkıları bağlamında şekillenir. Nesne, özne ile kurduğu ilişki bağlamında anlam kazanır, geleneksel nesne yaklaşımlarından farklı olarak insan sonrası bir tutum sergilediği için, nesne tanımını, yalnızca insan ve benzeri canlı türleri ile sınırlandırır.

Bennett (2010), "bir şeyin fail olması için, bilinçli, niyetli veya özerk olması gerekmez, o şeyin sadece başka şeyler üzerinde etkide bulunma kapasitesine sahip olması yeterlidir" diyerek, failliğin dağıtılmış ve ilişkişel doğasına işaret eder. Barad (2007), "işsel etkileşim" (intra-action) kavramıyla, ayrı öznelerin birbirleriyle etkileşime girdiği geleneksel etkileşim anlayışından farklı olarak, iç içe geçmiş varlıkların birbirini sürekli olarak şekillendirdiği ve dönüştürdüğü bir süreci ifade eder. Bu kavrayış, maddenin failliğini ve dönüştürücü gücünü ön plana çıkarırken, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki geleneksel hiyerarşileri de yapısöküme uğratar. Maddenin failliğini, dinamizmini ve yaratıcılığını vurgulayan bu perspektif, insan merkezci ontolojilerin sınırlarını aşındırarak, maddi dünyanın kompleks ve iç içe geçmiş karmaşık yapısına ışık tutar. Barad'ın teorik çerçevesi, madde ve söylem arasındaki karşılıklı işsel etkileşimi ortaya koyarken, aynı zamanda etik ve politik açıdan da dönüştürücü bir potansiyel taşır. Bennett'in yaklaşımını özü anlama bağlamında bir fail çözümlemesi için daha kapsayıcı buluyorken, etki etme söylemi konusunda tartışmaya açık bir aralık bıraktığını düşünüyorum.

Bu perspektifler aslında mekanı da yalnızca fiziksel bir alan olarak değil, sosyal, kültürel ve politik ilişkilerin de dahil olduğu karmaşık bir yapı olarak ele almayı

mümkün kılar. Bennett'e (2010) göre, maddelerin canlılığı, insandan bağımsız olarak tanımlanabilir, fakat insanı tamamen dışarıda tutan bir tutum da sergilenmez. Ona göre şehirlerde insanlar, binalar, araçlar, sokaklar ve diğer altyapı unsurları bir topluluk oluşturur ve aralarında oluşan etkileşimler, şehir yaşamının akışını belirler. Bennett (2010), "Maddenin hareketleri ve etkinliği, politik yaşam için hayati öneme sahiptir (ve insan yaşamı "per se"¹⁹ için)" söylemiyle politik olayların insan oluşumlarını ve beklentilerini aşan doğal ve insan yapımı maddelerin etkileriyle de ilişkili olduğunu vurgular. Söz konusu etkin olma durumu ve güçlerin, ruh hali, eylem, anlam, gündem veya ideoloji olarak temsil edildiğini savunan Bennett (2010), bunları gündelik hayattan örneklerle destekler. Örneğin Bennett (2010), "Omega-3 yağ asitlerinin insan ruh halini nasıl değiştirebileceği veya çöplerin canlı ve potansiyel olarak tehlikeli maddeler ürettiği gibi maddi oluşumların canlı güçlerini" vurgulayarak cansız olarak görülen maddelerin canlı olanların üzerindeki etkilerine dikkat çeker. Benzer bir örnekle elektrik enerjisinin sadece insanların kullanımı için bir kaynak olmaktan ziyade, kendi başına etkinlik gösteren bir güç olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular (Bennett, 2010). Bennett (2010), cansız madde olarak kabul edilen metalin polikristalin²⁰ yapıya sahip olduğunu ve içindeki serbest atomların arasındaki etkileşimlerin metalin canlılık potansiyelini oluşturduğunu ifade eder. Metalin, çatlakların yayılması sürecindeki dinamiklerini ele alan Bennett, onun sürekli değişen ve etkin bir şekilde tepki veren bir yapıya sahip olduğunu vurgular. Metalin içindeki kristal taneler arasındaki etkileşimlerin, metalin dayanıklılığını ve özelliklerini belirlediğini belirtir. Metalin aslında birçok farklı maddenin etkileşimi sonucunda oluştuğunu ve insanların da bu sürecin bir parçası olduğunu belirtir.

Hem Bennett hem de Barad, insan olmayan varlıkların da failliğe sahip olduğunu kabul eder ve geleneksel antropomorfik (insan biçimcilik) bakış açılarına karşı çıkarlar. Bennett, daha çok maddenin içsel canlılığı ve birleşimler üzerinde dururken, Barad madde ve anlamın birbirine dolanmışlığı, performativite ve kuantum fiziği gibi

---

¹⁹ "Per se" Latince bir ifade olup, "kendi başına", "doğası gereği", "özünde" gibi anlamlara gelir. Bu ifade genellikle bir şeyin doğasından kaynaklanan, kendine özgü nitelikleri vurgulamak için kullanılır. Bennett'in "insan yaşamı per se için" söylemi, insan yaşamının doğası gereği veya kendi başına önemli olma durumunu vurguladığı söylenebilir.

²⁰ Birden fazla kristal tanelerinin bir araya gelerek oluşturduğu yapılardır.

kavramlarla ilgilenir. Bennett'e göre faillik, maddi varlıkların "canlı doğasından" gelirken, Barad için faillik, varlıkların ilişkisel ve performatif doğasından kaynaklanır. Bennett'in perspektifinden, maddeler arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı ve etkileşimleri, toplulukların canlılık ve etkinlik potansiyelini belirler. Bu bağlamda, maddelerin bir araya gelerek oluşturduğu dinamik yapılar, çevresel, sosyal ve kültürel sistemlerin işleyişinde önemli bir rol oynar. Bennett (2010), maddelerin canlılıklarını savunmasını neden gerçekleştirdiğini insanının kibirli tutumu üzerinden ele aldığını söyler. Bennett'e göre, maddenin ölü, cansız veya tamamen araçsallaştırılmış, hizmet unsuru olarak algılanması, insanların kibirlerini ve dünyayı yok etme dürtülerini besler ve maddeye ait olan canlılık ve etkinlik potansiyelini görmemek, insanların etraflarında, bedenlerinin içinde dolaşan doğaüstü güçleri algılamalarını engeller. Bennett (2010), maddenin sahip olduğu olası güçlerin insan üzerindeki olası etkilerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünür ve bu nedenle, insanların maddenin canlılık ve etkin olma potansiyelinin farkında olmaları gerektiğinin önemini vurgular.

"Bilme ve var olma pratikleri birbirinden ayırlamaz; karşılıklı olarak iç içe geçmişlerdir. Bilgiyi dünyanın dışında durarak elde etmiyoruz; biliyoruz çünkü biz dünyaya aitiz. Biz onun farklı oluşunda dünyanın bir parçasıyız. Ontolojiden gelen epistemoloji, insan ile insan olmayan, özne ile nesne, zihin ile beden, madde ile söylem arasında içkin bir farklılık olduğunu varsayan bir metafiziğin yankısıdır." (Barad, 2007, s. 185)

Barad (2003), bilginin sadece gerçekliğin pasif bir yansıması olmadığını, aksine, gerçekliği aktif olarak şekillendirdiğini savunur ve bilme süreci, gerçekliğin oluşumuna ve belirlenmesine etki eden performatif bir hareket olarak tanımlar. Barad, bilimsel pratiklerin, deneylerin ve gözlemlerin doğrudan fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu ve bu süreçlerin dünyayı aktif bir şekilde şekillendirdiğini vurgular. Bu bağlamda, bilginin üretimi, maddi ve söylemsel süreçlerin iç içe geçtiği karmaşık bir ağın sonucu olarak ortaya çıkar (Barad, 2003). Bilgi, insanlar, araçlar, teknolojiler ve materyaller gibi çeşitli aktörlerin etkileşimleri ve karşılıklı ilişkileri sonucu ortaya çıkar. Dolayım lanma (entanglement) kavramı, bu ilişkilerin içkin ve ayrılmaz olduğunu ifade eder (Barad, 2007). Barad, özne / nesne, gözlemci / gözlemlenen gibi klasik epistemolojik ayrımların aşılması gerektiğini ve bu tür düalitelerin, bilme sürecini tam anlamıyla yansıtamadığını belirtir. Söz konusu bilme sürecini, bu ayrımlarını, düalitenin ötesine geçen ve etkin, eylem halindeki özneler arasındaki

ilişkileri içeren bir süreç olarak tanımlar (Barad, 2003). Difraksiyon²¹ (kırınım) metaforunu bilgi üretiminde kullanarak Barad, bilginin doğrusal bir düzleme sahip olmadığını, oldukça karmaşık ve yaratıcı bir sürecin ürünü olduğunu ifade eder. Barad, bu metaforu, bilginin üretiminin de benzer şekilde “karmaşık ve iç içe geçmiş süreçler” sonucunda oluştuğunu göstermek için kullanır (Barad, 2007). Bu doğrultuda Barad’ın bilgi bağlamında yeniden ele aldığı difraksiyon metaforundan yola çıkarak özleri, karmaşık ve iç içe geçen dolanımlı katmanlaşmış süreçler olarak görmeyi mekanı kavramak adına potansiyelli buluyorum. Dolanımlı katmanlaşmış süreç olarak mekan kavrayışında da mekana etki eden ve mekandan etkilenen rolünü kritik buluyorum. Çünkü canlılığın, etki etme kapasitesinin, yani failliğin yalnızca etken olana mahsus bir özellik olmadığını; etkilenenin de zaman içerisinde kurulmuş ilişkiler ağında bir canlılığa sahip olduğunu düşünüyorum.

İnsan canlı konumunda bulunurken, yaşamsal faaliyetlerini somut olarak gözlemleyebildiğimiz şeylerin canlılığını kabul etme eğiliminde olduğumuzu söylemek mümkündür. Bennett’in “sorumluluk” kavramıyla da ele aldığı “maddenin canlılığını” kavrayışı varlıkların, yani aktörlerin özünü düşünmek doğrultusunda, öteki olanı düşünmek adına değerli buluyorum. Maddelerin, varlıkların canlılığını tartışma kapsamında, söz konusu yaşamı tanımlamanın önemli olduğu düşünüyorum. Bu çalışmadaki yaşam/canlılık yaklaşımını insanı perspektif dışında bırakmayan fakat insanı merkezine almamayı tercih eden bir çerçeveye şekillendirmeye çalışıyorum Direkt olarak maddeyi tartışmıyorum fakat Jane Bennett’in madde üzerinden çözümlediği insan sonrası perspektifin getirdiği açılımları, etken/etkilenen olanları ve onların yaşamlarını anlayabilme adına değerli buluyorum. “Yaşam nedir?” sorusu, yaşamın ilişkiler ağı bütünü olduğu yaklaşımıyla ele almanın daha kapsamlı bir akış imkanı sunduğunu düşünüyorum. Bu doğrultuda amacım varlıkların aslında canlılığını sorgulamak değil; onların varlıklarını ve kendi içindeki bileşenlerini kabul edip, bir şeyin yaşam döngüsüne zamansal süreçte dahil olan her şeyi, bir diğerini ötekileştirmeden ve önemsizleştirmeden; karşıt görmeden ele alabilmektir. Her birinin “yaşam” içindeki tepkilerinin bir diğerinin bir sonraki adımını, hareketini, davranışını şekillendirdiği göz ardı edilmemelidir fakat, her birinin biricikliğinin, her şeyi kapsayan bir topluluk içerisinde bulunmadığındaki hallerinin de farkında olmak

---

²¹ Difraksiyon, dalgaların birbirine karışarak nasıl yeni örüntüler oluşturduğunu açıklayan bir fiziksel süreçtir.

gerektiği düşünüyorum. Buradaki “yaşam” söylemi insanın yaşamı, nesnenin yaşamı, insan olmayanın yaşamı, maddenin yaşamı gibi öznel perspektif barındıran bir yaşamı değil; akıp gitmekte olan zamanı özne/nesne, canlı/cansız, insan/ insan olmayan, var olan/ var olmayanlar olarak bu akışta bulunduğumuz oluş halini vurgulamak adına kullanıyorum.

Madde üzerinden de ele alınan, özne-nesne düalitesini yapı sökme uğratmaya bir altlık sağlayacağını düşündüğüm, maddi dünyanın canlılığını ve karmaşıklığını ön plana çıkaran bu yaklaşımlar, özne ve nesne kategorilerini sabitlemek yerine, onların sürekli olarak yeniden yapılandırıldığı ve dönüştüğü bir süreci anlatır. Geleneksel olarak insan merkezli bakış açılarına karşı çıkan bu yaklaşımlar, insanların doğa üzerinde ayrıcalıklı bir konumda olmadığı, doğanın ve maddi dünyanın kendi başlarına faillığe sahip olduğunu savunur. Problemlili bulunan geleneksel yaklaşımlardaki varlıklararası hiyerarşiyi sorgulayıp, tüm varlıkların birbiriyle kurdukları ilişkiler kadar bağımlı, ama ilişkilerin kurulmadığı koşullarda bir o kadar da bağımsız olduğunu vurgularlar. Bu anlayışı, bizden olanı (biz her ne isek) reddetmeyen, göz ardı etmeyen yeni düşünce ve eylem biçimleri geliştirebilmek adına, var olan her şey hakkında yeniden düşünmeye teşvik edici unsurlar barındırdığı için potansiyelli buluyorum.

Bu çalışma kapsamındaki aktör ve fail anlayışı, Bennett ve Barad’ın yaklaşımlarına benzer bir tutumla, nesnelerin, maddelerin yani cansızlıkla itham edilenlerin etkin aktörler olma konumuna ek olarak canlı ve cansız olan her şeyi; insanı da kapsayan bir anlayıştır. Bu doğrultuda aktörlerin kurulmuş/kurulacak/kurulması muhtemel ilişkilerini kapsayan bir süreç olarak kendisi de bir aktör olan mekanı yeniden ele almak gerektiğine inanıyorum. Mekanı, mekanın hafızası, anlatısı ve faillliğini, insanın merkeze alındığı bir yapıdan çıkararak, çoklu aktörlerin etkileşimleri üzerinden yeniden düşünebilmeyi önemsiyorum.

Mekanın faillliğini ve aktörlük kapasitesini ele almak, etken ve etkilenen kategorilerinin, bileşenlerinin nasıl hareket ettiğini anlamayı gerektirir. Latour’un (2005) Aktör-Ağ Teorisindeki, nesnelerin yalnızca pasif varlıklar olmadığı, kendi faillik kapasiteleriyle ağlarda aktif rol oynadığı referansı ile etkilenenlerin de bu kapasiteye ve aktif role sahip olduğunu düşünüyorum. Bu çerçevede, mekanın etken ve etkilenen olarak nasıl işlev gördüğünü, mekanın fail ya da aktör olarak nasıl bir rol oynadığını, mekanda konumlanan ya da mekana ait olan etken ve etkilenenleri

(özneleri/nesneleri, yönelen/yönlendiren/ ya da tam tersini) ve onların da failliğini, aktörlük kapasitesini anlama doğrultusunda sürecime devam ediyorum.

Fail aktörlerin kurdukları ya da kuracakları ilişkiler yeni failler de doğuracağı için, ilişkiler üzerine yeniden düşünmek, birlikte olma hallerini çözümlemek için, görünen olanın, görülmesi muhtemel olanın ardındakilerin de ya da kendinin bir önceki halinin de okunması gerekir. Fakat yine de bu okumanın, çözümlenmeye çalışan faillerin, aktörlerin; bir fail olarak bu okumayı gerçekleştirenin, araştırmacı olan bana dair yansımalar barındıracağına bilinci, bu okumaların spekülatif birer söylem oluşturma ihtimalinden çekindiğimi söylemem gerekir. Yine de buna rağmen, kendime de bir hatırlatma olarak, bu, onların kim olduğunu sorgulayan bir çözümleme değil, direkt olarak yönlendirdikleri veya yönlendirildikleri durumlarda etki-tepki sonuçlarını aktarma niyeti de değil, onları nerede, nasıl gördüğüm, hissettiğim, algıladığım, duyduğumun, başka bir fail olan benim perspektifimden bir kayda alınışı, onların varlıklarına şahitliğimdir.

3. BİR ARAŞTIRMACI OLARAK FAİL BEN

[Didaktik olmayan bir anlatı.]

Bu yolculuğa özne ve nesne arasındaki ilişkinin, sınır aşındırıcı doğasını kabul ederek çıkıyorum. Varoluşun dinamik doğasını, devinimleri, kalıplara sığdırılmaya çalışılanları, görmezden gelinenleri, öteki olarak nitelendirilenleri hiyerarşiden bağımsız olarak görebilmeyi deniyorum. Kim nerede ne zaman ne oluyor, neye dönüşüyor, nasıl ilişkiler kuruyor ve kurulan ilişkiler neleri oluşturuyor sorgulamalarını her aşamada yapabilme bilinciyle ilerlemeye çalışıyorum. Özne olan da nesne olan da sürekli olarak birbirlerinin kimliklerini alıyor, sınırları aşındırıyorlar. Onların kelime anlamlarına sıkışmak yerine, özne ve nesne olarak atfedilenlerin ötesinde olanları ya da olmayanları görmeye çalışıyorum. Öznenin nesneye ihtiyacı var, nesnenin de özneye. Zaten ikisi birlikte oldukları sürece kelime anlamlarının karşılıklarına sahip oluyor, tanınıyor ve anlamlı oluyorlar. Nesneye ve özneye kelime anlamları dışında anlam atfedenler, özneyi “benlik” ile ilişkilendirdikleri için daha çok nesnenin tanımını dert ediniyorlar. Onlar gibi baktığımda, nesneyi özne olmadan tanımlama yolunda, nesneler hakkında, onlar yerine varsayımlarda bulunarak onun yaşamını, döngüsünü, oluşumunu, var saymış oluyorum. Tam olarak mantığım ve aklım ile açıklayamıyorum. Çünkü ben kendi algımla, algımda şekillenebilen şeylerle onların tanımlarını, kendi deneyim ve birikimlerle atfediyorum. Bu yüzden dönüp bir adım geriye gidiyorum. Ve anlıyorum, yani sanıyorum, yaptığım şey bir “kim”lik sorgulaması. Ben neden kim olduklarına takılıp kalıyorum? Neden kim olduklarını değil de en başından beri ne olduklarını, olup olmayışlarını sorgulamıyorum? Anlıyorum ki “öz”e bakmam gerekli. Onları, özne ya da nesne olarak kabul edilen şeyi ya da şeyleri, özde bir varlık olarak kabul ediyorum.

İnsan merkezli düşünce sistemlerinden uzaklaşarak, varlığı yalnızca bireysel bir oluş süreci olarak değil, çok katmanlı bir etkileşim ağı içinde ele almaya çalışıyorum. Yapmaya çalıştığım bu öz sorgulaması da beni etki etme ve etkilenme dinamiklerini

sorgulamam gerektiği düşüncesine ulaştırıyor. Etki etme ve etkilenme ve beraberinde gelen etki etme kapasitesi de bu yolculuğu, etki etme ya da etkilenmeden bağımsız olarak da düşünülebilecek aktör kavramıyla, etki dinamizminin dahil olmasıyla da fail kavramlarına ulaştırdı. Aslında nesne de özne de belirli bir kompozisyonla yönlendirilmiş ve yönlendirmiş yani etki etmiş ve etkilenmiş aktörler değil miydi? Yönlendirilen aktörler etki ettikleri (kendilerine ya da diğerlerine) fail konumunda değiller miydi? Mekanın kendisi de en az onu oluşturan failler kadar fail değil miydi? Bir şeyin failliği ya da oluş halini sorgulamak için her zaman bir diğerine mi ihtiyacı vardır? Kendi başına zaman içinde olma durumu yani oluş hali, bir başkasıyla ilişki kurmuyor oluşu -bilinçli ya da bilinç dışı- onun fail, aktör olması adına yeterli değil midir? O şeyin kendilik hali, ve kendi iç ilişkileri onu zaten kendi şeyliğinin faili ya da aktörü yapmaz mı?

Fail olanı anlamaya çalışırken yine öze dönüyorum. Zamana dahil olan her şeyi canlı kabul ediyorum. Canlı mı cansız mı tartışması da yapmıyorum çünkü kendi algım ya da bir başkasının algısı, algılanabilenler kadarıyla kalıp yanılabilmeyi, algımda ve algılarda optimize edilmiş haliyle var saymayı kabul etmiyorum. Benim dışımda kalan her şey algımda ve algılarda şekillenmiş hallerinden daha fazlası. Bu yüzden akışa, oluş haline, geçen zamana dahil olan her şeyi canlı kabul ediyorum. Onların yerine düşünmeye çalışmıyorum; onları, oldukları gibi kabul ediyorum. Benimle ve ben dışındakilerle, kendi aralarında ve kendi içlerinde, aynı türde ya da türler arası kurdukları tüm ilişkileri, oluşturdıkları ağları, etkilemelerini ve etkilenmelerini; failliklerini önemsiyorum. Var olmayı, oluş haline dahil olmayı, süreci, döngüyü devamlı olarak anlamaya çalışıyorum. Etkileniyorlar, etkiliyorlar ve var oluyorlar. Kurdukları ilişkiler kadar fail olduklarını anlıyorum.

Bir araştırmacı olarak benim yüklediğim anlamlardan bağımsız olarak da hepsi anlamlı ve gerçek; var olan da, olması muhtemel olan da. Onların kendisine erişemiyorum ya da bilemiyorum, ama bana ve diğerlerine etkisini gözlemleyebiliyorum. Benim onlara etkimin olduğunu düşündüğüm şeylerde, gerçek anlamda bir etkim var mı yoksa kendi hareketimin yansımalarını, izlerini mi görüyorum? Oları aramak, ararken karşılaşılanları görmek ve göstermek, onlara yaklaşmak olarak düşünülebilir mi? Yoksa onları tanımlamaya çalışırken onlardan, oldukları şeyden uzaklaşıyor muyum? Beni etkiledikleri kadar onları aktarabildiğimi fark ediyorum. Anlamlandırmaya çalıştığım şeylerin ötesinde, söz hakkı olabildiğimi

düşündüğüm özde olanın ya da olanların kendisindense, tanımlara sıkıştırmaktansa eylemleri, ilişkileri önemsiyorum.

Bu, yalnızca bilinçli hareketlerden ibaret olan bir inşa değil, hareketi yalnızca insana, genel anlamda canlı olana atfeden bir yaklaşım değil, bir varlığı yalnızca algıyla sınırlandırıp; algılanabilen biçimiyle kabul eden bir tutum değil. Bu bir algının ötesinde, varlığın kendine, özde olana ulaşma çabası. Bu, birliktelikleri barındıran, bağımsızlığa sırtını dönmeyen bir oluş hali; zamanın, mekanın, ilişkilerin ortak bir inşası. Birbirimizin hayatlarında, birbirimizin hareketleriyle, bir fail olarak, başka birinin faillik ağında bulunarak; bir zamanlar var olanlarımızın ve var olmaya devam edenlerin izleriyle...

4. SEN PİYER HAN'IN FAİLLERİ VE FAİL SEN PİYER HAN

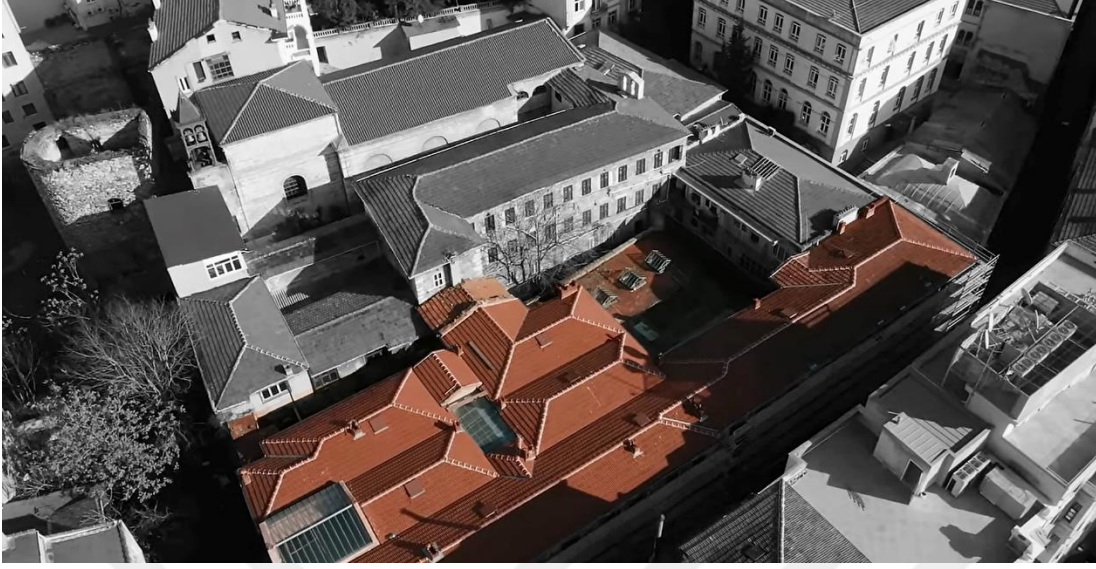
[Arşiv Fotoğrafları, Buluntu İmajlar, Restitüsyonlar, Rölöveler, Söylemler, Anlatılar, Rivayetler, Gözlemler ve tüm bunların referansıyl mekanın aktörlerinin, faillerinin, yaşamı; kendi failliğinin aktarımı]

Sen Piyer Han ile ilk karşılaşmam²², 2022-2024 yılları arasında, “Sen Piyer Han Yeniden İşlevlendirme Projesi”ne dahil olmamla başladı. Bu bölümde yer alan verilere 2022-2023 yıllarında erişim sağladım. Proje içerisinde yer aldığım süreç boyunca, öncesinde dert edinmiş olduğum mekan perspektifinde öznellik/nesnellik düalitesinden evrilen faillik durumu ve mekanın zaman ile bir araya gelerek sahip olduğu canlılık halinin barındırdığı potansiyelleri, akışları, devinimleri Sen Piyer Han ile ilişkilendirdiğimi fark etmem ile birlikte, tez çalışması şekillenmeye başladı. Sen Piyer Han’a dahil olduğum dönemde bu çalışmanın yalnızca özne ve nesnenin insandan bağımsız tanımlanması durumunun mekanla olan ilişkisini sorguladığım bir konumdaydım. Sen Piyer Han hem barındırdığı failleriyle hem de kendi failliğiyle çalışmayı, şu an bulunduğu bir konuma getirdi. Yani Sen Piyer Han bir vaka çalışması değil failliğiyle bir araştırmacı olarak beni yönlendiren bir güç oldu.

Çalışma süresince ele alınan teoriler, kuramsal yaklaşımlar ışığında mekanın faillerinin, özünün, canlılığının keşfi ve çözümlenmesi, ancak en az mekan kadar karmaşık, değişim ve dönüşüm halinde, hem etken hem edilgen, etrafındakilerle şekillenen fakat dönüştüğü halleriyle etrafındakileri de şekillendiren, yaşama, yaşamına dair çokça izler barındıran doğrusal olmayan zamansallıklarla her seferinde yeni anlam kazanan bir alan üzerinden ele alınabilirdi: Sen Piyer Han (Şekil 4.1).

---

²² KG Mimarlık bünyesinde mimar olarak çalıştığım süreç içerisinde “Sen Piyer Han Yeniden İşlevlendirme Projesi”ne dahil olma fırsatı buldum. İBB Miras ekibi ile görüşmeler sonucu verilen izin kapsamında, hala projelendirme sürecinde olduğu için ve şantiyenin kendisi de devam eden bir iş olduğu için, şantiyede güncel müdahaleleri barındıran fotoğrafları değil; mevcut yapının barındırdığı unsurları paylaşıyorum.

Şekil 4.1 : Sen Piyer Han (Url-4)

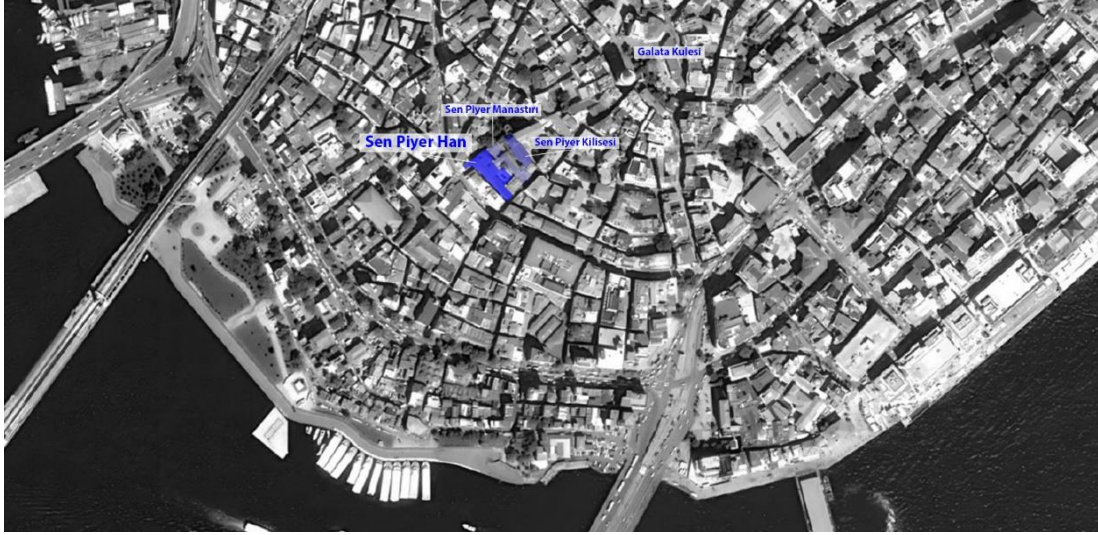
Farklı dönemlerde, farklı yapım teknikleriyle, farklı malzemelerle, farklı ölçülerde, farklı kotlarda, farklı amaçlar için yapılan beş yapının, arada kalan geçiti de içine dahil eden birleşimiyle; yapılar arası geçişler için açılan bir takım yırtıklarla, eklenip çıkarılan merdivenlerle, yıkılan ve katman katman üst üste boyanan duvarlar, kurulan mekanlar, alınan döşemeler; birleştirilmiş hallerinin üzerine eklenen yeni bir kat ile; hem bir sınır, hem bir banka, hem bir mimarlık ofisi, hem bir atölye, hem bir depo, hem bir hardal atölyesi, hem bir heykel atölyesi, hem de bir muhteşem kot.

Sen Piyer Han'ın kendisinden önce arşiv araştırmaları, belgeleri, halihazırda yer alan rölöve, restitasyon ve restorasyon projeleriyle tanışmıştım. Yeniden işlevlendirme projesine başlangıç çalışmaları ise Sen Piyer Han'ın tarihsel anlatısını, dönüşümlerini anlamak doğrultusunda gerçekleşti. Bölümün ilerleyen kısımlarında burada paylaşıyor olduklarım, Sen Piyer Han ile karşılaştığım ilk günden itibaren maruz kaldığım verilerin zihnimde yer eden ve failliğinin katmanlarını oluşturan ilk adımları oldu. Sen Piyer Han'ı bir fail olarak okumaya başlamamı sağlayanlar ise geçmişteki yaşantısında hem birbirinden bağımsız olarak da işleyen durumların, olayların, işlevlerin olması; hem de bu bağımsızlıklarla örülmüş ilişkiler ağının hem fiziksel hem de kavramsal olarak okunabiliyor olmasıydı. Burada aktarılanlar hiyerarşik anlatımları ya da önemleri değil, Sen Piyer Han'ı benim perspektifimde, algımda şekillendirenleri; beni etkileyenleri aktarabilmeye çalışıyorum. Bu doğrultuda da aktarılanlar Sen Piyer Han'ın kimliği, benliği, tanımları olarak değil; bir fail olarak Sen Piyer Han'ın etki

kapasitesinin aktarımı olarak; bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan bir failin bendeki yansımaları olarak görülmeli (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 : Sen Piyer Han (Çatal, 2024)

²³ Dominiken Tarikatı Katolik kilisesine bağlı bir tarikattır. Tarikata bağlı din insanları, üst düzey yöneticilerin yönlendirmeleriyle göreve giderek, birçok manastır ve din okulu açılır. Fransa, İspanya, İtalye ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde vaiz, misyoner, dinbilimci olarak faaliyet göstermişlerdir (Toprak, 1994 ve Kösebay, 1996). Dominiken rahipler İstanbul'a ise ilk olarak 1233 yılında gelmişlerdir ve Galata'daki San Paolo Kilisesi'nin yakınına yerleşerek bir manastır kurmuşlardır (Toprak, 1994 ve Kösebay, 1996). Dominikenler'in, 1532'de Fransadan gelen Dominiken rahipleriyle ismi St. Pierre olan San Pietro Kilisesi'ne gelişinin ise 1476 olduğu bilinir (Kösebay, 1996).

Şekil 4.3 : Sen Piyer Han konumu (Url-5)

Dominiken Rahipler topluluğu bu yangından sonra, yüksek duvarlar ile kiliseyi Perşembe Pazarı aksı ve ana caddeden soyutlamak adına, Sen Piyer Han'ı inşa ettirirler. İnşa için Elçi Comte Saint Priest, Fransa Krallığı'nın desteğini sağladığı için, elçinin bir arması (Şekil 4.4) hanın duvarına konumlandırılır (Kösebay, 1996). Sen Piyer Han her ne kadar bir han olarak tanımlanıyor ve isimlendiriliyor olsa da kabul gören han işlevine ya da plan çözümlemesine sahip değildir. Yapının, başta Fransız diplomatik faaliyetleri ve ticari temsilcilikler için bir merkez işlevinde olduğu bilinir. 18. yüzyıl boyunca Galata'nın Levanten ticaret hayatında önemli bir rol oynayan han, Osmanlı Bankası'nın 1856-1893 yılları arasında bu binada kurulup faaliyet göstermesiyle de önem kazanır. Aynı dönemde İtalyan Ticaret Odası ve Konstantiniye Barosu gibi kurumlar da burada yer alır (Kösebay, 1996).

Şekil 4.4 : Elçi Comte Saint Priest Arması (Url-6)

Kösebay'a²⁴ göre (1996), hanın tarihsel kimliği ve mekansal işlevleri, Galata'nın sosyo-kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Hanın tarihi, sadece bir bina olarak değil, aynı zamanda Levanten toplulukların yaşam biçimlerini yansıtan bir mikrokozmos olarak değerlendirilmelidir. Sen Piyer Han kuzeyde sura bitişik inşa edilmiş olup 3. kat kotunda sur duvarının üzerine taşar (Şekil 4.5). Sur duvarları yapı içerisinde de algılanabilir durumdadır. 2225m²'lik kullanım alanı ve 58m'lik cepheye sahip olan, farklı dönemlerde inşa edilmiş üç kattan oluşan han aynı zamanda farklı 5 yapının birleşimleriyle yaşam kazanır (Kösebay, 1996). 2. kata kadar taş olan birinci dönem yapılarına (Şekil 4.6) daha sonra tuğla bir kat ile ikinci dönem yapıları (Şekil 4.7) ilave edilir (Şekil 4.8).

Şekil 4.5 : Sen Piyer Han-Ceneviz Sur duvar ilişkisi (Url-4)

---

²⁴ Yonca Kösebay'ın 1996 yılında yazmış olduğu yüksek lisans tezi han yapısının güncel sayılabilecek halinin en kapsamlı ele alındığı kaynak olması sebebiyle yapı için önemli bir konumdadır. Yapı rölövesine ek olarak Kösebay, bir restorasyon proje önerisi de sunar. Kösebay'ın çalışmaları, yapının güncel durumu göz önünde bulundurularak revize edilerek, bu çalışmada yer verilen çizimler ve model için altlık olarak kullanıldı.

Şekil 4.6 : Etkin bir aktör: sen piyer han 1.dönem Yapı Grubu²⁵ (Çatal, 2024)²⁶

²⁵ Aktörlerin aktarıldığı fotoğraflardaki şekil açıklamalarında, aktörün adını büyük harfle başlatıp, faillik ağına dahil olduğum aktörü ön plana çıkarmaya çalışıyorum

²⁶ Url-7, 8, 9

Şekil 4.7 : Etkin bir aktör: sen piyer han 2.dönem Yapı Grubu (Çatal, 2024)²⁷

²⁷ Url-7, 8, 9

Şekil 4.8 : Etkin bir aktör: sen piyer han Yapı Grupları (Çatal, 2024)

Sen Piyer Han'ın güncel kullanımında ana girişi 5 ve 6 numaralı yapı arasında konumlanıyorken, eski geçiş aksından dolayı ana giriş aksına giriş yapıldığında da, 5 ve 6 numaralı yapılara giriş sağlanabiliyor ve zemin katta her yapı bloğunun ayrı bir girişi mevcut.

Hanın ilk inşa amacı diplomatik ve ticari faaliyetler için bir merkez oluşturmak olsa da, zamanla Galata'nın diğer ekonomik ve kültürel işlevlere de hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Güncel halinde ana girişin bulunduğu konumda tonozlu aksın, ilk zamanlarda manastırın iç avlusuna geçiş sağlayan bir sokak olduğu bilinir. Geçiş sağlayan aks zaman içinde yapıya dahil edilip hanın girişi olarak ele alınır. Giriş ve diğer katlar arası ulaşımı sağlayabilmesi adına bu aksa bir merdiven yerleştirilir. İç duvarlara, mekanlar arasında geçiş sağlamak için kapılar açılmış, yapıya bir yeni kat ilave edilir (Kösebay, 1996). 1863'te Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane) ilk olarak burada kurulur. Kösebay (1996) 19. yüzyılda Osmanlı Bankası'na ev sahipliği yaptığı dönemde, hanın iç mekânlarının yeniden düzenlenmiş olabileceğini öne sürer. Günümüzde Osmanlı Bankası'nın (Şekil 4.11) ve gümüş deposunun (Şekil 4.12) izlerini, güncel duvarlarda okumak da mümkündür (Şekil 4.9, 4.10).

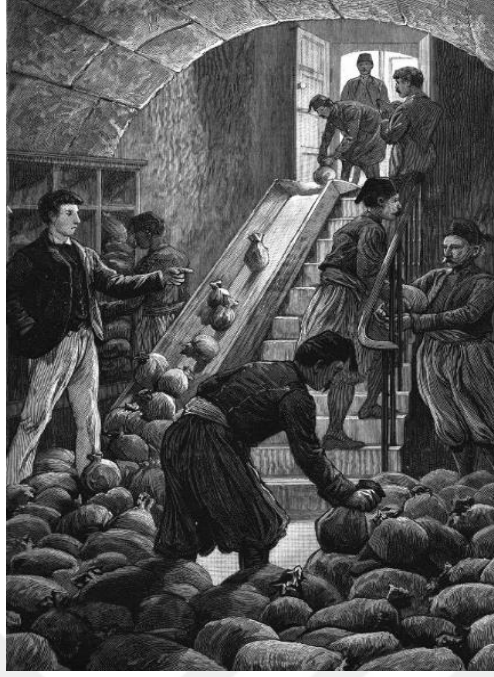
Şekil 4.9 : Osmanlı Bankası Gümüş Deposu, (Çatal, 2023)

Şekil 4.10 : Osmanlı Bankası Gümüş Deposu İzleri, (Çatal, 2023)

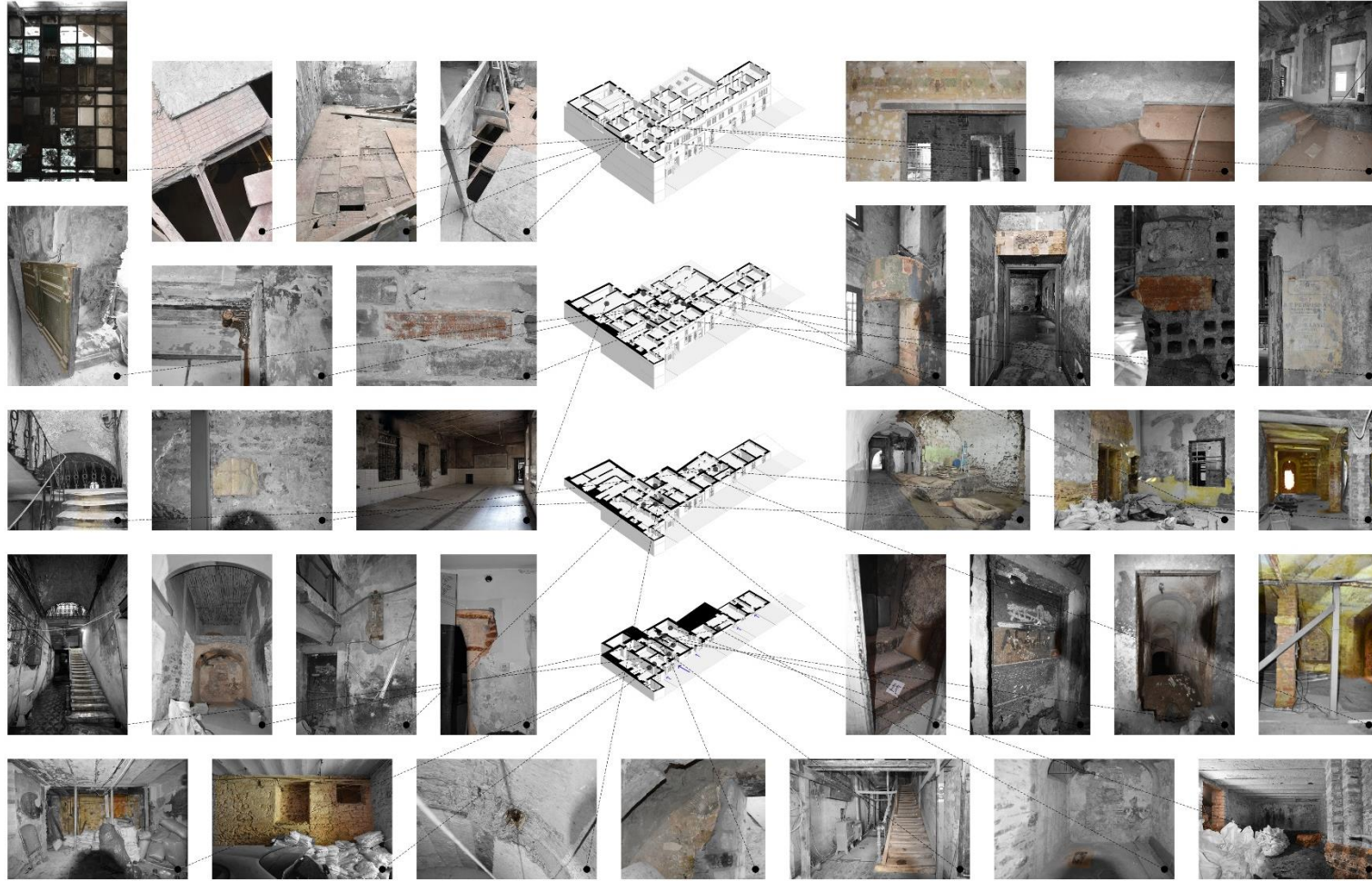

Şekil 4.11 : “Bank-ı Osmanî-i Veznesi” yazısı (Url-10)

Şekil 4.12 : Bank-ı Osmani-i Şahane Gümüş Mahzeni, Salt Arşiv (Url-11)

Osmanlı Bankası'nın handan taşınmasından sonra ise buradaki mekanların, büro olarak kullanıldığı bilinir. Mimarlık ve tasarım büroları olarak kullanımından günümüze çeşitli büro tabelaları ve baykuşlu freskler ulaştığı görülür. Son yıllarda torna ve metal işleme atölyelerinin (hardal atölyesi, demir mobilya yapan bir atölye, depo, matbaa, heykel atölyesi gibi) faaliyet gösterdiği yapının işletme hakkı, 2011 yılında yapılan bir protokol ile belirli bir süre için Bahçeşehir Üniversitesi'ne geçer. Yapı fiziksel iyileştirmelere ek olarak mekansal yeniden işlevlendirmeleri de içerir. Yapıda yıllar içinde kullanıcıların farklı ihtiyaç ve taleplerini karşılamak için, çeşitli yapım teknikleri kullanılarak büyütülmesi sonucunda, farklı kotlar ve ebatlarda mekanlar oluşturulduğu gözlemlenir. Düzensiz ve plansız müdahaleler, büyütme sonucunda ise, nitelikli olarak değerlendirilebilecek mimari bileşenler ve mekanların zarar gördüğünü söylemek mümkündür. Buradaki nitelik kastım ise zamanın, kullanıcıların, yaşamın, oluş halinin izlerinin yer alması. Her ne kadar güncel ticari işlevleri yapı dokusuna zarar vermiş olsa da, o işlevlerin bıraktığı izler de Sen Piyer Han'ı Sen Piyer Han yapan ve hafızada, en azından bir araştırmacı olarak benim algımda yer etmesini sağlayan şeyler. Bırakılmış tüm izler, beş benzemizin birleştirilmesiyle, üzerine tamamını kaplayan bir kat eklenmesiyle, duvarların oyulması, döşemelerin yırtılmasıyla oluşturulan bir yapının, bu çalışmayı şekillendirmiş oldu. Bu bölümde de, Sen Piyer Han'ın failliğiyle beni yönlendirdiği anların fiziksel yansımalarını, karşılıklarını paylaşıyorum (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : Etkin bir aktör: fail Sen Piyer Han aktör konumları (Çatal, 2025)

Tamamlanan Sen Piyer Han arşiv araştırmalarından sonra, Yeniden işlevlendirme projesinin ikinci aşamasında ise yapmam gereken, var olan çizimleri kendi ofis altlığımız ve çizim prensiplerimiz kapsamında düzenlemektir. Dosya boyutları çok yüksekti ve takılan, komutların bazen çalışmayıp hata verdiği çizimlerle, internet araştırmamda gördüğüm görsellerin zihnimde oluşturduğu karmaşayı hala anımsayabiliyorum. Bizimle paylaşılan dosyalar arasında hanın içerisinde gezabildiğimiz bir uzantı da mevcuttu. Çizimlerdeki mahal isimlerine göre klasörlenmiş, bir tık uzağımda olan, tekrar ve tekrar alanların içerisinde gezdiğim ve çalışırken kullanmayı en çok sevdiğim bir uzantı. Şantiye fotoğrafları ya da arşiv görsellerinde karşılaşmamın çok da mümkün olmadığı kısımlar ve detaylara anlık erişimim olduğu için ilk zamanlarda iki boyutlu çizimlerden çok, orada vakit geçiriyordum. İki boyutlu çizimlerden üç boyutlu model üretimine geçtiğim aşamada ise Sen Piyer Han'a daha hakim olabileceğim için iyi hissediyordum, hem de bu denli farklılığı içinde barındıran mekanlar bütününe nasıl sindirebileceğim konusunda kuşku duyuyordum. Genelde bir model üzerinde çalışırken, daha düzenli ve kolay işlenebilir olması adına, her kat planını ayrı bir blokta çalışıp sonrasında birleştirirdim. Sen Piyer Han'ı modellerken de bu düzende çalışmanın daha verimli olacağını düşünmüştüm fakat, döşemelerin, doğramaların, kapıların, merdivenlerin ve çatıların aksiyel bir devamlılığı olmadığı için bunu yapmak pek de mümkün olmadı. Halihazırda bizimle paylaşılan rölövelerdeki kesitler de her mahali (doğal olarak) içermediği için öncesinde bahsettiğim uzantı içinde gezerek, fotoğraflara bakarak, referans alabildiğim yerlerden çıkarımlarda bulunarak modellemeye başladım.

Sen Piyer Han'ı ilk fiziksel ziyaretimde, sık sık incelediğim hanın imajları, çizimleri, uzantı içerisindeki gezintilerim sayesinde, düz beyaz zeminler olarak boyutlandırdığım hanın içerisinde hareket halindeydim. Hem tanıdık biriyle karşılaşma, hem de bir yabancıyla tanışma. Zihnimde ilişkilerini canlandıramadığım ve var olan verilerle destekleyemediğim alanları bu geziyle birlikte daha net görebildim. Şu an bunları yazarken bulunduğum konumda da, önce mekanı fiziksel olarak deneyimleyip sonra çizmeye ya da modellemeye başlamanın, bu karmaşadaki bir yapı için çok mümkün olduğunu düşünmüyorum, en azından kendim için.

16 Kasım 2022 tarihli şantiye ziyareti sırasında çizimlerde ve güncel halinde şap olduğunu bildiğimiz (en üstte onu gördüğümüz için öyle olduğunu varsaymak zorunda olduğumuz) alanda yapılan çalışmalar sonucu, mekanın belirli bir kısmında renkli

camlardan oluşan bir döşeme olduğu ortaya çıkmıştı (Şekil 4.14). Geçirdiği müdahaleler sonrası ve zamansal süreçte maruz kaldığı etmenler sebebiyle iyi bir durumda olmadığı için yeniden yapılması gerektiğine karar verilmişti. Yapı uzun zamandır atıl bir durumda olsa da, onun yaşındaki bir yapıya (yapılar bütününe) göre kendimi çok da güvensiz hissetmediğimi hatırlıyorum.

Şekil 4.14 : Etkin bir aktör: Renkli Camlı Döşeme (Çatal, 2022)

Sen Piyer Han'ın, eskiden iki kattan oluşan beş farklı yapıdan ikinci ve üçüncü yapı arasında konumlanan, eski manastıra geçişi sağlayan üstü tonozlu geçiş alanının, bir nevi bir sokağın, Osmanlı Bankası'nın 1863 sonrası burada konumlanmasıyla birlikte eklenen ve beş yapının tamamına yayılan üçüncü kat eklentisiyle birlikte bu geçiş alanı kapatılarak yapının şu anda da kullanılan ana girişi oluşturulur. Katlarla bağlantısı sağlanması adına giriş kapısının hemen karşısına, 5 numaralı yapının bir kapısının da bulunduğu, ana giriş kapısının sağında konumlanan bölüme bir merdiven (Şekil 4.15) eklenir. Bu merdiven bizi 2. kata kadar ulaştırır. 2. katta merdiven ile ulaşılan konumda sola doğru bakıldığında 3. kata çıkmak için yapı içerisinde ilerleyerek diğer merdivene yönelmek gerekir.

Hana giriş yapılır yapılmaz, mermer merdiven bir odak noktası haline gelir. Mermer basamakların yıpranmış kısımlarında, merdivenin kullanım doğrultusu çok net bir şekilde okunur. İlk basamakta yıpranarak erimiş kısım basamağın soluna yakın bir konumda bulunur. Merdiven aksı kapı aksının sağında bulunduğu için, kapıdan girilir girilmez merdivene ilerlendiğinde, merdivenin aksının solunda kalan kısma yönelmiş oluruz. Merdivenin ilk kolunun ortalarında kapıdan merdivene göre şekillenmiş doğrultu devam eder ve ortasına gelindiğinde sahanlığa yaklaşıldığı için merdivenin diğer koluna dönüşü sağlayacak yöne doğru bir yönelim görülür. Sahanlığa ulaştıran basamakta bu, basamağın tekrar soluna yakın bir yerde bulunur (Şekil 4.16). Çıkan kişinin sahanlık sonrasındaki dönüşün yansıması olan bu iz, fail olarak merdiven çözümlemesinde, ilk aşamada teorik çözümlemesini yapmaya çalıştığım özne-nesne deviniminin pratikteki yansıması olmuştur benim için. “Bir insan nasıl nesne olabilir, ya da bir nesne nasıl bir insanı yönlendirebilir?” sorusunun cevabı tam karşımda duruyordu. Özne konumlu insan bir merdiven inşa ediyor: bir nesne olarak merdiveni üretiyor. Merdiven üretilip kullanılmaya başladığında doğal olarak konuma bağlı aksiyel hareket potansiyelinde olan insan genellikle aynı konumlara basarak merdiveni çıkarken, merdiveni aynı aksta aşındırıyor. Bu aşınma zaman içerisinde arttıkça oluşan eğri basımlı merdiven, basımı zorlaştırdığı için özne olan insan kendi hareketinden şaşarak o aksın çeperinden dolanarak, sağına ya da soluna basarak bir üst kota ulaşıyor. Şantiye gezileri sırasında, merdiven ahşap eklentilerle üzerleri örtüldüğü için merdivenin çıplak failliğini deneyimleme şansım olmamıştı (Şekil 4.17). Bu bağlantıyı daha önce deneyimlediğim farklı yapılardaki mermer basamakların eğik kısımlarına basmama çabamla ve bugüne kadar gözlemlediğim diğer insanlarla bu merdivenin failliğini, aktarıyorum. Tıpkı Barthes’in The Death of the Author’unda (1967) olduğu gibi merdiven üretildiği andan itibaren üreticisinin bir nesnesi olmaktan kurtulup, kendi bağımsızlığına kavuşuyor ve kendi yaşamını en baştan şekillendirmeye başlıyor. Üreticisi özneyi öldürüp kendisi bir yönlendirici oluyor. Öznenin ölümü gerçekleşiyor ve kendisi bir özne konumuna geliyor. Yani aslında nesne olan merdiven, zaman içinde dönüştüğü haliyle yönlendirici bir güce kavuşarak, özne insanı nesne pozisyonuna getirip onun hareketini yönlendirerek özneleşiyor. Etki etme kapasitesinin gözle görülür biçimde okunabildiği bu merdiven beni faillik çözümlemesine yönlendirdiği için, bu çalışmanın dönüştüğü hali için, bir fail olan benim algımda Sen Piyer Han’ın anlatısıyla özdeşleşmiş, yönlendirici bir faildir.

Şekil 4.15 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Url-12)

Şekil 4.16 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Url-9)

Şekil 4.17 : Etkin bir aktör: ana giriş Merdiven'i (Çatal, 2023)

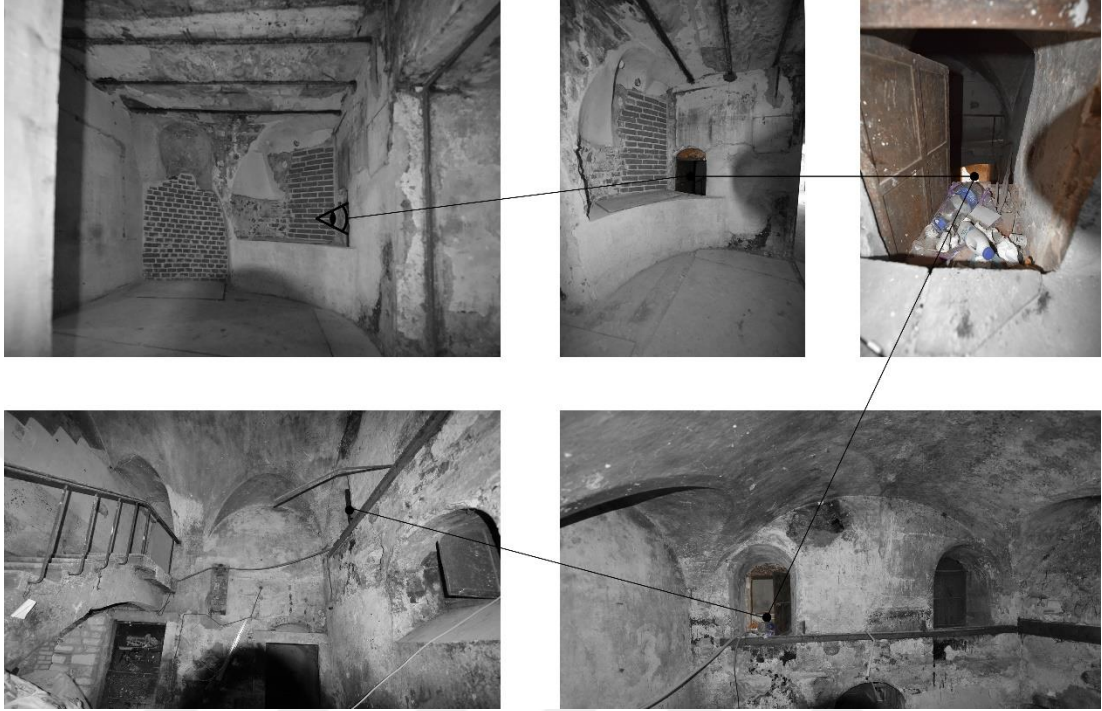
Giriş kapısı ve merdivenin tam sağında kalan mahali fotoğraflarken, mahalde ilk olarak dikkatimi çeken, üzeri sıvanmış; hiç orada yokmuş gibi davranılmış sütun oldu (Şekil 4.18). Sütun, kullanılmayan ve yukarıya olan erişimi kapatılmış, depo gibi kullanılan merdiven alanıyla ve sonraki sayfalarda değindiğim üzerinde “Abdullah” yazısı olan kapının açıldığı alanın arasında kalan duvarda konumlanıyordu.

Şekil 4.18 : Etkin bir aktör: Gizlenmiş Sütun (Çatal, 2023)

Merdivenle ilk kata ulaştığımda, tam karşımda, boşlukları tuğla ile örülmüş bir duvar beni karşılıyordu (Şekil 4.19). Duvarın sağında kalan kısımda, merdivenden ilk çıkıldığında görülmeyen küçük bir pencere konumlanıyordu. Pencereden içeri baktığımda içinde bulunan merdivenden onu tanıyarak, o mahalin Osmanlı Bankası gümüş deposu olduğunu anladığımda geçiştten sağa yönelerek gümüş deposuna geçiş yapmak istedim fakat gümüş deposuna 1. kattan erişimi sağlayan açıklık bir plaka ile kapatılmıştı. Sen Piyer Han’ı fotoğraflama akışını bozmamak adına mahalleri sırasıyla fotoğraflamaya devam etmem gerekiyordu. Gümüş deposuna zemin kat kotundan ulaşım sağlayabilen mahale geldiğimde, o mahalin kendisinden çok depoya beni ulaştıracak alana doğru yönelmeyi istiyordum; bir fail olarak, fail beni yönlendiriyordu. Gümüş deposuna giriş yaptığımda 1. kat merdiven holünden baktığım pencereye paralel konumlanan bir pencere daha bulunuyordu. Sen Piyer Han genelinde, mantıken olmasını düşündüğümüz alanların çoğu, han beş yapı birleşimden oluştuğundan dolayı, farklı bir alana da çıkabiliyordu. Ya da dışarıdan bakıldığında iki

pencere açıklığı olan bir yapının içerisine girildiğinde, aslında üç penceresi olup birinin üzerinin dışardan kapatıldığı da anlaşılabiliyordu. Bu yüzden doğruluğunu tahmin ettiğim pencereyi, önüne bırakılmış şişelerle teyit edebildim.

Şekil 4.19 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposu Penceresi (Çatal, 2023)

Gümüş deposunda, Eski Banka Sokak’a paralel gümüş deposundan bir alt kotta konumlanan bir altın deposu da (Şekil 4.20) bulunuyordu. Bu alana geçiş yapamamıştım çünkü açıklığın önünde çökmüş bir alan vardı. Bu alan içerisinde bulunan çamurlaşmış bir su birikintisi de bulunuyordu. Normalde bu mahal ve bulunduğu kot mevcut planlarda bulunmuyordu. Sonradan ortaya çıkarılmıştı ve bizimle planları paylaşılmıştı. Paylaşılan plana göre bu altın deposu alt kotta, merdivenin başladığı konumdan Eski Banka Sokak’ a doğru ilerleyen, hanın giriş kapısı ile merdivenin arasında, sağ tarafta konumlanan mahalin tamamını kapsıyordu yani gümüş deposunun alt kotunda bir mahal bulunmuyordu. Esnaflarla sohbet edilirken, çok eskiden hanın içerisindeki bir kapıdan geçip Galata Kulesine yakın bir konumdan çıktıkları anlatılmış. Böyle bir yer varsa ve sonradan kapatıldıysa Osmanlı Bankası’nın altın deposundan erişilen bir yerde olabileceğini düşünüyorum. Ama tabii bir şehir efsanesi de olabilir. Gümüş deposundaki merdivenden yukarı çıkarak ulaştığımız alan, yani ana merdivenle 1. kata ulaştığımızda sağa yöneldiğimizde ilk solda kalan açıklık, duvar örülerek daha öncesinde kapatılmış. Bu eklenti bizim projeye dahil olduğumuz süreç öncesinde açılmıştı fakat şantiyeye erişimimiz olan

günlerde o açıklık yine bir plaka ile kapatılmıştı. Gümüş deposundaki merdivenin bir üst kota bağladığı bu kısımda etrafa bakarken uzaktan ne olduğuna anlam veremediğimiz bir şeyle karşılaştık (Şekil 4.21). Telefon ışığıyla daha yakından baktığımızda bir yarasa olduğunu fark ettik. Ne zaman nasıl girmişti, hangi boşluktan girip oraya yerleşmişti? Kullanıcısı olduğunu düşünmediğimiz ama en az diğerleri kadar oraya ait olan, ait olmuş başka ne, neler vardı?

Şekil 4.20 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposundan erişilen Altın deposu (Çatal, 2023)

Şekil 4.21 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposundaki Yarasa (Çatal, 2023)

Bu alandan diğer mahallere erişim olmadığı için tekrar aşağı inerek gümüş deposuna bir diğer erişimi sağlayan, Eski Banka Caddesi'nden girişi olan 5 numaralı yapıya doğru yöneldim. İlk olarak altın deposuna iniş kapısının hemen solunda, biraz

yukarılarda bir iz dikkatimi çekmişti (Şekil 4.22). Bir elektrik panosunun zamanında burada olmuş olabileceğini düşünmüştüm, ama izin bulunduğu alanda taş duvar parçaları, geri kalan yüzeyle hemyüz değildi. İzin tam karşısına baktığımda onu tamamlayan başka bir iz de görememiştim (Şekil 4.23). Ne olduğundan emin olamadığım izin altında da, diğer duvarda olduğu gibi Osmanlı Bankası döneminden olduğu düşünülen çentikler görülebiliyordu.

Şekil 4.22 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda tanımlanamamış İz (Çatal, 2023)

Şekil 4.23 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda tanımlanamamış İz'in karşısında bulunan duvar (Çatal, 2023)

İki mahali birbirine bağlayan açıklığın hemen öncesinde, sağdaki çürümüş metal kapıda bir yazı bulunuyordu: “Abdullah” (Şekil 4.24). Abdullah kapının sınırlarını tam idrak edememiş olacak ki açık renkli boyayla ilk ismini yazma denemesinde adını

sığdıramayıp üzerini karalayarak hemen altına siyah boyayla, bu sefer daha soldan başlayarak adını yazabilmişti. Abdullah burada çalışan biri miydi? Buraya nasıl erişmişti? Yapının atıl kaldığı zamanlar da mı yazmıştı bunu? Ne zaman bir aktör olmuştu Sen Piyer Han'ın bir faili olarak?

Şekil 4.24 : Etkin bir aktör: osmanlı bankası gümüş deposunda Abdullah (Çatal, 2023)

Gümüş deposuna girmeden önce, 5 numaralı yapıyı fotoğraflarken, şantiye ziyaretinden bir süre önce, sonradan müdahale olan bir döşemenin alınmasıyla birlikte, kuyu olarak tanımladığımız bir alan ortaya çıkmıştı (Şekil 4.26, 4.27). Etrafı ıslak ve yumuşak toprakla kaplıydı. Zaten mahale girer girmez nemli hava ve toprak kokusu yüze çarpıyordu. Alanda bir su akıntı problemi de mevcuttu ve kum torbalarıyla su akışı kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Alınan döşeme çuvallara koyulup alandan çıkarılmak üzere mahalde istiflenmişti. Kuyu denmişti ama dairesel ya da düzenli bir formu yoktu. Boşluğu, kendi form hacminin total kesitinden küçük bir boşluk ve duvardan bu boşluğa doğru uzanan bir oyuntu da bulunuyordu (Şekil 4.25).

5 numaralı yapıda bulunan mahalden çıkılıp, 4 numaralı yapının girişinden girildiğinde bizi karşılayan alan farklı kotlarda bulunan döşemeleri, farklı akslarda açıklıkları olan bir mahal. Girişten sonra sola yöneldiğimizde karşılaştığımız tavan ilişkisi dikkatimizi çekmişti (Şekil 4.28).

Şekil 4.25 : Solda gümüş deposu geçişi, sağda etkin bir aktör: Kuyu, alınmış döşeme izleri (Çatal, 2023)

Şekil 4.26 : Etkin bir aktör: Kuyu, alınmış döşeme izleri (Çatal, 2023)

Şekil 4.27 : Etkin bit aktör: Kuyu (Çatal, 2023)

Şekil 4.28 : Etkin bit aktör: Tonoz ve etkin bir aktör: tonozun altındaki Tuvalet (Çatal, 2023)

Döşemenin neye hizmet ettiği bilinmiyordu ama tonozun sol üst-arkasına bakıldığında örülmüş bir açıklık olduğu gözlemleniyordu. Belki 5 numaralı yapının içinden erişilebilen bir alan da olabilirdi ya da raspa esnasında bu formda bir ortaya çıkarma işlemi yapıldığı için bunu böyle bir yorum oluşuyor da olabilirdi. Öngörülerimiz haricinde hala bu alanın kullanımıyla ilgili kayıtlı bir bilgi bulunmuyor. Tonoza biraz daha yaklaşıldığında pencere açıklığının hemen altında bir alaturka tuvalet konumlanıyordu (Şekil 4.28). Halihazırdaki projelerde ya da içerisinde dolanabildiğimiz uzantıda bu tuvaletle daha önce karşılaşmamıştım.

Şekil 4.29 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar (Çatal, 2024)

4 numaralı yapıda tuvaletin bulunduğu alanda ilerleyince duvarlar birden sarılaşıyordu. Yapılan testler sonucu duvarın sürekli kustuğu sarı maddenin kükürt olduğu ortaya çıkmış. Maddenin salınımını durdurmak adına birçok müdahale yapılmış fakat hiçbirisi başarılı olamamış, durdurulamamış. Sarı duvar aksının diğer

tarafında konumlanan komşu parsel dairesinde de aynı problem görülmüş. Daire sakinlerinin de bir çok şey deneyip, bir çözüm bulamayıp, çareyi salınan sarı maddeyle savaşmayı bırakarak, duvarı sarıya boyadıkları söylenmişti. Birden fazla mahalde sarı duvarların konumlandığını biliyordum fakat nerelerde karşılaşacağımdan emin değildim. Eski fransız bankası gişelerinin olduğu bilinen alandan birkaç basamakla yukarı çıkıldığında erişilen 4 numaralı yapının 1. katında, alanın çoğunda sarı duvarlar bulunuyordu (Şekil 4.29). 4 numaralı yapının 2. katında (Şekil 4.30) ve 6 ve 7 numaralı yapıların da zemin katında birleştikleri aksta (Şekil 4.31), sarı duvarlarla karşılaşılıyordu.

Şekil 4.30 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar 4 numaralı yapı 2. kat (Çatal, 2024)

Şekil 4.31 : Etkin bir aktör: Sarı Duvarlar 6-7 numaralı yapı zemin kat (Çatal, 2024)

4 numaralı yapının 2. katında, sarı duvarları uzaktan gördüğümde yakından bakabilmek için ilerlerken üzerinde yazılar olan tuğla (Şekil 4.32) dikkatimi çekmişti. Başka var mıydı, varsa görülebilir halde miydi bilmiyordum. 2. katta ilerlerken, giriş aksındaki merdivenden bu kata erişildiğinde sola ilerlenip, küçük bir depo görünümünde olan alan duvarının, cam döşemeye bakan yüzünde; 6 numaralı yapının bir parçası olan duvarda da aynı tuğla konumlanıyordu.

Şekil 4.32 : Etkin bir aktör: Tuğla (Çatal, 2024)

3. kata çıktığımda ilk bakmak istediğim, çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan, üzeri kapatılmış, neye hizmet ettiğini anlayamadığımız yeni bir döşeme alanı olmuştu (Şekil 4.33). 3. kat sonradan tüm yapı üzerine konumlandırıldığı için, aradaki kot farklarından kaynaklı bir şey de, belirli bir amaç için yapılmış da olabilirdi. Renkli Cam döşemeye paralel, 6 numaralı yapı sınırlarında konumlanıyordu.

Şekil 4.33 : Etkin bir aktör: Döşeme (Çatal, 2024)

Şekil 4.34 : Etkin bir aktör: Muhteşem Kot (Url-13)

Bir mahalden hep “muhteşem kot” (Şekil 4.34) olarak bahsediliyordu. İlişkileri keyifli farklı kotlardan oluşan bir mahal olduğu için böyle isimlendirdiklerini düşünmüştüm. Çünkü başımı kaldırdığımda aydınlığı gördüğüm ilk kapıdan çıkarsam giriş katta olduğum sola yönelip iki üç basamak çıkarsam birinci katta olduğum bir alandı. Sırtımı ana girişe döndüğümde karşımda Ceneviz Sur duvarları kalıyordu. Sonradan öğrendim ki o mahalde eskiden Muhteşem Kot isminde birinin işletmesi varmış. Jean pantolonun Türkçe’deki karşılığının kot pantolon olmasının sebebi de Muhteşem Kot’un kendisiymiş. Muhteşem kot mahaliyle ilişkim ilk olarak o alana Dominiken Rahiplerin talebiyle, bir kütüphane projesi çalışmasıyla kurulmuştu. Muhteşem Kot mahali, projelendirmede, işlevinin ne olacağı belirli olduğu için önceliklendirilen bir alandı ve üç boyutlu modellemede, ona ulaştıran ve onun ilişkilendiği mahallerle detaylandığı ilk mahallerden biriydi. Öneri proje sunmamızdan sonra bu alanın kapsamımız dışında bırakıldığını öğrenmiştik. Alanın sur duvarına bitişik kısmı ve kot ilişkileri, başlangıçta Sen Piyer Hanı içselleştirmemi sağlayan unsurlardı. Yapı genelinde kurulan karmaşık ilişkilerin ve komplike örüntülerin yansımaları, yapı oluşturan mahallerin çoğunda olduğu gibi, burada da net bir şekilde okunabiliyordu. Çalışmanın ilk aşamasındayken, henüz Sen Piyer Han’ın faillerini düşünmüyorken, Richard McGuire’nin (2020) Here’da kullandığı mekansal katmanların zamansal süperpozisyonu yöntemiyle Sen Piyer Han’ın aktörlerini aktarmaya çalışmanın iyi bir deney alanı sunacağını düşünmüştüm. İlk deneme konumum Muhteşem Kot’un atölyesinin yer aldığı mahaldi. Üretim aşamasındayken bir şeylerin, olmasını düşündüğüm gibi ilerlemediğinin farkındaydım. Ortaya çıkan görsel (Şekil 4.35) sonrasında, çalışma başında tartışmayı hedeflediğim anlatıyı sağlamadığını düşünüyorum.

Şekil 4.35 : Muhteşem Kot (Çatal, 2024)

Bu durumu başlangıçta veri eksikliğinden kaynaklanan grafik yetersizliğin bana verdiği rahatsızlık olarak yorumlasam da sonrasında, Muhteşem Kot atölye mahalinde, erişilen yalnızca bir hikaye verisinin olmasının, yani o mahalin yaşamındaki yalnızca bir aktörün verilerinin oluşu onun failliği üzerine düşünmek için yeterli değildi. Tabii o mahalde bir zamanlar Muhteşem Kot'un atölyesinin konumlanmış olması o mahal özelinde Sen Piyer Han'ın faili olma bağlamında önemi göz ardı da edilemezdi. Aslında o mahale dahil olmuş diğer aktörlerin hikayesinin olması da bu eksikliği tamamlamayacaktı çünkü o mahalin failliği, yalnızca zamanda ona iliştilmiş etkilerle de sınırlı değildi. Kendi içinde barındırdıkları kadar çeperinde konumlandığı, konumlandıklarıyla da anlamlıydı. Yalnızca Muhteşem Kot atölyesinin kendi failliği de, tüm bağlamla ve diğer mekanlara dahil olan her fail ile, aktör ile, onların izleriyle, etkileriyle orada olma haliyle mümkündü. Her bir aktör ve onların failliği pek tabii kendi katmanında değerliydi, ama Sen Piyer Han'ın failliğinde, her aktörün, her failin kendisine ek olarak kurdukları ya da kuracakları ilişkilerin çözümlemeleri, aktarımları, Sen Piyer Han'ın faillerini, Sen Piyer'i oluşturan şeyler bütünüyle anlamlı kılıyordu.

Benim de bir araştırmacı olarak bu çalışmada konumlandığım aralık, benim için bir fail olarak bu çalışmaya yön veren Sen Piyer Han'ın bendeki karşılığını, yansımalarını, izlerini hem kavramsal hem de görsel olarak yansıtmak olduğu için, bir araştırmacı olarak "ben"im Sen Piyer Han'ımı (Şekil 4.36) aktarmanın daha doğru olacağını düşündüm. İlk aşamada Sen Piyer Han'ı okumak için kullandığım erişilebilir verilerin zihnimde kalanlarıyla birlikte, öznellik içeren deneyimlerimi ve düşüncelimi aktararak okuyucuyla paylaşıyor olduğum için, Sen Piyer Han'ın çok katmanlı özüne, kendi failliğini de eklemiş olduğumu düşünüyorum.

Şekil 4.36 : Bir Araştırmacı Olarak “Ben”in faili sen piyer han (Çatal, 2025)

5. SONUÇ YERİNE

Mekan, yaşamındaki etkileşimlerin, anlamların, anlamlandırmaların birer yansımasıdır. İçindeki yaşantıyla, kendi içindeki yaşamıyla, etkileşimlerle, kurulan tüm ilişkilerin oluşturduğu ağlar ile anlam kazanır. Mekana dahil olanları eşit bir değerle ele alabilmek, insan sonrası perspektifle açıldığında, onların ilişkilerini gözlemleyebilmek ya da yorumlayabilmek adına özne ve nesne arasındaki sınırın yeniden ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Özne ve nesnede problemli olduğunu düşündüğüm dikotomik anlam yüklemeleri bir kenara bırakıldığında aslında her ikisinin de mevcut sınırları sürekli aşındırma eğiliminde olduğu ve birbirlerinin yerine geçtiğini düşünüyorum. Burada da literatürde özne insan başta olmak üzere canlılarla, nesne ise genel anlamda cansız olanlarla, maddelerle ilişkilendirildiği için bu kategorize etme biçimini problemli buluyorum fakat; özne ve nesne düallitesi çokça tartışılmış olduğu için, beraberlerinde getirdikleri sorgulamaları, mekanın özünü tartışabilmek adına kıymetli buluyorum. Asıl tartışılan ve önemsenen spesifik olarak kim oldukları da değil, ne zaman, nasıl, neye dönüştükleridir. Tanımsal devinimleri, konumların yıkımlarını göz önünde bulundurarak, öznenin insan odaklı, canlı egemen hali ve nesnenin sabit halinden dolayı, özleri direkt olarak bu düallitede tartışmaktansa, etken ve etkilenen olma halleri üzerinden kategorize etmeyi daha mantıklı buluyorum. Etken ve edilgenlik sabit bir kategori olarak kavramsallaştırılmamalı, çünkü her ikisinin de anlamsal olarak bir hareket barındırdığını düşünüyorum.

Mekana yöneltilen insan sonrası perspektifler aracılığıyla, mekanın kendisine, içerisine, anlatısına ve fiziksel sınırlarına sıkışmış, gizlenmiş, gözle görünür olsa bile ötekileştirilmiş aktörlerin ortaya çıkabileceğini düşünüyorum. Bir araştırmacı olarak ben perspektifinde, Sen Piyer Han'ın aktörlerinin Sen Piyer Han'daki fiziksel ya da kavramsal konumları, faillik durumlarını ortaya çıkarmaya ve aktarmaya çalışıyorum. Ortaya çıkan aktörlerin Sen Piyer Han'ın yaşamında, oluşturuldukları ya da oluştukları dönemdeki önemleri ya da etkileri hakkında çıkarımda bulunmanın, kategorize etmenin, insan sonrası perspektifle bağdaşmayacağını düşünerek çalışmaya dahil

etmemeyi tercih ediyorum. Çünkü her aktör, her bileşen, yaşama dahil olmuş her şey, Sen Piyer'in yaşamına dahil olmuş her şey ve Sen Piyer Han'ın kendisi de bir diğeri kadar değerlidir. İlişkilenebildiği kadar hepsi birer mimari tasarım girdisi ya da çıktısıdır. Sen Piyer Han'ın devam eden yeniden işlevlendirme projesi tamamlanıp erişime açıldıktan sonra, burada çözümlenmiş ve meydana çıkarılmış akörlerin ve faillerin, yalnızca fiziksel olanı içermeyen bir takım sebeplerle üzerinin örtülmesi durumunda da, söz konusu faillerin yaşamının devam edeceği aşikardır. Onların varlıkları, anlamları, yaşamları, insan özne, mimar konumunda bizim perspektiflerimizde anlamlandırmaya çalıştığımızdan çok daha fazlası olduğunu düşünüyorum. Özne insan, mimar konumunda biz, fiziksel ya da kavramsal olarak onları üretiyor olsak bile, kendi içlerinde, diğer ötekilerle, onlara atfetmiş olduğumuz tanımlamalardan ve konumlardan ayrışarak yeni yaşamlar kazanırlar. Mekanda, katmanlaşan zamandan bir parçaya eklenerek, gözle görünür olarak, izler yoluyla ya da geçmiş zamanın hafızasında var olmaya devam ederler. Zaman çizelgesinde kendi yaşamından sonra yaşamı başlayacak olanı da yönlendirerek, referans olarak kendi yaşam katmanlarına öteki aktörleri de eklerler. Zamanın sunduğu yeni katmanlarla da kendi konumlarını bir diğerine ödünç vererek, zaman içerisinde birbirlerini de dönüştürmüş olurlar. Aslında bir diğerinin hareketini şekillendiriyor olmanın da başlı başına bir dönüşüm meselesi olduğu söylenebilir. Onların değişken ve dönüşümlü bu yaşam şekliyle, özne insan, mimar biz, hangi konumda ve durumda bulunursak bulunalım, onlar mekanın antroposentrik perspektifine sıkıştırıldığı durumlarda da tüm gerçekliğiyle varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Zaman içerisinde, onların varlıkları sürdükçe, yalnızca yeni etkileşimlerin kuruluyor olmasıyla değil; aynı etkileşimlerin yeniden kuruluyor olmasıyla bile yeni aktörler, yeni faillerin ortaya çıkmasına neden olur. Her yeni faille birlikte mekan hem fiziksel hem de kavramsal olarak yeniden üretilmiş olur. Bu doğrultuda özellikle restorasyon ve rekonstrüksiyon projelerinde, tasarım ve uygulama açısından, söz konusu yapının yaşamına dahil olan aktörlerin, bir tasarım girdisi olarak kabul edilmesi, aktörlerin keşfi ve çözümlenmesi ve onların faillik ilişkilerinin aktarılması önem kazanır. Bu aşamada problemli olabilecek kısım ise, söz konusu çözümlemelerin ve aktör, fail ilişkilerinin okunmasının ve aktarılmasının öznel kabuller ve yönelimler içerecek olması, fakat bu durumda da araştırmacı ve aktarımcı kişi ya da kişilerin, faillik ağına ya da ağlarına nasıl, ne zaman, hangi koşullarda eklenildiğini de bu anlatıya dahil ederek gerçekleştiriyor oluşu da, aslında okuyucu için bu çözümlemeleri mümkün hale

getirmiş oluyor. Okuyucu, görsel, yazınsal, sözel ya da farklı çevirilerle anlatılanları, aktarılanları, kendi bilgi birikimiyle, kendi deneyimleriyle çakıştırarak; yani kendilerinden de bir şeyler katarak, aktörlere okuyucu bağlamında yeni katmanlar ekleyerek bu döngüyü sürdürmüş olur ve fail konumuna gelir çünkü etiler ve etkilenir. Okuyucu tanımı burada yalnızca okuma eylemini gerçekleştirme hali değil, birilerinin perspektifinden aktarılanlara; aktörlere, onların failliklerine ve kurulan ilişkilere maruz kalmış olanı temsil ediyor. Her ne kadar bu aktörlerin nasıl bir tasarım girdisi olarak ele alınabileceği tartışmaya açık olsa da söz konusu aktörlerin varlığının, kurulan ilişkilerin kabulü ve yapının yaşımına sonradan dahil olacaklar için bir veri olabilmesinin bile güncel koşullarda değerli olduğunu düşünüyorum.

Roland Barthes'ın (1967) "Yazarın Ölümü" paradigmasında olduğu gibi mimarlık bağlamında mekan, mimarın, yani insan özne, kurucu güç konumlu olanın tekelinde değildir. Fizikselleştirildiği andan itibaren mimarın otoritesinden ayrılan mekan her kullanıcısıyla, her bileşeniyle, her aktörüyle yeniden anlam kazanır ve hatta kendini yeniden üretir. Barthes (1967) "Yazarın Ölümü"nde, edebi eleştiri ve okur-yazar ilişkisinde köklü bir paradigma değişikliği önerir. Barthes, geleneksel edebiyat eleştirisinde yazarın bir metnin nihai anlamı ve yorumu üzerinde belirleyici olduğu varsayımını sorgular. Ona göre, yazarın kimliği, niyetleri ve biyografik bağlamı bir metnin yorumlanmasında ön plana çıkmak yerine, metnin kendisi ve okurun o metni anlamlandırma süreci daha önemli hale gelmelidir. Bu, özellikle "yazarın ölümü" kavramıyla sembolize edilir; Barthes'a göre, yazılı bir eserin anlamı artık (yazma eylemini gerçekleştiren kişi haricinde okuma eyleminin gerçekleştirilmesi ile) yazardan bağımsızdır ve okurun özgür yorumuna açıktır (Barthes, 1967). Barthes, okurun metinle kurduğu ilişkiyi ön plana çıkarır ve anlamın doğuşunu yazarın otoritesinden okurun aktif katılımına kaydırır. Böylece, yazar "ölür" ve anlam, okur ile metnin dinamik bir etkileşimi sonucunda, her okuma deneyiminde yeniden doğar. Barthes'ın bu yaklaşımı, yapısalcılık-sonrası düşüncenin bir örneği olarak; yazarın niyetinden bağımsız olarak metnin çok anlamlı, yoruma açık ve sonsuz bir okuma olanağı sunduğunu savunur (Barthes, 1967).

Barthes'ın bu yaklaşımını mimarlık bağlamında düşündüğümüzde aslında benzer durumların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Mimari tasarım sürecinin merkezine mimarı, yani "yazar" figürü koyulduğunda yapı, onun estetik tercihleri, mekansal kaygıları, sanatsal niyetleri ve ideolojik fikirleri doğrultusunda şekillenir.

Yapının anlamı, mimarın bu kişisel niyetlerinin ötesinde, kullanıcıların, içinde yaşayanların ve toplumsal bağlamın katkısıyla şekillenir. Bu durumda, bir yapı ve paralelinde mekan, tıpkı bir metin gibi, tek bir anlama, “doğru” yoruma indirgenemez olduğu gibi; sürekli dönüşen anlamları ve farklı kullanıcı deneyimlerini içinde barındırır. Yani, bir mekanın anlamı yalnızca bir mimarın, üreticinin, inşa etme yetisine sahip olanın “otantik” vizyonunda değil, o yapının her bir kullanıcısı ve gözlemcisi tarafından yeniden üretilen, çok katmanlı bir deneyim içinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Yani mimarın-kurucu gücün- niyeti artık tek başına bir otorite değildir; mekana dahil olan her şey mekanı anlamlandırmada en az kurucu güç kadar etkilidir. Mekanın anlamı, “orada olmayan bir otorite”ye değil, mekana giren, yaşayan, etkileşime giren bireylerin kendi algısına bırakılır. Mekanlar yalnızca “yazılmış” olan eserler değil, “okunan”, “yeniden yorumlanan” ve her birey tarafından yeniden var edilen dinamik ve çoklu anlatılar haline gelir.

Bu doğrultuda da Sen Piyer Han’dan bir araştırmacı olarak “ben”in perspektifinden yansıtılanlar, yaşandı, aktarıldı ve sonlandı. Her yeni yaşanısta, Sen Piyer Han’a her dahil oluşumda, yeni failliklerle karşılaşacağıma inanıyorum. Çalışma kapsamında Sen Piyer Han’dan aktarılanlar, Sen Piyer Han’ın etken bir unsur olarak; bir fail olarak araştırmacı olan “ben”i etki kapasitesine dahil etmesiyle, öznel deneyim ve yönelimleri de barındırıyor. Araştırmacı olan benim failliğimle aktarılmaya çalışılanlar, Sen Piyer Han’ın aktörleri ve kendi failliği, onlarla kurduğum ilişkilerin yansımaları olsa da, onları burada aktarmaya başladığım andan itibaren artık okuyucunun deneyimleyebilecekleri ya da deneyimledikleri etrafında yeniden şekillenmiş oluyor.

KAYNAKLAR

- Barad, K.** (2003). *Posthuman Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 801-831. <https://doi.org/10.1086/345321>
- Barad, K.** (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Barthes, R.** (1967). *The Death of the Author*. *The Death of the Author* (1968) (Trans: S. Heath). In *Image Music Text* (pp. 142-148). Fontana Press.
- Benjamin, W.** (1999). *The Arcades Project*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Bennett, J.** (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press.
- Benveniste, E.** (2021). *Problems in General Linguistics*. University of Miami Press.
- Braidotti, R.** (2013). *The Posthuman*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Brassier, R.** (2007). *Nihil unbound: Enlightenment and extinction*. Palgrave Macmillan.
- Bryant, L. R.** (2011). *The democracy of objects*. Open Humanities Press.
- Bryant, L., Srnicek, N., & Harman, G.** (Eds.). (2011). *The speculative turn: Continental materialism and realism*. re.press.
- Cherkaoui, S. L., & Gormley, A.** (2008, Mayıs 27). *Sutra*. London.
- Cottingham, J.** (Ed.). (2017). *Descartes: Meditations on First Philosophy: With Selections from the Objections and Replies (2nd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- D'alleggio, E.** (1935). *Le couvent et l'église des Saints-Pierre et Paul a Galata*.
- Deleuze, G.** (1988). *Spinoza: Practical Philosophy*. San Francisco: City Lights Books.
- Deleuze, G.** (2017). *Fark ve Tekrar*. Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G., & Guattari, F.** (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: The University of Minnesota.
- Descartes, R.** (1996). *Meditations on First Philosophy* (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641)
- Descartes, R.** (2008). *Discourse on the Method* (I. Maclean, Trans.). Oxford University Press. (Original work published 1637)

- Derrida, J. (1998).** *Of Grammatology* (G. C. Spivak, Trans., Rev. ed.). Johns Hopkins University Press. (Original work published 1967)
- Derrida, J. (2005).** *Margins of Philosophy* (A. Bass, Trans., Reprint ed.). University of Chicago Press. (Original work published 1972)
- Foucault, M. (1970).** *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage Books.
- Fuchs, T. (2021).** *The Embodied Self: Dimensions, Coherence and Disorders*. Oxford University Press.
- Gallagher, S. (2020).** *Action and Interaction*. Oxford University Press.
- Harman, G. (2002).** *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects*. Chicago: Open Court.
- Harman, G. (2018).** *Object-oriented ontology: a new theory of everything*. Penguin UK.
- Harman, G. (2019).** *Nesne Yönelimli Ontoloji - Her Şeyin Yeni Bir Teorisi*. Tellekt.
- Heidegger, M. (1962).** *Being and Time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). New York: Harper & Row. (Original work published 1927)
- Husserl, E. (2001).** *Logical Investigations*. New York, NY: Routledge.
- Husserl, E. (2021).** *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book* (F. Kersten, Trans.). The Hague: Martinus Nijhoff. (Original work published 1913).
- Kant, I. (1998).** *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1781/1787)
- Kösebay, Y. (1996).** *Galata S T. Pierre Hamı ve yeniden değerlendirilmesi*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Latour, B. (1993).** *We Have Never Been Modern* (C. Porter, Trans.). Harvard University Press.
- Latour, B. (1996).** *Aramis, or the Love of Technology*. Harvard University Press.
- Latour, B. (2005).** *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (1991).** *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- McGuire, R. (2020).** *Here*. Pantheon.
- Meillassoux, Q. (2008).** *After finitude: An essay on the necessity of contingency* (R. Brassier, Trans.). Bloomsbury Academic. (Original work published 2006)
- Merleau-Ponty, M. (2013).** *Phenomenology of Perception* (D. A. Landes, Trans.). Routledge. (Original work published 1962)
- Morton, T. (2013).** *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. University of Minnesota Press.
- Nora, P. (1989).** *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations*. (26), 7-24.

- Pallasmaa, J.** (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. Chichester, UK: Wiley.
- Saussure, F. de.** (2011). *Course in general linguistics* (R. Harris, Trans.). Bloomsbury Academic. (Original work published 1916)
- Thoreau, H. D.** (2004). *Walden; or, Life in the Woods*. Princeton University Press. (Original work published 1854)
- Tschumi, B.** (1996). *Architecture and Disjunction*. Cambridge: The MIT Press.
- Url-1** <https://hdt.typepad.com/henrys_blog/2005/09/september_13_18.html>, erişim tarihi 27.09.2024.
- Url-2**
<https://www.youtube.com/watch?v=p08kQVWAbwo&ab_channel=danceconsortium>, erişim tarihi 05.05.2023.
- Url-3** <<https://www.east-man.be/en/14/18/Sutra>>, erişim tarihi 05.05.2023.
- Url-4** <<https://www.richard-mcguire.com/new-page-4>>, erişim tarihi 19.08.2023.
- Url-5** <<https://sehirharitasiapi.ibb.gov.tr/>>, erişim tarihi 05.04.2024.
- Url-6** <<https://www.istdergi.com/tarih-belge/istanbulluyum-diyen-fransiz-sair>>, erişim tarihi 16.11.2022.
- Url-7** <<https://kamilpark.blogspot.com/2011/12/istanbul-gezileri-3.html>>, erişim tarihi 16.11.2022.
- Url-8** <<https://l24.im/4REqh>>, erişim tarihi 16.11.2022.
- Url-9** <<https://www.akasyapera.com/portfolio/saint-pierre-han/>>, erişim tarihi 20.06.2024.
- Url-10** <https://x.com/burakcetik_/status/1488823091102994432/photo/1>, erişim tarihi 12.05.2023.
- Url-11** <<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3385>>, erişim tarihi 16.11.2022.
- Url-12** <<https://x.com/mhrpolat/status/1412846561831395331>>, erişim tarihi 16.11.2022.
- Url-13** <<https://t24.com.tr/yazarlar/haluk-uluhan/bankadaki-kot-pantolon,33200>>, erişim tarihi 16.11.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Selen ÇATAL

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2019, Altınbaş Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bölümleri Fakültesi, Mimarlık
- **Yükseklisans** : 2025, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2020-2021 Araştırmacı, İstanbul Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Akademisi (AURA İstanbul), “Dün, Bugün, Bugünden Sonra: Taksim Meydanı” (Devrim Çimen ve Cem İlhan yürütücülüğünde)
- 2020 Eşdeğer Birincilik Ödülü, AURA Crea: Fibrobeton İle Tasarlamak (Elif Akman ile)
- 2021 Satın Alma Ödülü, Bursa Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Proje Yarışması (Müellif Pozisyonunda, Yılmaz Değer, Elif Akman, Elif Ekinci, Sinem Öztürk, Seda Altan ve Melih Bozkurt ile)
- 2021 Araştırmacı, İstanbul Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Akademisi (AURA İstanbul) Marmara Bölgesini Haritalamak: Bir Ön Biyopsi (Tansel Korkmaz, Sinan Logie, Eda Korkmaz yürütücülüğünde gerçekleştirilen atölye çıktıları MARUF21 (Marmara Urban Forum) kapsamında uluslararası sempozyumda sunuldu.)
- 2021, İkinci Mansiyon Ödülü, Büyükkada Fayton Meydanı Kentsel Tasarım Yarışması (Yardımcı Pozisyonunda, Yılmaz Değer ve Ekibi ile)
- 2022-2024 Mimar, KG Mimarlık

YÜKSEK LİSANS TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR VE SUNUMLAR

- **Çatal, S., Aksoy M., 2024.** Space as a Social Construction: Sen Piyer Han Example. Third International Graduate Research Symposium (IGRS 24). International Conference May 8-10, 2024, Istanbul, Turkey.

DİĞER YAYINLAR VE SUNUMLAR

- **Çatal, S., Gök, B., Öztürk, M., (2022, 26 Ağustos).** Establishing the House with a Synoptic Perspective. Koozarch. Erişim adresi <https://www.koozarch.com/archipelago/establishing-the-house-with-a-synopticperspective>.